SELECTIONS FROM THE GOVERNMENT RECORDS IN THE ALIENATION OFFICE, POONA.

KAIFIYATS, YADIS, &c.

Containing

HISTORICAL ACCOUNTS OF CERTAIN FAMILIES OF RENOWN IN THE DECCAN AND S. M. COUNTRY UNDER THE MOHAMMEDAN AND MARATHA GOVERNMENTS.

SELECTED BY

The Late Rao Bahadur Ganesh Chimnáji Vád, B. A.

Alienation Assistant to the Commissioner C. D., Poona.

AND EDITED BY

PURSHOTAM VISHRAM MAWJEE, J. P., M. R. A. S.

AND

D. B. PARASNIS.

PUBLISHED WITH THE PERMISSION OF THE GOVERNMENT OF BOMBAY

BY

PURSHOTAM VISHRAM MAWJEE, J. P., M. R. A. S.

[Price Rs. 2-8-0.]

1908.

PRINTED AT THE "*Arya-Bhushan*" PRESS, POONA
BY HARI NARAYAN GOKHALE.

PREFACE.

Since the overthrow of the Peshwas and the establishment of the British rule in 1818, the Political officers in the Deccan and S. M. Country endeavoured, from time to time, to collect the accounts of the Families of Jahagirdars, Sirdars and Inamdars giving their origin, title, and heritage. Such information as they were able to secure is preserved in the form of Kaifiyats, Yadis &c. in the Poona Daftar. These papers do not, of course, form part of the original records of the Peshwas' Government, but have been written since the introduction of the British rule in 1818. They contain interesting and useful information regarding the historical houses in the Deccan, and deserve to be published in a separate volume. They are certainly a useful material for history, as based on the authority of the well-informed old people of those days, and in some cases, on authentic documents. It may be mentioned here that the writers of these Kaifiyats and Yadis almost belonged to the class of ordinary clerks which fact alone will speak for the defects that are found in the text. But, on the whole, the information contained in these Kaifiyats is very important from various points of view, as it pertains to the houses of the nobility in the Deccan. It is, therefore, hoped that its publication will be found useful to the general public as well as to the student of history.

These Kaifiyats are divided into five parts :—The first pertains to the Mahratta Sardars, the second to the Brahmin and other Sardars, the third to Swamis and other religious personages, the fourth to the Mahomedan Sardars, and the fifth to the district hereditary officers.

The original language of the Kaifiyats is retained ; only such alterations as are found grammatically necessary are made.

So far as the Kaifiyats and Yadis published in this book are concerned, summaries of most of them in English, are already available. As regards other accounts or *Bakhars* as they are called, it is not possible to translate them *in extenso* ; while a summary of them in English would be of little practical use to the student of history. Hence translations or summaries of these accounts are not given.

प्रस्तावना.

इ. स. १८१८ मध्यें पेशवाई नाहींशी होऊन ब्रिटिश सरकारचा अंमल झाल्यानंतर, दक्षिणेंतील जहागिरदार, सरदार, इनामदार ह्यांच्या घराण्यांचा इतिहास व खानदानीची माहिती लिहून घेण्याचा प्रयत्न दक्षिणेंतील पोलिटिकल एजंट ह्यांच्याकडून वेळोवेळीं करण्यांत आला. सदरहू पोलिटिकल एजंट यांनीं, अशा रीतीनें महाराष्ट्रांतील प्रत्येक जुन्या इतिहासप्रसिद्ध घराण्याकडून जी माहिती जमविली आहे, ती " दक्षिणेंतील सरदारांच्या कैफियती, यादी वगैरे " या स्वरूपानें पुणें येथील एलिएनेशन दप्तरांत संग्रहित केलेली आहे. या कैफियती व यादी पेशव्यांच्या अस्सल दप्तरांपैकीं नसून, इ. स. १८१८ नंतर ब्रिटिश अमदानीमध्यें लिहिलेल्या आहेत, हें उघड आहे. या कैफियतींमध्यें महाराष्ट्रांतील बहुतेक इतिहासप्रसिद्ध जुन्या घराण्यांची माहिती असल्यामुळें, त्या मनोरंजक व उपयुक्त आहेत असें जाणून, स्वतंत्र पुस्तकरूपानें प्रसिद्ध करण्यांत येत आहेत. ह्या सर्व कैफियती केवळ अस्सल कागदावरून लिहिलेल्या आहेत असें जरी नाहीं, तरी जुन्या माहितगार लोकांकडून मिळविलेली माहिती व कित्येक जुन्या घराण्यांच्या दप्तरांतील अस्सल कागदपत्रांवरून घेतलेली माहिती त्यांत मिळण्यासारखी आहे. ज्या वेळीं या कैफियती लिहिण्यांत आल्या, त्या वेळीं महाराष्ट्राच्या इतिहासाचीं साधनें अगदीं अप्रसिद्ध असल्यामुळें व लेखकवर्ग बहुतेक कारकुनी पेशाचा असल्यामुळें, या कैफियतींमध्यें इतिहास दृष्टीच्या उणीवा फार राहिल्या आहेत. एवढेंच नव्हे तर कांहीं कैफियतींमध्यें लेखकांच्या अज्ञानामुळें घडलेले प्रमादही बरेच आहेत. तथापि, या कैफियतींतील एकंदर माहिती अनेक दृष्टींनीं उपयुक्त असल्यामुळें, त्यांची गणना इतिहासाच्या साधनांमध्यें दुय्यम प्रतींत करण्यास कांहींच हरकत नाहीं. ह्यांवरून दक्षिणेंतील सरदारांच्या बहुतेक घराण्यांची थोडीबहुत माहिती प्रसिद्ध होऊन, ब्रिटिश सरकारचा अंमल झाल्यानंतर त्यांची स्थिति कशी होती त्याचेंही अल्प दिग्दर्शन होतें. या माहितीचा इतिहाससंशोधकांस व सर्वसाधारण लोकांस सारखाच उपयोग होईल अशी आह्मांस उमेद आहे.

ह्या ग्रंथांतील कैफियतींचीं पांच प्रकरणें केलीं आहेतः—१ ल्या प्रकरणांत, मराठे सरदार, २ ऱ्या प्रकरणांत, ब्राह्मण व इतर सरदार, ३ ऱ्या प्रकरणांत, स्वामी व सत्पुरुष, ४ थ्या प्रकरणांत, मुसलमान सरदार व ५ व्या प्रकरणांत, परगणे वतनदार.

मूळ कैफियतींतील भाषा जशीच्या तशीच कायम ठेविली आहे. कित्येक कैफियती फारच अशुद्ध असल्यामुळें त्यांमध्यें व्याकरणदृष्ट्या जरूर तेवढेच फेरफार केले आहेत.

या पुस्तकांत प्रसिद्ध केलेल्या कैफियतींपैकीं बहुतेक घराण्यांच्या हकिकतीच्या कैफियतींचीं इंग्रजी टिपणें सारांशरूपानें या पूर्वींच तयार झालेलीं आहेत, आणि ज्या इतर कैफियती बखरीसारख्या आहेत त्यांचें इंग्रजी भाषांतर पूर्णपणें करणें अशक्य असून त्यांच्या सारांशाचें टिपण देण्यापासून इतिहास वाचणाऱ्या लोकांस फारसा उपयोग होण्यासारखा नाहीं. सबब इंग्रजी सारांश अथवा भाषांतरें या पुस्तकांत दिलीं नाहींत.

INDEX.

* ERRATUM :—Jadhavrai is a Brahmin Sardar but his name is included through mistake in the list of Maratha Sardars.

अनुक्रमणिका.

---

* **चुकीची दुरुस्तीः**—जाधवराई हे ब्राम्हण सरदार आहेत. चुकीनें त्यांचे नांव मराठे सरदारां च्या यादीमध्यें पडलें आहे.

दक्षिणेंतील सरदारांच्या कैफियती, यादी वगैरे.

प्रकरण १ लें.

मराठे सरदार.

१ आंगरे.

यादी आंगरे सरखेल यांचे दौलतीची पैदस्ती कोणे दिवसापासून कसी जाली व पुढें कोण पुरुष कसी दौलत करीत आले, त्याचा तपसील. इस्तकबिल शालीवाहन शके १५८० पंधराशें ऐशी तागायत शालीवाहन शके १७४४ सत्राशें चवेताळीस. सुा इसने अशरीन मयातैन व अलफ छ १४ रमजान ज्येष्ठमासपर्यंत अजमासें एकंदर १६४ वर्षे.

याचा तपसील एकशें चौसष्ठीचा

४१ विज(य) दुर्ग, सुवर्णदुर्ग इतकेंच प्रथम संस्थान, त्याची वहिवाट वर्षे.

४७ सुवर्णदुर्ग, विज(य) दुर्ग व कुलाबा संस्थान, याची एकत्र वहिवाट चालली वर्षे.

७६ कुलाबा संस्थान एकच राहिलें. त्याची वहिवाट चालली. एकूण कुलाबा संस्थानास एकंदर आज लग वर्षे १२३ एकशें तेवीस.

१६४

सदरहू एकशें चौसष्ट वर्षांत उपभोग करीत आले त्या पुरुषांचा तपसील:—

४१ विज(य) दुर्ग व सुवर्णदुर्ग संस्थान प्रथम होतें. तितक्याचा उपभोग मूळपुरुष तुकोजी संकपाळ, आंगरवाडी पुण्याचे पश्चिमेस तीन कोसावर, तेथील राहणार, सबब आंगरे नांव पडिलें. ते व त्यांचे पुत्र कान्होजी आंगरे यांणीं केला तीं वर्षे.

४७ संस्थान कुलाबा आल्यावर विज(य)दुर्ग संस्थानसुद्धां उपभोग केला वर्षे.

३० कान्होजी आंगरे.

३ शेकोजी आंगरे दुसरे पुत्र कान्होजीचे.

२ दोन्ही संस्थानें कायम, परंतु उपभोग दोहीकडे दोघांनीं केला. पुत्र कान्होजीचे.

० तुळाजी आंगरे विज(य)दुर्ग संस्थानीं.

० मानाजी आंगरे कुलाबा संस्थानीं.

१२

४७

७६ कुलाबा संस्थान एकलें राहिलें, त्याचा उपभोग केला.

११ मानाजी आंगरे यांची कारकीर्द वर्षें २३. वजा सदरीं विज(य)दुर्ग संस्थानाबराबर उपभोगाचीं लिहिलीं तीं वर्षें १२, बाकीं.

३६ राघोजी आंगरे मानाजीचे पुत्र.

४ मानाजी आंगरे राघोजीचे पुत्र.

१७ बाबुराव आंगरे, येसाजी आंगरे कान्होजीचे लेकवळे, त्याचे पुत्र—याणीं मानाजीस कैदेंत ठेऊन चालविलें.

३॥ मानाजी आंगरे याणीं फिरोन राज्य केलें.

४॥ राघोजी आंगरे मानाजीचे पुत्र आजतग उपभोग केला व पुढें करीत आहेत.

७६

१६४

या पुरुषांची वहिवाट तपसीलवार जाहिरातींत आल्या गोष्टी त्यांचा शोध, विनायकराव परशराम दिवाणजी यांस जुने माहीत'गार' वगैरा आश्रयानें लागल्याप्रमाणें पुढें लिहीत आहेत. व त्याचे पुढें सरखेल यांचा मानमरातब व त्यांस राजानीं दिल्हेलीं राजचिन्हें प्राप्त आहेत तो बयाज लिहिला आहे:—

१ दौलतीस मूळ दरबारांत प्रवेश तुकोजी संकोजी संकपाळ, राहणार प्रांत पुणें या नजीक आंगरवाडीचे, सबब आंगरे हें नांव पडिलें. ते राजधानी सातारा येथें जाऊन, सातारचे राजे शिवाजी याणीं शालिवाहन शके १५६० चे सालापासोन राज्य आक्रमण करण्याचा पाया घातला, आणि राज्याभिषेक शक १५९६ त जाहला. त्या दरबारांत शिवाजीराजे याचे कारकीर्दींत शके १५८० चे सुमारांत जाऊन चाकरीस राहिले. त्यास पंचवीस असामींची सरदारी देऊन सरनोबती देऊन पुढें वाढत वाढत दोनशें असामी करून सुवर्णदुर्ग सुभ्याचे तैनात केलें. तेव्हां तेथेंच तें घर बांधून चाकरी करीत होते. त्यास पुत्र जाले. त्याचें नांव कान्होजी आंगरे. सुवर्णदुर्गास सुभा अचळोजी मोहिते याचा होता, त्याजवळ होते.

१ कान्होजी आंगरे सुवर्णदुर्गास ते कर्ते जाहले. चाकरीस चांगले मर्द जाणून हे हुजूर राज्यापावेतों महशूर जाहले. कांहींका दिवशीं खान जंजीरकर यांणीं सुवर्णदुर्गावर चढाई करून, बाहेर माणूस येण्याची बंदी करून, आंत खावयास गल्ला नाहीं यामुळें किलेकरी बेदिल होऊन, मोहिते याणीं हिमत सोडून किल्ला खान यास देऊं लागले. हें जाणोन आंगरे याणीं हुजूर महाराजाकडे सूचना करून तेथील धोरणावरून मोहिते याचा बंदोबस्त केला, आणि बाहेर येऊन लढाया करून एक वेळ खानाचे फौजेवर हल्ला केला. तेव्हां कान्होजी आंगरे त्याचे हास्तीं सांपडले असतां, रात्रौ युक्तीनें निघोन, पाण्यांतून पोहून, सुवर्ण-

दुर्गांत जाऊन, फिरोन लढाया करून खानाची फौज उठविली. तेव्हां उभयतांशीं तहनामा दोस्तीचा ठरून आंगरे याणीं सुवर्णदुर्गाचें काम चालविलें. त्याच समयांत संभाजी राजे यांची अफरातफरी जाहली.राज्यावर रामराजे आले. त्याणीं आंगरे यांची मर्दुमी,चाकरी एकनिष्ठ पाहून,आरमारचाही सुभा देऊन, शिक्के सुभा आरमार असे आंगऱ्याचे नांवें दिल्हे. नंतर त्याणीं समुद्रांत स्वारी शिकारी करून बेकौली यासी लढाया करून शिकस्त तरांडीं मारून सरकार किफायत करीत गेले. व त्या प्रांतीं जे राज्यास प्रतिकूल त्यांचा बंदोबस्त करीत गेले. त्यावरून हुजूरची मर्जी आंगरे याजवर दिवसेंदिवस प्रसन्न होत चालिली. पुढें विज(य) दुर्गास राज्याचा सुभा प्रतापराव सेनापती याजकडे होता. त्याजवर शत्रूचे उपराळे होते. तेव्हां कान्होजी आंगरे आपला बंदोबस्त ठेऊन त्याचीही कुमक करीत असत. इतक्यांत शिवाजी राजे शके १६०२ चे शकांत मृत्यु पावले. त्याच सालीं त्याचे पुत्र संभाजी राजे सिंहासनारूढ जाले. त्याणीं आंगरे यांची चाकरी एकनिष्ठ पाहून, कोकणपट्टींत मर्दुमीचे उपराळ्याचें काम पडेल त्याविशीं अखत्यारीनें आंगरे यास हुकूम करीत गेले. त्या समयांत कोकणपट्टींतील किल्ले मोंगलाई वगैरे अमलांतील बहुत आंगरे याणीं लढाया करून घेतले. पुढें शके १६११ चे शकांत अवरंगजेब पातशाहा येऊन संगमेश्वरीं संभाजी राजे यास धरून तुळापूर येथें नेऊन मारिलें. तेव्हां राज्य सर्व अफरातफर जाहलें. आणि झुल्पुकारखान व हपसी यांस पातशाहांनीं कोकणपट्टीचे बंदोबस्तास रवाना केलें. त्यांणीं रायगडास घेरा बसविला. तेव्हां संभाजी राजे यांचे बंधु कनिष्ट राजाराम हे तेथून निघोन सर्व मुत्सद्दी कारभारी सरदार सुद्धां चंदी चंदावर प्रांतीं गेले. त्याजबराबर कान्होजी आंगरे यांस बरोबर नेलें होतें. तेथें आंगरे याणीं सेवाचाकरी बहुत केली. इकडे दाहा महिने रायगड लढला. नंतर तह होऊन संभाजी याचे पुत्र शाहू महाराज यांस पातशाहानीं उतरून नेलें. आणि कोकणप्रांतीचा सर्व अंमल घेऊन हपसी व मोगल यांचे हवालीं करून ठेविलें. तिकडे राजाराम याणीं फौज धरून चंदीकडील मुलूख आपले स्वाधीन ठेऊन पादशाहाचे फौजेसीं लढाई स्वारी करून होते. तेव्हां झुल्पुकारखान पातशाहानीं चंदीस रवाना केले. त्याणीं वेढा चंदीस घातला. रामराजा फौजसुद्धां तेथून निघोन रांगणा किल्लाशांत तेथें शके १६१८ चे सालीं दाखल जाहले; आणि तमाम देशांतील वगैरे परगणे सोडवीत चालले. कोकण प्रांत सोडवणें तेव्हां कान्होजी आंगरे यांस वस्त्रें व सर[illegible] असा किताब देऊन कोकणचा सुभा दिल्हा, आणि रवाना केलें. तेव्हां आंगरे याणीं विजयदुर्ग व सुवर्णदुर्ग हे घेऊन, तेथें जमाव करून, तमाम कोकणांत स्वारी शिकारी करूं लागले, आणि दुसरे किल्ले घेतले, व अरमार सेन्यानें पाण्यांतील स्वाऱ्या लढाया करूं लागले. पुढें शके १६२४ चे सालीं रामराजा मृत्यु पावले. शके १६२७ चे सालीं औरंगजेब पातशाहा भागानगरीं औरंगाबादेस येऊन मृत्यु पावले. त्याचे शाहाबाज बादशाहाजादे होते. त्यास दिल्हीस राजकारण जलदीचें पडल्यामुळें फौजांसुधां दिल्हीस चालले. ते चमेली नदीपर्यंत गेले. इकडे राजाराम यांची स्त्री व त्यांचे पुत्र शिवाजी राजे व सर्व कारभारी अष्टप्रधान हे एकत्र होऊन

देशीचें राज्य सोडविलें. कोकण आंगरे याणीं सोडविलें. विजयदुर्ग संस्थान केलें व सुवर्णदुर्ग, रत्नागिरी वगैरे किल्ले घेतले. रायगड किल्ला आणीक जंजिरा वगैरे जुजबीं ठिकाणें हपसी याजकडे व कांहीं जुजबीं ठिकाणें कर्नाळा राजकोट वगैरे मोगलाकडे व रेवदंडा वसई फिरंगी याजकडे असीं राहिलीं. बाकी सर्व आंगरे याणीं सोडविलें. प्रांत कुलाबा येथें भिवजी गुजर मराठा होता, त्याजपासोन कुलाबा प्रांत घेऊन, समुद्राचे खडपांत पूर्वी चौकी होती तेथें गडगा घालून, पुढें मजबूद किल्ला केला. व प्रांत कर्नाळा येथें डोंगरावर माणिकगड किल्ला बांधिला. व विकटगड राजमाची व कोथळा व विसापूर व लोहगड वगैरे मुलुकसुद्धां किल्ले घेतले. त्यासमेंत शाहाजादे चमेल तीरीं गेले. त्याचे कैदेंत शाहूराजे संभाजीचे पुत्र होते. त्यास त्याणीं राज्य व चौथाई सरदेशमुखी देशीं सातारा पनाळा व सैदापूर विजापूर वगैरे देऊन, वस्त्रें देऊन, या जाग्याचा बंदोबस्त करून आमची कुमक करावी हें सांगून, देशीं रवाना केले. ते देशीं आल्यावर ताराबाईचे मनांत राज्य आपण चालवावेंसें येऊन, घरचे घरांत शाहूराजे यांची पनाळ्यास लढाई जाली. तेव्हां शाहूराजे यांस सर्व मिळोन, ताराबाई पळोन रांगण्यास गेली.] ते समयीं कान्होजी आंगरे कोकणांत (होते.) त्याविशीं शाहूराजाचे मनांत दिकत आली, आणि त्यास इशारा न करितां, बहिरोपंत पिंगळे पेशवे फौजेसुद्धां रवाना केले. त्यांची व आंगरे यांची लढाई होऊन, बहिरोपंतास आंगरे याणीं कैद केलें. तेव्हां बाळाजी विश्वनाथ यांस महाराजानीं आंगरे यांजकडे पाठविलें. त्यांचीं व आंगरे यांचीं खातरीचीं बोलणीं होऊन, पिंगळे यांस सोडून घेतलें, व घाटावरील लोहगड वगैरे किल्ले होते ते राजमंडळाकडे ठेऊन, बाकीचें संस्थान आंगरे यांजकडे चालवावेंसें होऊन, शाहूमहाराजाचे भेटीस गेले. त्यांच्या भेटी जेजुरी मुक्कामीं जाल्या. राजानीं आंगरे यांची खात्री करून, विजयदुर्ग व सुवर्णदुर्ग व कुलाबा विकटगड वगैरे सत्तावीस किल्ले, चौतीस लक्षांचा मुलूख व आरमारचा सुभा व सरखेल हें पद हीं संस्थानचे अक्षयी देऊन कोंकणांत रवाना केलें. तेच समयांत बाळाजी विश्वनाथ यांस पेशवाई शके १६३६ चे सुमारांत जाली. कान्होजी आंग्रे यांचे पुत्र

२ पहिले स्त्रीस.

१ शेकोजी आंगरे.

१ संभाजी आंगरे.

—

२

२ दुसरे स्त्रीस.

१ मानाजी आंगरे.

१ तुळाजी आंगरे.

—

२

१ लेकवळे येसाजी आंगरे, धोंडजी आंगरे वगैरे. सदरहूची स्थापना येणेंप्रमाणें केली:—

२ सुवर्णदुर्ग व विजयदुर्ग प्रांतीचे कामांत,

१ शेकोजी.

१ तुळाजी.

—

२

२ कुलाबा प्रांतीं ठेविले.

१ संभाजी.

१ मानाजी.

—

२

—

४

१ लेकवळे येसाजी व धोंडजी आंगरे वगैरे ते मानाजी आंगरे यांचे हवालीं. सदरहू-प्रमाणें स्थापना केल्यावर शालीवाहन शके १६५३ चे सालीं कान्होजी आंगरे मृत्यु पावले. तीस वर्षे राज्य त्याणीं केलें.

१ शेकोजी आंगरे याणीं कान्होजी आंगरे यांचे मागें तीन वर्षेपर्यंत राज्याचीं वस्त्रें आणोन सरखेली केली. हपसी याचें आरमार धरून आणिलेवरून कोट घेतला. चौल घेतलें. व इंग्रजी सरकाराशीं तह केला नाहीं. ते मृत्यु पावले. त्यास पुत्र व कन्या नाहीं. त्याचे मागें संभाजी आंगरे यांस वस्त्रें सरखेलचीं जालीं.

१ संभाजी आंगरे याणीं विजयदुर्गाचे संस्थानीं जाऊन तेथील संस्थानची मालकी करूं लागले. कुलाबा संस्थानचा अधिकार मानाजी आंगरे करूं लागले. नंतर कांहीं दिवशीं कुलाबा संस्थानही आपण घ्यावें, हें संभाजी आंगरे याचे चित्तांत येऊन, लढाई करून कुला-ब्यावर आले. आरमाराचा वेढा देऊन अलीबाग व हिराकोट आपण घेऊन, लढाई फार केली. तेव्हां मानाजीबावानीं पेशवे यांस लिहून नानासाहेब व आपासाहेब जातीनें फौज घेऊन कुमक मानाजीबावास शालीवाहन शके १६६२ चे सालीं आले. त्याशीं संभाजीबावानीं एक लढाई केली. दुसरे लढाईस पेशवे याणीं तोफेचे मोर्चावर चढाई करून, मोर्चा घेऊन, तुळाजी आंगरे यांस धरून नेलें. ती जरब खाऊन संभाजी आंगरे याणीं मानाजी आंगरे यांसीं बोलणें केलें कीं, तुमची व आमची भेट मात्र व्हावी, ह्मणजे आह्मी निघोन जातों. त्यावरून खात्री पाहून, मानाजीबावा किल्ल्याबाहेर येऊन उभयतांच्या भेटी होऊन, कुलाबा संस्थानची मालकी मानाजीबावानीं करावी व विजयदुर्ग संस्थानची संभाजीबावानीं करावीसें ठरून, संभाजीबावानीं कूच करून विजयदुर्गास

गले. ते समयीं इंग्रजी तरांडीं खांदेरीचे बाऱ्याजवळ जंजिरेकर हपसी याचीं तरांडीं कुमकेस मानाजीबावास आलीं होतीं, त्यांची रवानगी करून, पेशवे यांस राजमाची देऊन त्यांस रवाना केलें व तुळाजी आंगरे यांस सोडून संभाजीबावाकडे दिलें. नंतर कांहीं दिवशीं संभाजी सातारेयास गेले. तेव्हां महाराज छत्रपती स्वामीस संभाजीनीं समजाविलें कीं, मानाजी आंगरे आमचे आज्ञेंत चालत नाहींत, सबब तें संस्थान आमचे हवालीं करावें. महाराजांची आज्ञा झाली कीं, पेशवे कुमकेस गेले तेव्हां तह तुमचा व मानाजीबावाचा जाल्याप्रमाणें विजयदुर्ग संस्थान तुमचेकडे, कुलाबा संस्थान मानाजीबावाकडे याप्रमाणें ठरल्याप्रमाणें उभयतांनीं चालावें. असें सांगोन मानाजी आंगरे यांस वस्त्रें संस्थान कुलाबाचीं व वजारतमहा हा किताब देऊन संस्थानीं रवाना केलें. शिक्क्यांत नांव पेशजी कान्होजी आंगरे यांचे कारकीर्दींत होतें कीं 'शाहू कार्यधुरंधर तुकोजी तनुजन्मना कान्होजी सरखेलस्य मुद्रिकेयं विराजते' असाच शिक्का मानाजीबावाचे नांवाचा जाला. व सरखेल अशीं अक्षरें तेथें वजारतमाहास्य अशीं अक्षरें शिक्क्यांत जालीं. व संभाजी आंगरे यांसही वस्त्रें होऊन ते विजयदुर्गास गेले. तेथें दोन वर्षेंपर्यंत राज्य चालविलें आणि मृत्यु पावले. त्यास पुत्र व कन्या नाहीं. तेव्हां विजयदुर्ग संस्थानचीं वस्त्रें राजाकडून तुळाजी आंगरे यांस जाहलीं.

१ तुळाजी आंगरे सुवर्णदुर्ग विजयदुर्ग संस्थानचें राज्य करीत असतां, अमर्याद वहिवाट पेशवे मुखत्यार राज्याचे कारभारी यांजबराबर केली; व हिंदूंत ब्राह्मणांस दुःख दिल्हें. व रयतेवर जलेली केली. यास्तव पेशवे यांचे सुभे रामाजी महादेव व मदतीस मानाजी आंगरे यांणीं कंपनी इंग्रज बहादर यांचे मदतीनें लढून, तुळाजी आंगरे यांचें संस्थान दरोबस्त घेऊन त्यास कैदेंत चंदनवंदन येथें ठेऊन तेथें मृत्यु पावले. त्याचा वंश कोणी राहिला नाहीं. बारा पंधरा वर्षें त्याणीं राज्य केलें. थोरले सरखेल यांची प्रथम स्त्री लक्ष्मीबाई होती, ते कुलाब्यास मानाजीबावासुद्धां राहिली.

१ मानाजी आंगरे सातान्यास कान्होजी आंगरे याजबरोबर पेशजी गेले होते. तेव्हां महाराज छत्रपती यांचे आज्ञेवरून शिकारींत वाघ मानाजी आंगरे याणीं हल्ला करून मारिला. तेव्हांपासोन महाराजांची मर्जी मानाजीबावावर चांगली होती. घोड्यावर बसणार व पट्टा खेळणार मर्द चांगले हें ध्यानीं ठेऊन, वस्त्रें पदवीसुधां देऊन, त्यांजवर चांगली कृपा ठेवीत गेले. पुढें वसई घेण्याचे मसलतींत बाजीराव चिमाजीआपा यांस महाराजानीं रवाना केलें. तेव्हां कुमकेस जाण्याविशीं मानाजीबावांस हुकूम केला. त्याप्रमाणें कुमक जाऊन लढाया वगैरे कामांत मेहनत फार केली. तें पेशवे याणीं महाराजाजवळ कळवून याची तारीफ केली. पुढें सन अर्बैन मया व अलफचे सालीं उरण फिरंगी याजकडून घेतलें. नंतर जंजिरेकर खान याजकडील किल्ला उंदेरी वगैरे कुलाबा प्रांतीं होते तेथून संस्थानीं फौज पाठऊन उपराळे करूं लागले. त्यासीं लढाया देऊन त्याजवर जरब ठेऊन त्याजकडील किल्ले कांहीं घेतले.

व सिद्दीसात हपसी चालून आला, त्यास लढाईंत ठार मारला. ते समयीं मानाजीबावांस जखम गोळीची मांडींत लागली असतां, हल्ला करून फत्ते केली; व पेशवे याजकडे पेगाम पोचवून आपासाहेबांस कुमकेस आणिलें; व पुढें त्यांचे तर्फेनें रामाजी महादेव यास फौजसुद्धां आणोन, ते व आपण एकत्र होऊन, उंदेरी किल्ला लढोन घेतला. व येसाजी आंगरे हे व धोंडजी आंगरे थोरले सरखेल कान्होजी आंगरे यांचे लेकवळे ते मानाजीबावांचे निसबतीस होते. त्यांस धोंडजी आंगरे यांस कुलाब्यांत हाताखालीं कामांत ठेविले व येसाजी आंगरे यांस पेण परगणे साकसें (?) येथील कामावर ठेविलें. त्याणीं लोक त्यांचे तैनात दिल्हे ते व जास्त ठेऊन बखेडा माजवून, मानाजीबावा मालक त्यास दगाफटका करावा असें मनांत आणून, धोंडजी आंगरे कुलाब्यांत ते व येसाजी मिळोन बखेडा उत्पन्न केला. मानाजीबावांस हें कळतांच मानाजीबावा कुलाब्यांतोन निघोन, रेवदंडा फिरंगी याजकडे होता तेथें जाऊन, आपली लोकसुद्धां मजबुती करून, कुलाब्यांत हल्ल्यानें चढून येऊन, स्वारी करून, धोंडजी आंगरे यांस धरून कैदेंत ठेविलें. येसाजी आंगरे यांस धरून आणिलें. त्यांचे नेत्रही गेले. येसाजीस पुत्र मावजी आंगरे व बाबुराव आंगरे व कन्या पांच व स्त्री याप्रमाणें होती. ते बाहेर मोकळीच होती. तेव्हां येसाजी आंगरे कैदेंत तेथून पळून रेवदंड्यास गेलेवर, त्यांचें कुटुंब बाहेर तेंही त्याजकडे गेलें. पेशवे यांजकडील सुभा रामाजी महादेव पराक्रमी होते. त्याणीं आंगरे याजकडील किल्ल्यास फितुर करून व दग्याफटक्यानें हल्लेकरून पाहाडी किल्ले कांहीं माणिकगड वगैरे घेतले. तें महाराजांस कळल्यावर माणिकगड आंगरे यांस परत देविला. नंतर फिरोन कांहीं दिवशीं रामाजी महादेव याणीं माणिकगड व कोथळा व उरण व पाली ही आंगरे यांची घेतलीं. विकटकडही सन अर्बा खमसेनांत घेतला. कुलाबा व खांदेरी व सागरगड व हिराकोट हे चार किल्ले मात्र सरखेलकडे राहिले. त्यांतही किल्ले सागरगड येथें रामाजी महादेव दिंमत पेशवे याणीं फितुर करून रात्रौ लोक चढवावयाची माळ लाविली. ते बातमी आंगरे यांस फुटतांच त्यांची माळ तोडून त्याजवर चढाई करून, त्यांची फौज पळविली; आणि आपण खासा स्वारी पुण्यास गेले. कदीम चालीप्रमाणें पेशवे व नानासाहेब सामोरे सवा कोस आले. भेटी होऊन तसेंच पेशवे यांचे वाड्यांत जाऊन बोलणें केलें कीं, "छत्रपती महाराजांबराबर आह्मीं वडिलोपार्जीत राहून बहुत चाकरी करून मुलूख सोडवून महाराजास सोबत दिल्ही. त्याप्रमाणें महाराजांनीं घेतलेले मुलखापैकीं कायम संस्थान आह्मांस करून दिलें. आह्मीही महाराजांचे चाकरीस एकनिष्ठ वागत असतां, आमचे किल्ले आपण सरदारापासोन घेविले; परंतु आह्मी कांहीं बोललों नाहीं. हल्लीं सागरगडासही फौज रवाना जाली होती. त्यास, आपले सरदाराशीं आह्मीं लढावें हें आह्मांस योग्य नाहीं. सबब कुलाबा संस्थान आपले हवालींकरून घेऊन आमचा बंदोबस्त पुण्यास करून द्यावा. आह्मी येथें राहतों. जात नाहीं." येणेंप्रमाणें बोलणें जाहल्यावर पेशवे बोलले कीं, तुमचे मर्जीस दुःख देऊन आह्मांस कोणची गरज नाहीं. दुसरे बैठकेस येविशीं तुमची खात्री करूं. याप्रमाणें बोलोन मकाणास उतरावयास रवाना

करून मेजवानी पाठविली. फिरोन दुसरे बैठकेस मानाजीबावास बोलाऊन आणून पेशवे याणीं सांगितलें कीं, आज तागायत जाहलें तें जाहलें; यापुढें जे तुमची दौलत राहिली, तिजला कधीं आह्मी किंवा स्वामींचे राज्यांतून कोणी हात लावणार नाहीं. याप्रमाणें बोलले. तेव्हां मानाजीबाबा बोलले कीं, आपली मर्जी आह्मांस कबूल. परंतु दौलतदारीचा खर्च पूर्वींचे लौकिकावर आमचा बहुत, व ठिकाणें किले यांचा खर्च आहे. आणि मुलूक बहुत गेला, खर्च पुरत नाहीं. यास कसें करावें ? तेव्हां पेशवे याणीं एक लक्ष रुपयांत नख्त साठ हजार व भात तीस हजाराचें व कापड दहा हजाराचें याप्रमाणें दरसाल पुण्याहून व आरमाराकरितां सायली सोटे दोनशें वसईपैकीं द्यावयाचा ठराव करून, परस्परें मेजवान्या होऊन वस्त्रें अलंकार, हत्ती, घोडे घेऊन, निरोप घेऊन, सरखेल संस्थानीं आले. नंतर पेशवे यांचा लोभ राहून कोणे समयीं सरखेलांवर शत्रूचें संकट किंवा घरफैलाचें आलें, तेव्हां पेशवे यांस पत्र लिहिलें असता, जातीनें किंवा फौज पाठवून उपराळा करीत गेले. व नबाब बंदेगानअल्ली हैदराबादवाले यांचा व पेशवे यांचा बिघाडा होऊन राक्षसभुवनावर लढाई जाली. तेव्हां मानाजी आंगरे यास बराबर नेलें. पुढें तह होऊन नबाबाच्या भेटी जाहल्या. तेव्हां नाना व भाऊ उभयतां पेशवे याणीं आपलेमध्यें मानाजीबावास घेऊन, भेटीस जाऊन आपले बरोबर यांची भेट केली. हे जातीनें मर्दानें सबब बराबर नेले. पुढें हपसी जंजिरेकर याजवर मसलत करून रामाजी महादेव यांस पेशवे याणीं पाठविलें. तेव्हां मानाजी आंगरे यांस सांगितल्याप्रमाणें आरमारसुद्धां कुमकेस गेले. पन्नास हजार रुपये खर्चास रोख मानाजी-बावास रामाजी महादेव याणीं दिल्हे. तेथें जाऊन जंजिऱ्यानजीकचे किले लहान बाले किल्ला वगैरे कांहीं घेतले. त्याच संधींत मानाजीबावास बेआरामी जाहली, सबब कुलाब्यास निघोन आले. तेथें जास्त वाखा होऊन पांच सहा दिवसीं मृत्यु पावले. तेव्हां रामाजी महादेव याणीं पुण्यास लेहून मानाजीबावाचे पुत्र राघोजी आंगरे यांचें वय पंचवीस वर्षांचें होतें. त्यांचे नांवें वजारतमहा या पदाचीं वस्त्रें संस्थानचीं आणून रेवदंड्यांत वस्त्रें दिल्हीं.

१ राघोजी आंगरे संस्थानारूढ जाल्यावर संस्थानचा बंदोबस्त नीट ठेऊन हपसी याजवर मोर्चेबंदीस निघोन गेले. कांहीं दिवस मोर्चेबंदी होती. इतक्यांत भाऊसाहेब पेशवे पानपतांत गर्दींत गेल्याची बातमी आली, व हपसी जंजीरेकर यांणीं कंपनी सरकारांतोन इंग्रजी गलबतें कुमकेस आणिलीं. त्या जरबेनें फौजसुद्धां रामाजी महादेव उठोन गेले. हपसी यांचा व आंगरे यांचा त्याकालीं घरोबा जाला. आंगरेही उठोन आले. येसाजी आंगरे रेवदंड्यास परागंदा होऊन गेले होते; त्यांनीं राघोजी आंगरे यासीं बोलणें लाऊन, दौलतीचे फैलांत आह्मीं कधीं पडणार नाहीं; मागील जाली गोष्ट माफ असावी; हा करार केला. तेव्हां पेश-जीची गोष्ट माफ करून कुलाब्यास त्यांणीं यावें जावें, याप्रमाणें मोकळीक ठेविली; व पोटास खर्चास मागितलें असतां देत जावें असा क्रम चालता जाहला. त्याप्रमाणें सहकुटुंब येण्याचा

जाण्याचा राबता ठेऊन सुरळीत रीतीनें चालू लागले. त्यास येसाजी यांच्या पांच कन्या, त्या पांच ठिकाणीं देशांत दिल्या. पैकीं एक कन्या मैनाबाई आनंदराव शिंदे यांस दिल्ही. पुढें कांहींका दिवशीं येसाजी आंगरे मृत्यु पावले. पुत्र दोघे रेवदंड्यास होते. राघोजी आंगरे संस्थानचे अधिकारी ते नानासाहेब पेशवे यांचे भेटीस गेले. त्यांच्या भेटी पुळ्याचे गणपतीस शिरस्त्याप्रमाणें सत्कारानें सामोरें येऊन जाल्या. चालीप्रमाणें वस्त्रें,हत्ती, घोडा, कंठी शिरपेंच वगैरे बहुत मानानें वस्त्रें व बोलणीं व मेजवान्या परस्परें जाल्या, आणि निरोप घेऊन संस्थानीं आले. नंतर नानासाहेब मृत्यु पावले. यावर माधवरावसाहेब पेशवे यांचे भेटीस पुण्यास गेले. ते एक कोश सामोरें येऊन पूर्व सांप्रदायाप्रमाणें बहुमानयुक्त निरोप देऊन व नेमणुकेपैकीं ऐवज राहिला तो दिल्हा; आणि निरोप देऊन संस्थानीं रवाना केले. पुढें माधवराव यांणीं सन समान सितैनांत राघोजीबावांस पुण्यास बोलाविलें. शिरस्तेप्रमाणें भेटी जाल्यानंतर बोलणीं कामकाजाची होतां, आंगरे यांजवळ पेशवे यांचें बोलणें पडलें कीं, तुमचे घरीं सरखेल हा किताब विजयदुर्ग संस्थानीं व वजारतमहा हा मरातब कुलाबा संस्थानीं चालतो. त्यापैकीं विजयदुर्ग संस्थान सरकारांत घेतल्यामुळें सरखेल हा मरातब राहिला, तो तुह्मीं वडिलोपार्जित सरकारकामांत एक लक्षानें वागणूक केली, सबब तुह्मांस देतों. परंतु तुमचा शिक्का आहे त्यांत "राजाराम कार्यधुरंधर मानाजी तनुजन्मना,राघोजी वजारतमहास्यमुद्रिकेयं विराजते" अशा मरातबाचींअक्षरें बरावरीचे सरदारीसारखीं चालत आलीं. त्यास पृथ्वींतील हिंदुपद पाछाईतून छत्रपती महाराज यांस मोठी पदवी प्राप्त होत चालली; सबब आतां शिक्क्यांत अक्षरें अशीं घालावी कीं, "राजारामचरणीं सादर मानाजीसुत राघोजी वजारतमहा सरखेल निरंतर" अशीं असावी. यांत महाराज स्वामींचा व आमचा बहुत संतोष. अशा बोलण्यावरून आंगरे यांनीं मान्य करून सरखेलचीं वस्त्रें व मोत्याचा तुरा पेशजीचे सांप्रदायापेक्षां जास्त दिल्हा, तो घेऊन निरोप घेऊन संस्थानीं आले. त्याजवर दोन वर्षें एकदां सालांतून पुण्यास जाऊन येत होते. नंतर सन ईहिंद्दे सबैनांत विसाजीपंत सरसुभा पेशवे यांचे तर्फेनें कर्नाटकप्रांतीं गेले, त्याजबराबर फौज घेऊन पेशवे यांनीं सांगितल्याप्रमाणें राघोजीबावा गेले. आंगरे याचे स्वार दिधल्यास खर्चास दरमहा विसाजीपंत देत गेले. पांच चार मास राहून निरोप घेऊन संस्थानीं आले. सन सलास सबैनांत माधवराव यांचा काळ जाला. तेव्हां पेशवेगादीवर नारायणरावसाहेब आले. त्यांचे भेटीस राघोजीबावा सन अर्बा सबैनांत गेले. गणेशखिंडीचे सुमारें पेशवे सामारें येऊन भेटी जाल्या. दुसरे दिवशीं नारायणराव याजवर गर्दी होऊन मृत्यु पावले. दादासाहेब धनीपणा करूं लागले. त्याणीं शिरस्तेप्रमाणें सन्मान वस्त्रें देऊन आंगरे यांस निरोप दिल्हा. सन खमस सबैनांत साष्टीवर इंग्रजबहाद्दर याची फौज आली. तेव्हां पुण्याहून फौज रवाना जाली. व आंगरे यांसही कुमक जावयाविशीं पत्रें आल्यावरून आंगरे घरसरंजामानिशीं गेले. ते पोंचले नाहींत इतक्यांत साष्टी इंग्रजबहाद्दर याचे फौजेनें सही केली. तेव्हां ते संस्थानीं निघोन आल्यावर विसाजी केशव सरसुभा याणीं वसईस मसलतीकरितां बोलाविल्यावरून वसईस विसा-

जीपंत सरसुभा यांजवर गेले. त्यांचा निरोप घेऊन आंगरे संस्थानीं आले. भाऊसाहेब पानपतचे लढाईत गर्दीस मिळाले. नंतर तीन वर्षांनीं त्यांचें नांव धारण करून कोणी पुरुष तोतया उत्पन्न होऊन बंड केलें. त्यास कैद करून रत्नागिरीचे किल्ल्यावर माधवराव याणीं ठेविलें होतें. तो, माधवराव मृत्यु पावल्यावर, तेथून तीन वर्षांनीं निघोन फौज धरून, कोकणपट्टी सर करीत राजमाचीचे किल्यावर गेला. तेव्हां पुण्याहून फौजा महादजी शिंदे सुभा येऊन राजमाचीस तोतयाचा मोड जाला. तेथून पळोन पनवेलीस येऊन गलबतांत पांच सातशें माणसानिशीं बसून मुंबईचे बंदरांत गेले असतां, तेथें न उतरतां कुलाबा प्रांतीचे बंदरीं उतरले. हें राघोजीबावांस कळतांच, आपले कारभारी यास त्याजकडे पाठवून नादाचीं बोलणीं लावून कुलाब्यानजीक आणोन कैद करून कुलाब्यांत ठेऊन पेशवे यांस पत्रें पाठविलीं. इकडे महादजी शिंदे फौजसुद्धां पुण्याकडे जाण्यास बोरघाटानजीक खालापुरास गेले. तेथें कुलाबा प्रांतीं तोतया आल्याची बातमी येतांच, फौजसुद्धां मुकाम करून बाळाराव दिवाण याजबरोबर फौज चार हजार देऊन दुसरे दिवशीं कुलाब्यास दाखल जाहले; आणि आंगरे याजवळ बोलणें घातलें कीं, आमचे हवालीं तोतयास करावें. सरखेल यांचें बोलणें कीं, पेशवे यांजवळ आह्मीच दाखल करूं. परंतु बाळाराव न ऐकत. तेव्हां अडचणीची गोष्ट पडली हें जाणोन तोतयास घेऊन स्वता सरखेल निघाले. बाळाराव यांसही फौजसुद्धां बराबर घेऊन बाळापुरास गेले. तेथें महादजी शिंदे सामोरे येऊन सरखेल यांचा सत्कार करून त्यांचीं यांचीं बोलणीं गोडीचीं होऊन, सारे बरोबरच सन सबा सबैनांत पुण्यास गेले. तेथें सामोरा खडकीचे पुलावर नाना फडणीस येऊन, भेटी होऊन, माधवराव पेशवे लहान वयांत सबब पुरंदरास होते, तेथें सरखेलसुद्धां सर्वजण जाऊन, पेशवे यांची भेट होऊन, कदीम नेमणूक लाख रुपये पावत असे त्यापैकीं दरम्यान चाळीस हजार तहकूब राहून, साठ हजार पावत असे त्याऐवजीं महादजी शिंद्यांचा तैनात मुलूक होता त्यापैकीं प्रगणा हात्याणें वगैरे गांव उदेपूर पेट्यांतील लावून दिल्हे; व कामकाजाबद्दल माणिकगड किल्ला आंगरे यांचा पूर्वीं घेतला तो किल्ला व मुलुक घेतल्यापैकीं एक लक्ष रुपये यांचा मुलूख आंगरे यांस पेशवे यांहीं दिल्हा; व हत्ती, घोडा, अलंकार, वस्त्रें सांप्रदायाप्रमाणें देऊन सरखेल यांची रवानगी संस्थानीं केली.

पुढें सन सलास समानीनांत माधवराव पेशवे यांचे लग्नास माघमासीं सरखेल पुण्यास गेले. तों पेशवे यांस लग्नाची हळद लागली. तेव्हां समोर येण्याचा संकोच पडल्यानें कसें करावें ह्मणोन नाना फडणीस यांचा निरोप सरखेल यास आल्यावर, या समईं सामोरें यावयाचें करूं नये, आह्मीच येतों, असा सरखेलांचा निरोप गेला. परंतु पेशवे अंबारींत बसून कुंभारवेशीपर्यंत सामोरें येऊन सरखेल यांस घेऊन गेले. लग्नसमारंभास हैदराबादेहून पोलादजंग आले. त्यांस पेशवे सामोरा वानवडीस गेले. तेव्हां सरखेल यांस बराबर घेऊन गेले. लग्नसंबंधें परस्परें मेजवान्या चालीप्रमाणें होऊन, निरोप घेऊन सरखेल संस्थानीं आले. मावजी व बाबुराव आंगरे यांची बहीण मैनाबाई शिंद्याकडे दिल्ही. तिचे आश्रयानें ते महादजी शिंदे यांजकडे रोजगारास मथुरेचे

मुक्कामीं गेले. तेथें ते दोन घोड्यांनिशीं चाकरी करीत शिंद्याबरोबर पुण्यास येऊन आपला पोटाचा बंदोबस्त संस्थान कुलाबा येथून करून द्यावा हें बोलत गेले. महादजी शिंदे यांस पेशवाईचे चालीप्रमाणें चालवयाचें, सबब हें काम होणार नाहींअसें सांगोन शिलेदारींत त्यांचे दोन चार घोड्यांनीं चालवीत गेले.

सरखेल यांस स्त्रिया चार. त्यांत पहिली स्त्री राजसबाई सातारकर भोसले यांची कन्या. तिचे पोटीं एक कन्या जाली. ते रवळोजी शिंदे यांस मौजे आउंध येथें दिल्ही. त्या कन्येस संतान पुढें नाहीं. चौथी स्त्री आनंदीबाई हे सातारकर भोसले यांची कन्या. त्यांचे पोटीं दोन पुत्र जाले. त्यांचीं नांवें मानाजी आंगरे व कान्होजी आंगरे. व एक कन्या जाली. पुढें सन सलास तिसैनांत चैत्र शुद्ध १५ पौर्णिमेस राघोजी आंगरे यांचा काळ जाला. छत्तीस वर्षें राज्य त्यांणीं केलें. त्यांचे मागें मालक मानाजी आंगरे राहिले.

१ मानाजी आंगरे मुख्य. ते दहा वर्षांचे लहान पाहून जयसिंग आंगरे हे राघोजी-बावाचे राखेचे पोटीं जाले ते वयांत थोर होते. त्याणीं संस्थानीं जाफराबादी सोरटी लोक होते ते व कोळी लोक होते ते आपलेकडे मेळऊन घेऊन, राघोजीबावाची स्त्री आनंदीबाई ते कामांत मुख्यत्वें वागत होती व दुसरी स्त्री नर्मदाबाई त्यासुद्धां मानाजीबावा व कान्होजीबावास चौकी पाहरेनिशीं स्वाधीन ठेऊन, दोन कारभारी त्यांचे तरवारी चालवून ठार मारिलें. आणि दौलत आपण चालवूं लागले. तेव्हां आनंदीबाईनीं नाना फडणीस यांस हा मजकूर कळविला. त्यावरून नानानीं जयसिंगास सांगोन पाठविलें कीं,असें तुह्मीं करूं नये. मुलें लहान. बाई मुख्य. त्यांचे आज्ञेंत राहावें. तें ऐकिलें नाहीं.तेव्हां नानानीं माधवराव फडके यांजबरोबर दहा हजार फौज व आरमार देऊन संस्थानीं पाठविलें. त्यांच्यानें बंदोबस्त जाला नाहीं. नऊ महिने लढाई होऊन पुढें तह होऊन, कांहीं मुलुक व पैका घेऊन मानाजीबावास जयसिं-गानें पुण्यास घेऊन यावेंसें ठरवून फडके पुण्यास गेले. परंतु जयसिंग पुण्यास गेले नाहींत. तेव्हां बाईनीं सोरटी जाफराबादी यांस फितावून पैका देऊं करून जयसिंग आंगरे यास कैद करून नाना फडणीस हे मोंगलावर स्वारीस खर्ड्यास गेले होते. तेथें पत्रें पाठविलीं. पत्रें पाहून जवळ गोविंदराव पिंगळे होते त्याजवळ संस्थानचे वकिलासमक्ष बोलले कीं, सरकारांतून काय करावयाचें तें त्याचें त्यांहींच केलें. ठीक जालें. पुढें पुण्यास पेशवे स्वारीहून आल्यावर सन सीत तिसैनांत आश्विनमासीं संस्थानचें पदाधिकाराचीं वस्त्रें बापू अभ्यंकर यांजबराबर मानाजी आंगरे यांचे नांवें पेशवे यांहीं पाठविलीं. त्याप्रमाणें वस्त्रें घेऊन बाईचे मुखत्यारीनें काम संस्थानचे चालत असतां, सोरटी लोकांत फितूर करून जयसिंग आंगरे कैदेंतून पळोन पुण्यास गेले. परंतु नाना फडणीस याणीं कांहीं त्याचें ऐकिलें नाहीं. त्या संधींत माधवराव पेशवे हवेलीवरून उडी टाकून मृत्यु पावले. तेव्हां पेशवे यांचे दौलतींत मोठा बखेडा जाला. शिंदे जबरदस्त जाल्यामुळें नाना फडणीस निघोन सातार्‍यास गेले. त्या संधींत जयसिंग-आंगरे, बाबुराव आंगरे शिंद्याचे लष्करांत, त्यास मिळोन त्यांचा आश्रा घेऊन फौज ठेवून कुला-

ल्यावर आले. संस्थानी लोकांत फितूर केला. कारभारी यांत कोणी जरबेचा राहिला नाहीं. राघोजी बावाचे वेळचे जे होते, त्यांत कोणी आळ घालीसा नव्हता. ज्याचा तो वेगळा कारभार ओढूं लागल्यानें सर्व कामाचे बंद सुटले. बाई बायको माणूस समंजस होती. परंतु त्यांची जरब फौजेवर पडेना. तेव्हां फौज फितूरून जयसिंगास मिळाली. जयसिंगानीं वेढा कुलाब्यास घालून बंदी केली. तेव्हां आनंदीबाई मृत्यु पावली. मग जयसिंग यांणीं कुलाबा घेऊन बंदोबस्त सर्वांचा करून कोणी ठार मारिलें. कोणी कैद केले. कोणी परागंदा जाले. मानाजीबावा व कान्होजी बावा मालक व त्यांची मातुश्री दुसरी नर्मदाबाई त्यास केवळ स्वाधीन ठेविलें. नंतर बाबुराव आंगरे यांचे व जयसिंगाचे वाकडें पडिलें. तेव्हां मावजी आंगरे व बाबुराव आंगरे याची बहीण मैनाबाई ती आनंदराव शिंदे यास दिल्ही होती, तिचे पोटीं दौलतराव शिंदे जाले. ते महादजी शिंदे यांनीं दत्तपुत्र घेतल्यामुळें त्या गादीचा अधिकार महादजी शिंद्यामागें पावले. पेशवाईचे गादीवर मालक बाजीराव जाले. ते शिंद्याचे स्वाधीन राहिले. त्या संधींत बाबुराव आंगरे याणीं मसलत संस्थान कुलाब्यावर करून शिबंदी पाठविली. संस्थानीं गादीन्वीं वस्त्रें घेऊन मानाजी आंगरे होते ते लहान वयांत त्याजला बंदोबस्तांत ठेवून मुख्यत्वें कामांत कारभार जयसिंग आंगरे हे करीत होते. जाफराबादी सोरटी लोक कदीम चाकर होते. परंतु जयसिंगानीं पैका देऊन फितावून आपलेकडे करून घेतलें. तेव्हां फौज कुलाब्याहून जाऊन बाबुराव आंगरे याची फौज शिकस्त करून परत लाविली. नंतर फिरोन बाबुराव यांचे तर्फेनें फौज रेवदंड्यास ठेवून तेथील आश्रयानें लढाया करूं लागले. त्याचाही पराभव संस्थानच्या लोकांनीं केला. तेव्हां तिसरे खेपेस दौलतराव शिंदे यांजकडील पलटणें दोन अजम अलीषानसाहेब याजबराबर व स्वार पांचशें बाबुराव याची ठेवणूक तीन हजार फौज पायदळ स्वार याप्रमाणें तोफासुधां घेऊन बराबर मुखत्यार कारभारी हरीपंत भावे हे संस्थानीं येण्यास कुरवडा घाटमाथापावेतों आले. पुण्यास संस्थानचे वकील जाऊन बाजीरावसाहेब व अमृतरावसाहेब व नानाफडणीस यांजवळ बहुत प्रकारें पुढें चालत आल्या सांप्रदायाविशीं बोलणें केलें. तेव्हां पेशवे व नानानीं शिंद्याकडे बोलणें घालून घाटमाथा पलटणें बेवीस दिवस महकूब करवून या संस्थानीं बाबुराव यांचा वारसा कसा पुरेल हीं बोलणीं बोलत होते. परंतु शिंद्यांनीं जरबेनें तेविसावे दिवशीं सांगतांच संस्थानचे वकिलास समक्ष पेशवे व नानानीं बोलावून सांगितलें कीं, आतां आमच्यानें रक्षण होत नाहीं, पाहिजे ती तऱ्हा करून या समईं तुह्मी आपला बचाव करावा. पुढें आमचा हात चालेल तेव्हां तुमची मदत करूं आणि आज तुम्ही येथून निघोन जावें. तेव्हां वकील संस्थानीं आले. बाबुराव यांचीही फौज संस्थानीं दाखल जाली. दोन तीन लढाया संस्थानचे फौजेनें घेतल्या. परंतु पेशवे यांचा आश्रा तुटला व पलटणचा जोर यामुळें संस्थानची फौज शिकस्त खाऊन पेठेंतील किल्ला, हिरा व आलीबाग पलटणांनीं घेऊन कुलाब्यावर मार चालविला. तेव्हां सोरटी लोकाहातीं पैका लागला तो व गलबतें सापडलीं तीं घेऊन निघोन गेले. जयसिंग आंगरे याणीं जरब खाऊन बाबुराव यांचे तर्फेचे कारभारी

हरीपंत भावे यांजवळ बोलणें करून त्याणीं आणशफत केल्यावरून मानाजीबावासुधां भेटीस आले. प्रथम भेटीसच हरीपंतांनीं सर्वांस कैद करून संस्थान काबीज करून कैदेनिशीं माना-जीबावा व जयसिंग यास व दोन तीन दुसरें लेकवळेसुद्धां पुण्यास पाठविलें. तेथें बाबुराव याहीं मानाजीबावास शिंद्याचे लष्करांत वानवडीस कैद आपलेजवळ ठेवून जयसिंग वगैरे यास नगरास पाठविलें. बिडचा घालून नगरचे किल्ल्यांत ठेविलें. कान्होजी आंगरे व नर्मदाबाई यांस कुलाब्यांत कैदेंत ठेविली. दौलत सर्व जप्त केली. अंगावरील दागिनेसुद्धां घेतले. जयसिंग आंगरे यांची स्त्री व दोन पुत्र हे जंजिरे देरीस गेले. तेथील किल्लेदार याणीं जवळ ठेवून बाबुराव याजवळ बिघडून चालले. मानाजी आंगरे यांस वचन हरिपंतानीं दिल्हें असतां कैदेंत ठेविलें सबब तेथून कैदेंतून परागंदा होऊन अमृतराव पेशवे खडकीवर पडले. त्याचे लष्करांत गेले. तेव्हां शिंद्याचा जोरा फार, पेशवे त्याचे जखेंत; यास्तव अमृतराव यांस जरबेचें सांगणें शिंद्याचे जातांच त्याणीं युक्तीनें मानाजीबावास काढून देऊन दौलतराव शिंद्यांनीं महादजी शिंद्याच्या स्त्रिया कैद करून नगरचे किल्ल्यास नेत होते, त्या मार्गांतोन निघोन जाऊन जुने सरदार व फौज जमवून बराबर दावा चालवीत होत्या, त्याचे लष्करांत मानाजीबावास पोचविलें. त्याणीं खात्री करून ठेविले. परंतु, त्या बाया फौजसुद्धां हिंदुस्थानांत जावयाचा बेत करून आंगरे यास चलावें ह्मणाले. तेव्हां याचीं कुटुंबाचीं माणसें अटकेंत, हे लहान, सबब याणीं तें मान्य केलें नाहीं. आणि जुनीं लहान सहान माणसें जमा करून पांचशें शिबंदी ठेवून ताबडतोब निघोन संस्थानाकडे आले. संस्थानीं बाबुराव याचे कारभारी याणीं फौज त्याजवर पाठविली. त्याशीं लढाई करून बाबुराव याची फौज शिकस्त जाली. परंतु किल्ले कोट या सरंजामानें येणार नाहीं. सबब जमाव पोख्त करावा या मसलतीकरितां रेवदंड्याचे आश्रयाचे संधानानें चौकलीस आपले प्रांतीं राहिले. तिकडून बाबुराव यांहीं शिंद्याकडील एक पलटण व एक हजार मोंगल स्वार रवाना केले. ते येऊन स्वार प्रथम लढाईस गेले. ती लढाई मानाजी-बावाची फत्ते होऊन स्वार परत आले. दुसरे दिवशीं पलटण गेलें तेव्हां मानाजीबावाची शिबंदी जरब खाऊन निघोन गेली. मानाजीबावा दहा पांच असामी घेऊन जातीनिशीं रेवदंडा किल्ल्यांत गेले. तो किल्ला पेशवे यांजकडे त्या काळीं किल्ल्यांत शिबंदी वगैरे बंदोबस्त होता. तेव्हां बाबुराव याची फौज परत येऊन पुण्यास पेशवे यांस नेट पोचवून मानाजी आंगरे यास बाबुराव याणीं आपले हस्तगत करून कुलाब्यांत आणून त्याचे सर्व कुटुंब एका घरांत कैदेंत ठेविलें. आणि पुण्यास पेशवे यांसी शिंद्यांनीं सांगोन बाबुराव आंगरे या संस्थानचीं वस्त्रें द्यावयास लष्करांतून पुण्यास पाठविलें असतां बाबुराव याचे बंधु मावजी आंगरे पन्नास पाऊणशें स्वार घेऊन त्यास आडवें होऊन आम्ही वडील असतां तुम्ही वस्त्रें घ्याल तर तरवार चालवूं. याप्रमाणें तंटा केला. तेव्हां बाबुराव फिरोन लष्करांत येऊन सन तिसा तिसैनांत दसऱ्याचे दिवशीं रात्रीचीं वस्त्रें घेण्याचा बेत करून पुण्यास त्यास न कळतां जाऊन वस्त्रें संस्थानचीं घेतलीं. पूर्व चालीपेक्षां शिक्क्यांत सवाई हीं अक्षरें सरखेल पदाअली-

कडे घातलीं. आणि संस्थान चालूं लागलें. तीन चार वर्षेपर्यंत बखेडा राहून राज्य मानाजी आंगरे याचे नांवें चाललें. पुढें बाबुराव आंगरे याचें नांव चालतें जालें.

१ बाबुराव आंगरे यास संस्थानचीं वस्त्रें जाल्यावर शिंद्याचें लष्कर वानवडीस तेथें त्याचे कामांत वागत होतें. नंतर सर्जेराव घाटगे याचें व बाबुराव याचें वांकडें पडलें. सर्जेराव याची कन्या दौलतराव शिंदे यास दिल्हीं यामुळें बाबुराव याणीं चित्तांत बाशा खाऊन सन मयातैनांत संस्थानीं आले. खांदेरी किल्ला तीन वर्षेपर्यंत लढत होता. तिसरे वर्षी आंत गल्ला वगैरे जिन्नस नाहींसें कळतांच बाबुराव याणीं भवतालीं गलबतें आरमारी ठेविलीं. तेव्हां किल्ला कौलास ठेवून किल्लेदार जयसिंग आंगरे याचा प्रथम पुत्र मुरारजी आंगरे यास घेऊन एक पुत्र व स्त्री जयसिंगाची किल्लासुधां हवालीं केली. नंतर जैसिंग आंगरे यासही संस्थानीं आणून त्याजला ठार मारिलें. बराबर शिबंदी स्वार बहुत आणिल्यानें संस्थान ओढगस्त जालें. कारभारी संस्थान ध्यावयास हरिपंत भावे आले होते. त्याचा ऐवज देणें असतां पैका मागूं लागले. ते देईनात सबब हरिपंतास त्याचे मंडळीसुधां कैद करून खांदेरींत ठेविलें. चार महिने हरिपंतानीं उपोषणें केलीं. तितके दिवसांत संस्थानचीं पागेचीं घोडीं चारशेंपर्यंत मेलीं. ती शंका मनांत येऊन युक्तीनें बोलणें लाऊन हरिपंताचे घरांत दागिने कापड वगैरे जप्तींत ऐवज सांपडला, त्यासुद्धां पंचवीस हजारांची भरती करून घेतली व पंचवीस हजारांचें खत मुदतीचे घेऊन त्यास सोडिलें. त्यांणीं बाबुराव याची भेट न घेतां निघोन पुण्यास गेले. नंतर परशराम श्रीधर याजपासून पैका कर्जाऊ घेऊन दिवाणगिरी त्यास दिल्ही. पैका घेतल्यावर कारभार त्याजकडे दरकाचें निशाण मात्र चालविलें. आंगरे याची बहीण घाटगे शिलेदार यास दिल्ही होती. ते कारभारांत होते. संस्थानीं ओढ फार जाली तेव्हां बाबुराव शिंद्याचे लष्करांत जावयास पुण्यास गेले. पेशवे बाजीराव यांची मर्जी यावर नाहीं, यामुळें एक महिन्यानंतर भेटले व याचे आदरांत कमीपणा करूं लागले. त्यासहित बाबुराव याचे वडील बंधु मावजी आंगरे उज्जनीस मैनाबाई शिंदे याजवळ होते. ते मृत्यु पावल्याची खबर आली. सबब मावजीचे दोन पुत्र संभाजी व शेकोजी आंगरे यांस येऊन मावजीचे स्त्री काळोसास पुण्यापासून दहा कोसावर तेथें क्रिया केली आणि आउंधास मुकाम करून होते. इतक्यांत यशवंतराव होळकर पुण्यावर आले. त्याचे दुमाल्यावर शिंद्याची फौज आली तेव्हां बाबुराव यास लष्करांत जावयास निरोप व वस्त्रें जालीं. परंतु बाबुराव शिंद्याचे फौजेंत सामील जालें. होळकराचे लढाईंत शिंद्याची व पेशवे यांची शिकस्ती होऊन सर्वजण पळाले. बाबुराव संस्थानीं पोहचले. बाजीरावही महाडाकडून रेवदंड्यास येऊन आंगरे भेटीस गेले. व बाळोजी कुंजर पेशवे यांचे कारभारी व निंबाजी भास्कर शिंद्याचे वकील हे कुलाब्यास आले. फौज ठेवून या प्रांतीं पेशवे याणीं रहावें हा घाट करीत होते. परंतु पेशवे तेथें न राहतां वसईस गेले. हरिपंत पूर्वीचे दिवाण कैदेंतोन सुटोन गेले. त्याणीं होळकर याचे दरबारांत पैसाव चांगला करून आंगरे याजवर मसलत केली. तेव्हां

हरिपंताजवळ बहुत प्रकारें लाचार होऊन त्याचे दस्तऐवज वगैरे परत देऊन मसलत त्याणीं महकूब केली. आंगरे होळकरशाईचे अंमलदारास सामील होऊन चालले हा संशय बाजीराव यास येऊन, इंग्रजीसरकारचे मदतीनें पुणें येथें दाखल जाल्यावर बाबुराव याचे कामांत पुरवणी कमी ठेवीत गेले. सरसुभेदार खंडेराव रास्ते याणीं मागील तेढ काढून माणिकगड तालुक्यांतील कांहीं मुलकांत जप्ती पाठविली. मग पुण्यास बोलणें करून ते मोकळीक करून घेतली. व इंग्रजसरकारचें मुंबईहून सांगणें पडलें कीं अरमार जाऊन लोकांचीं गलबतें जबरदस्तीनें लुटून आणितात तें आणूं नये. त्यावरून अरमार बंद जालें. यामुळें जंजिरे खांदेरी येथें खुटवा घेण्याची चाल होती ते अरमारचे जरबेविना येईना सबब तेही बंद जाली. एक लाख रुपयाचें उत्पन्न कमी जालें. वडील बंधू मावजी आंगरे याचे पुत्र संभाजी व शेकोजी हे कुलाब्यास बाबुराव याजवळ होते. त्यांणीं लोकांत फितूर करून बाबुराव यास मारून आपण दौलत आटोपावी असा बेत केला. तो मनसुबा भेद होऊन बाबुराव यास कळतांच ते सारे फितुरी लोकसुधां संभाजीस कैद केलें. आणि त्यापैकीं कोणी कारणी ते ठार मारून, कांहीं दिवस तसेंच बंदोबस्तानें जवळ बाळगून जवळ ठेवावें तें चांगलें नाहीं, सबब पत्रें देऊन उज्जनीस मैनाबाईकडे दहा घोड्यानिशीं पाठविलें. मैनाबाईनीं दौलतराव यास भेटवून उज्जनीची मामलत देविली. शेकोजी व बायका बाबुराव याजवळ राहिले. मानाजी व कान्होजी आंगरे याची सावत्र मातुश्री नर्मदाबाई याणीं बाबुराव याजवळ बहुत प्रकारें खात्री करून उभयतांचीं लग्नें करून घेतलीं. पुढें सनसबा मयातैनांत मुरारजी आंगरे मुंबईस त्याचे तर्फेनें बच्या सोनार जाफराबादेस जाऊन पांच सातशें सोरटी घेऊन संस्थानावर आला. आंगरे याचे मेहुणे घाटगे ते फौज घेऊन त्याजवर नेले. ते शिकस्ती खाऊन पळोन गेले. दुसरे दिवशीं सोरटी याणीं पेठ अलीबाग व हिराकोट घेऊन मुलकांत जप्ती केली. व कुलाब्यावर हल्ला करावयाचें योजिलें. सोरटी येणार हें पूर्वीं कळल्यावरून बाबुराव याणीं मुंबईस बोलणार पाठविलें. व पुण्यास खंडेराव रास्ते यास लिहिलें. परंतु मुंबईहून उपराळा जाला नाहीं. तुमचे कामांत आम्हीं पडावें असा तुमचा आमचा संबंध नाहीं असें उत्तर मुंबईहून जालें. खंडेराव याणीं पांचशें लोक पाठविले ते हिरा सोरट्यानीं घेतल्यावर आले. त्यांस सोरट्यानीं लढाई करून शिकस्त केले आणि दुसरे दिवशीं तोफांची मारागिरी हिऱ्यावरून कुलाब्यावर चालविली. तेव्हां तोफेचे आवाज कुलाब्यास कशाचे होतात या शोधास मुंबईहून अजम हेलडी साहेबाकडून एक चपराशी पढावावर कुलाब्यांत येऊन शोध विचारून गेला. तेच दिवशीं विनायकराव परशराम दिवाणजी यास बाबुराव आंगरे यांहीं मुंबईस रवाना केलें. त्याणीं धोंडोपंत नित्सुरे लोहगडवाले यास बराबर घेऊन अजम हेलडी साहेबाचे विद्यमानें मेहरबान अजम डंकनसाहेब जनराल बहादुर यांची भेट घेऊन जालें हरद्द सांगोन ये समयीं कुमक करून बचाव करावा हें बोलणें केलें. त्यास जनराल साहेबीं उत्तर केलें कीं तुमचे कशांत आम्ही पडत नाहीं. नंतर फिरोन दिवाणजीनीं हरद्द संकटाचें समजाविलें. तीन वेळ एक दिवसांत भेट जाली. तिसरे वेळेस कोसलदार व जनरल साहेब एक घटकापर्यंत पसार करीत करीत

बोलोन विचार ठरऊन नंतर नक्षा काढून दिवाणजीस माहिती विचारून, आम्ही आपल्या दोन बोटी देतों तुम्ही बोटीवर बसोन जावें. दोन साहेब बोटीवर देतों. तेथें जाऊन जाफराबादी लोक तुह्मांवर येणार नाहींत इतका मात्र बंदोबस्त तूर्त करितील. नंतर हा मजकूर कळला त्यास लेहूं. तेथून कुमक येईल तसें करूं. तेव्हां दिवाणजीनीं विचारिलें जे, इतक्या आश्रयानें आमचा बचाव जाला. परंतु बाहेरून लष्कर आणून त्याचें पारिपत्य करूं येविशीं रुकार असावा. त्यास येविशीं आमची मनाई नाहीं असें बोलणें होऊन बोट एक घेऊन विनायकराव दिवाणजी कुलाब्यास आले. दुसरे दिवशीं दुसरी बोट उंदेरीस होती तेथून दाखल जाली. त्या जरबेनें बाबुराव याचा बचाव जाला. परंतु सोरटी लोकांनीं सारा मुलूक जप्त केला, यामुळें किल्ल्यांत अडचण पडली. त्यांत पाणी नाहीं व दारू नाहीं. तेव्हां फिरोन विनायकराव दिवाणजीस पाठवून मेहेरबान डंकनसाहेब जनरल बहाद्दर यासी बोलणें केल्यावरून पाण्याचीं पिपें सरकारांतून कांहीं देविलीं. दारू खरेदी नेण्यास कांहीं परवानगी एकदा दिल्ही आणि जनरल साहेबानीं दिवाणजीस सांगितलें कीं, मुरारजी कुभांड करितो यापासून तुमचा बचाव आह्मी करितों. परंतु मानाजी आंगरे तुमचे कैदेंत त्यास आपलेजवळ खुलासा ठेवावें आणि ते तुह्मास राजी हें त्याचें पत्र घेऊन पाठवावें. हें नदरेनें पहावयाबद्दल धोंडोपंत लोहगडवाले यास इकडील तर्फेनें तुह्मी बराबर घेऊन जावें. त्याप्रमाणें कबूल करून संस्थानीं येऊन धोंडोपंताची रुबरू करून मानाजी आंगरे याचें राजीपत्र जनरालसाहेबाचे नांवें धोंडोपंताजवळ देऊन रवाना केलें. पेशवे यांसही कुमकेविशीं लिहिलें होतें. त्याणीं त्रिंबकजी डेंगळे याचे तर्फेचा सरदार व कांहीं फौज कुमक पाठविली. ती रेवदंड्यास येऊन बसली. फौज जाफरी होती व लढण्याची परवानगी नव्हती यामुळें त्याच्यानें कांहीं जाहलें नाहीं. खंडेराव रास्ते याजवळही बोलणें आमचें कामांत पडावें हें बाबुराव याणीं केलें होतें. परंतु पेशवे याची मर्जी आंगरे व रास्ते दोघाविशीं ठीकशी नाहीं. हें पाहून कामांत कसें पडावें हा विचार रास्ते करीत होते. त्या संधींत कलकत्याचा हुकूम आला कीं, मुरारजी आपले इंग्रजी जाग्यांत राहून दुसरे याजवर जाजती करितो व पेशवे याचें कायम मकाण त्यास इजा देतो; सबब त्याचें पारिपत्य पेशवे यांचे रुकारानें इंग्रजी सरकारांतून करावें. अशा अन्वयाचा किंवा कांहीं कमजास्त हुकूम आला. त्यावरून अजम कर्नल क्लोज यांहीं पेशवे यांस विचारिलें. आपण पारिपत्य जाफराबादीनें करावें. अगर आह्मास सांगावें. तेव्हां बाजीराव यास पारिपत्य करणें जरूर जालें आणि आम्हीच करितों असें कबूल केलें. परंतु आपण फौज न पाठवितां खंडेराव रास्ते यासच हुकूम केला. तेव्हां खंडेराव याची तयारी होतीच. फौज पाठवून सोरटी याचें पारिपत्य करून कौल देऊन काढून दिलें. बच्या सोनार यास धरून बाबुराव याजकडे कुलाब्यांत पाठविलें. त्याच समयीं बाबुराव यांहीं बच्यास ठार मारिलें. परंतु इंग्रजी सरदार बोटीवर जवळ होते. त्याचे बचावानें हें सारें अर्थसाध्य जालें असतां त्यास इतल्लाही केला नाहीं. यामुळें जनराल साहेबीं वकिलाजवळ बाबुराव

यास शब्द लाविला. इंग्रजी बोटी मुंबईस रवाना केल्या. दरम्यान विनायकराव दिवाणजीशीं जनरल साहेबाचें बोलणें जालें होतें कीं, तुमचा खिसा आह्मीं मोकळा केल्यास खांदेरी किल्ला कंपनी सरकारांत तुम्हीं द्यावा. तेथें दांडी बांधावयाची आहे. परंतु दोन महिनेयाचा वायदा. कलकत्यास लेहून हुकूम येईल तसें सांगूं. हें बोलणें जालें होतें. त्यास बाबुराव लष्करांत जातात हा निरोप घ्यावयास विनायकराव यास मुंबईस गेले, तेव्हां निरोप देऊन खांदेरी घेण्याविशीं कलकत्याचा हुकूम जाला नाहीं हें सांगितलें. या समयांत खंडेराव रास्ते जातीनें कुलाब्यास येऊन आंगरे यांचीं बोलणीं होऊन लाख रुपये रास्ते यांचें देणें जालें सबब संस्थान त्याचे हवालीं केलें व इनामी गांव दिले. माणिकगड किल्ला मागावा हा करार प्रथम नव्हता. परंतु रास्ते यांणीं समयीं भीड घालून घेतला. पेशवे यांचा सरदार आले त्यास पेशवे यांचीं पत्रें येऊन दहा हजाराचे गांव पेशवे यांणीं सरकारांत घेऊन ते लोक उठोन गेले. सरासरी पंचवीस हजाराचा मुलूख पेशवे व रास्तेसुद्धां त्या समयांत संस्थानचा गुंतला. संस्थानीं बहुत ओढ जाली. रास्ते यांचें देणें सबब संस्थान रास्ते याचे स्वाधीन करणें प्राप्त आलें. व दौलतराव शिंदे यांचींही पत्रें बोलावण्याचीं आलीं होतीं. सबब रास्ते यांचे कारभारीयाचे हाताखालीं आपले मेहुणे घाटगे व परशराम श्रीधर दिवाणजी यांस ठेविलें. आणि विनायकराव परशराम दिवाणजी त्या समयांत इंग्रजी सरकारचे दरबारांत वगैरे मेहनत केली. सबब स्वारीची दिवाणगिरी व पालखी व अफ्तागीर वगैरे देऊन त्यास बराबर नेलें. स्वारींत कारभारास मुख्त्यार रास्ते यांचे तर्फेचे कारभारी व फौज त्याची व कांहीं घरची घेऊन लष्करांत निघोन मानाजी व कान्होजी आंगरे आपले स्वाधीन असावें जाणोन तेही बराबर घेतले. पुणेयास बाजीराव निरोप देतील न देतील या दिकतीकरितां परभारें लष्करांत जातां मार्गीं शिंद्याचे महालीं वगैरे महालीं साधलें तेथें खंडण्या घेत चालले. हे बोभाट जाऊन शिंद्यास चांगलें वाटलें नाहीं. ताकीदपत्रेंही आलीं. तिकडे संभाजी आंगरे यांजकडे उज्जनची मामलत त्यांणीं रयतेस जुलूम करून पैका घेऊं लागले. व सरकारी पैका वसूल न देत व ज्याच्या नेमणुका त्यासही पैसा देईनात. यावरून दोन पलटणें व पांचशें स्वार संभाजी आंगरे यांचे जप्तीस आले. तेव्हां याची कुमक करावी ह्मणोन बाबुराव यास पत्रें संभाजीचीं महेश्वर मुक्कामीं येतांच रातोरात एक दिवसांत चाळीस कोस उज्जनीस दोनशें स्वारानिशीं गेले. तेथें याचे भिडेनें जप्तीस आले. ते उगेच राहिले. आणि आंगरे यांणीं पत्रें शिंद्यास पाठविलीं कीं, मामलत बहाल राहील तरी लष्करांत आम्ही येतों, नाहीं तर परत जातों. तेव्हां मामलत बहाल करून जप्ती उठऊन नेली. नंतर आंगरे यांणीं सावकारा वगैरे मंडळीस कर्जपैका मागावयाच्या निकडी केल्या. हातीं आलें तें घेतलें आणि लष्करांत गेले. हे बोभाट जाऊन शिंद्याची मर्जी चांगली राहिली नाहीं. पुढें भेटी होऊन दौलतीचा कारभार आंगरे यांणीं चालवावा हीं बोलणीं होऊन कामास लागले. परंतु कामांत आळा न पडतां बोभाट जाला.

धरणीं फौजेचीं बसलीं. तेव्हां कदीमचे कारभाऱ्याचे हातें काम चालवून सरदारीदाखल आंगरे यास शिंद्यानीं ठेविलें. मुरारजी मुंबईस, त्याचा बंदोबस्त असावा येविशीं इंग्रजी सरकारचे वकील लष्करांत, त्याजवळ आंगरे याचें बोलणें विनायकराव दिवाणजी घेऊन गेले. त्यांणीं जनरलसाहेबाचा जाब आणवून त्याप्रमाणें करूं असें सांगोन जाब आणवून मुरारजीस खावयास अडीचशें रुपये दरमहा देत जावा ह्मणजे त्याचा बंदोबस्त इंग्रजी सरकारांतून ठेऊं याप्रमाणें बंदोबस्त ठरवून दिल्हा. अजम मेहेरबान साहेब अलफिस्टन बहादर व अजम मरसन साहेब व जे साहेब त्या स्वारींत आले त्यांच्या भेटी जाफत शिंद्याचे योगें आंगरे यासी त्या स्वारींत जाऊन उज्जनची मामलत संभाजी आंगरे यांजकडे त्याचें व मैनाबाई शिंदे उज्जनीस याचें वांकडें येऊन त्यापासून संभाजी आंगरे वेगळे राहिले. बाबुराव व मैनाबाईचा एक विचार होऊन संभाजीकडील मामलत बाबुराव यांहीं आपलेकडे घेण्याविशीं शिंद्याचीं पत्रें करून घेतलीं आणि मैनाबाईकडे पाठविलीं. तीं संभाजीचे बंधु उजनीस त्यांणीं मान्य न करितां बाईचे तर्फेचे अमलावर तोफा वगैरे शिबंदी पाठऊन सख्तीनें अंमल चालवूं लागले. तेव्हां फार जिकीरीचीं पत्रें बाईचीं लष्करांत आल्यावर बाबुराव यांणीं विनायक परशराम दिवाणजी यांस ते कामावर रवाना केलें. त्यांणीं संभाजीपासून अंमल घेतला. बाबुराव लष्करांत. त्याजवळ रास्ते यांची फौज होती त्यामुळें व मनस्वी खर्चामुळें ओढ फार जाहली. शिंदे यांजकडून खर्च पुरेना. थोडा खर्च ठेवा ह्मणत तें हे ऐकतना. याजमुळें दोघाचें चित्त निर्मळ राहिलें नाहीं. मग रास्ते यांचे फौजेनें धरणें देऊन सख्तीचा तगादा केला. पलटण शिंद्याचें आणून उठवून लाविलें. शिंदे याची भेट फार थोडी होऊं लागली, खर्चास थोडें येऊं लागलें, तेव्हां येथें राहूं नये असें चित्तांत येऊन लग्न कन्येचें होणें या निमित्यानें निरोप घेऊन उजनीस आले. लग्नें दोन कन्येचीं करून वर्षानंतर शिंद्याचे मुलीचे लग्नास लष्करांत फिरोन जाऊन तेथें सहा मास राहिले. त्याजकडून याजविशीं अनादर पडूं लागलोंसें पाहून व लष्करांत बेआरामी फार जाहली सबब उजनीस आले. येथें येऊन रयतेवर पट्टी लग्नखर्चाबद्दल केली व रयतेस जलेली केली. हे बोभाट शिंद्याकडे जाऊन मामलतीस जप्ती येणार हें वकिलानीं लिहिलें. त्याजवरून विनायकराव दिवाणजी यास लष्करांत ग्वालेर मुक्कामीं पाठवून तेथील जाबसाल करून शिंद्याची मर्जी साफ करून दिवाणजीस वस्त्रें शिंद्यानीं दिल्हीं व आंगरे यांस पन्नास हजार रुपये खर्चास व लष्करांतून व बलमपौर्चें वगैरे घेऊन आले. उज्जनीस आले. नंतर एक वर्ष राहिले. संस्थान रास्ते याजकडे कर्जांत गुंतलें. लष्करी फौजेंतून शिंदे याहीं दोन लक्ष रुपये कर्जाऐवजीं लाऊन दिल्हे. परंतु खर्चाचा पैसा गुंतोन राहिला. जातीचा खर्च भारी त्या मुबदल्यास खर्च जाला. रास्ते यास रद्द कर्ज होईना. संस्थानीं खर्च फार. जमा थोडी. तेव्हां खंडेराव यांणीं विचार केला कीं, रद्द कर्ज आपलें होय ती युक्ति करावी. संस्थान ओढगस्त हे येऊन जालें. आपल्यास काय ? तेव्हां आंगरे यांचे मेहुणे संस्थानीं त्यास

तोड याची विचारली. त्याच्यानें न होय तेव्हां परशराम दिवाणजीस पुण्यास नेऊन संस्थान तुह्मीं आटपावें आणि आमचा पैका फिटे तें करावें. याप्रमाणें घाट ठरवून दिवाणजीनीं आंगरे याचा रुकार संतोषानें आला तो आणून, चार हाताखालीं आणखी घेऊन रास्ते याचा फडशा तोडजोडीनें सावकाराकडून केला. तें रद्द कर्ज करण्यानें संस्थानीं ओढ फार पडली व पदरचे मंडळीसही थोडें पोचूं लागलें. परंतु आंगरे याचें काम होऊन संस्थान मोकळें जाहलें. इतक्या संधींत खंडेराव रास्ते यांचा काळ जाला. राहिला पैका तात्याचे मागें दिवाणजीनीं त्याचे पुत्रास आदा केला. मग फिरोन बोभाट लष्करांत नेमणूकवाले वगैरे रयतेचे जाऊन पत्रें आल्यावरून आंगरे यास वाईट वाटून आह्मास संस्थानीं जाण्यास निरोप द्यावा हें पत्र पाठविलें. तेव्हां शिंद्याचें पत्र निक्षून आलें कीं, वैशाखमास हल्लीं आहे तों लौकर निघोन जावें. पुढें परजन्य येतो सबब लौकर जावें. हें पत्र पाहतांच आंगरे याची मर्जी ठीक राहिली नाहीं. वकिलाचीं पत्रें आलीं कीं तुह्मांवर वराता पलटणच्या होणार व मामलतीचे घालमेलीच्या सनदा जाहल्या. तेव्हां मैनाबाई उजनीस त्याचे विचारें येथें राहूं नयेसें ठरून विनायकराव दिवाणजीचे विद्यमानें कर्ज काढून संस्थानीं यावयास निघाले. ते जांबगांवास पावले. बरसात फार व बेअरामी सबब तेथेंच मुक्काम केला. माणिकगड किल्ला व त्याखालीं मुलूख तो रास्ते याचे वडील पुत्र गोपाळराव रास्ते याजकडे त्याची रयतेस जलेली व संस्थानासीं बिघडून चालले सबब परशरामपंत दिवाणजी पुण्यास गेले. रास्ते यास समजोन सांगतां दाजी रास्ते खंडेराव याचे पुत्र लहान, त्याचे कारभारी बाळाजीपंत नातू वगैरे खंडेराव याचे कारकीर्दींतील माहीत त्यांणीं दिवाणजी सांगतील तसें चालावयाचें याप्रमाणें सांगितलें. गोपाळराव वादास उभे राहून रास्ते याचे कारभारी व दिवाणजीस धरावें अशी तऱ्हा करूं लागले. त्यास आश्रय सदाशिव माणकेश्वर देऊं लागले तेव्हां पेशवेसरकारांतून कोणाचा बंदोबस्त होईल न होईल हा निवाडा ध्यानीं येईना. हें चित्तांत आणून दिवाणजीनीं निश्चय केला कीं, इंग्रजी सरकार हे ईश्वरी अंशाप्रमाणें चालीचे. याचे पदरीं आपण पडिल्यानें आपलें व आपले खावंदाचें कल्याण होईल व वाजवी निवाडा याच जागीं होईल, असा निश्चय करून अजम मेहेरबान अलपिष्टन साहेबबहादर यांची भेट घेऊन मजकूर समजाविला. साहेबबाहादर यास या कामावांचून कांहीं दरकार नवती, परंतु थोरपणाकरितां मजकूर ऐकोन घेऊन पेशवेसरकारांत सांगोन चिंतोपंत देशमुख याजकडे पंचायत सांगितली. तेथें बोलणें होतां गोपाळराव स्वत: उठोन दिवाणजीचे कारकुनाचे तोंडांत मारली. कारकुनानें जास्त न करितां घरीं येऊन दिवाणजीनीं साहेबबहादर यांस कळविलें. मग साहेबानीं या कामाची पंचाईत चौघे मिळऊन स्वतः केली. पांच सहा मास फार इजा पडली. परंतु साफ निवाडा रास्त करून नंतर कसें जाहलें तत्राप रास्ते, आंगरे याचे कामास आले हें थोरपणानें मनांत आणून, त्याचेविशीं दिवाणजीशीं समजोन सांगोन त्याचे मंडळीसुद्धां त्यास नेहमीं इनाम उभयतां पुत्रांस करून देऊन, त्याचा पैका

निघाला तो ठरऊन, राहिला मुलुक व किल्ला माणिकगड संस्थानाकडे दिल्हा. जामगांवाहून विनायकराव दिवाणजी पुण्यास येऊन साहेबबहादर यास भेटून, आंगरे याची तबियतीचा हवाल व आंगरे यास बरें वाईट तर आह्मास इजा पावेल वगैरे सांगोन फिरोन जामगांवीं गेले. तो सन अर्बा अशरीनांत आंगरे याचा काळ जामगांवीं जाला. बरोबर त्याचीं कुटुंबें व मानाजी व कानोजी आंगरे वगैरा मंडळ होतें. त्यास मानाजी आंगरे याणीं बाबुराव याची क्रिया केली आणि बेदाबखेडा होऊं पावेल सबब कामांत विनायकराव दिवाणजी होते त्यांणीं बंदोबस्त ठेऊन सर्व खटलें संस्थानीं घेऊन आले. आणि दरबारांत संस्थानचें चांगलें व्हावें हें बोलणें चालऊन जें होईल तें जेव्हाचे तेव्हां सर्वांस व आधिपत्य बाबुराव याची स्त्री काशीबाई याचें राहिलें. त्यास कळवून त्याचे हुकुमांत चालत असतां आंगरे याचे मेहुणे घाटगे होते त्यांणीं व एक दोन आणखी त्यास मिळोन बाईस समजाविलें कीं, दिवाणजीचा पैका स्वारीसमंधें व रास्तेसमंधें कमकसर सवा लक्ष रुपये देणें. पेशवे किंवा इंग्रज याचे घरांत संस्थान घालावें, हीं बोलणीं बोलतात यास्तव याजला कैद करावें. त्यास साधन सदाशिव माणकेश्वर याचा रुकार आणिला. आणि दिवाणजीची मंडळी व कुटुंबें कैद करून विनायकराव यांस जंजिरे खांदेरीस अटकेस ठेविलें. रकम भाव सर्व जप्ती करून नेली, व मानाजी आंगरे यास बाबुराव याणीं लष्करांत नेलें होतें ते बरोबरच आले. त्यास कुलाब्यास कुटुंब कैदेंत फिरोन ठेऊन पंधरा रुपये दरमहा दर खाशे माणसास नख्त कापड मुदपाखसुधा नेमणूक देऊं लागले. तेव्हां दिवाणजीचे कारकून खुद्द आपलें नुकसान करितील या संशयाकरितां पुण्यास ठेविले होते. त्याणीं अजम मेहेरबान अलपिष्टन साहेबबहादर यास जाला वाका अर्ज केल्यावरून दिवाणजी कांहीं दरबारांत वांकडें बोलले नाहींत. हा जुलूम त्याजवर असें दिलांत येऊन पेशवेसरकारांत पेगाम पोचऊन तेथील ताकिदीनें दिवाणजीस खुलासा होऊन आजपासून आम्हीं आपली चाकरी सोडली, बरतर्फीचे विडे यावे हें बोलोन बाईपासून घाटगे याचे वियमानें विडे घेऊन पुण्यास गेले. नंतर साहेबबहादर याची मुलाकत जाहली. दिवाणजी कायम आहेत हे व पुढें होईल दिवाणजीचा वंश याजवर ये हसान साहेबबहादर याहीं कंपनीसरकारांतून केलें. मुलाकत जाहल्यावर दिवाणजीस सांगितलें जें, संस्थान पेशवे यांचे ताबेंतील, सबब संस्थानसमंधें पेशवे करितील तें होईल. तुमचा पैका देणें तो वाजवी कोण मालक होईल तो देईलच. इतकें सांगोन दिवाणजीचे सालसीवर मेहेरनजर ठेवीत गेले. तिकडे संभाजी आंगरे याहीं शिंदे याचीं पत्रें पेशव्यांस घेऊन पुण्यास आले. पेशवे यांणीं दिवाणजीस बोलाऊन बहुत खातरी करून सांगितलें कीं, संस्थानीचीं वस्त्रें कोणास यावयाचीं हा निर्णय होऊन यावयाचीं. त्यास तूर्त तुम्ही संस्थानीं जाऊन कारस्थानानें किल्ले कोट आपले हवालीं होत असें करून सरकारांत कळवावें. त्याप्रमाणें विनायकराव दिवाणजींनीं शिबंदीसुद्धां संस्थानीं जाण्याची तयारी केली. मानाजी आंगरे याचे इशारे दिवाणजीस आले कीं

आमचा उपयोग करावा व संभाजी आंगरे याचे बोलणार येऊन लोभ दाखऊन दिवाणजीशीं आमचे कामांत पडावें व खर्चास द्यावें. काम आमचें न जाहल्यास परत देऊं. आमचीं वस्त्रें घेऊन जावीं वगैरा खात्री दाखऊन बोलों लागले. त्यास पेशवे यांचे मर्जीअन्वयें आम्हांस चालावें लागेल, वस्त्रें आम्हीं घेत नाहीं, खर्चास तुम्हांस देऊं, काम न जाहल्यास आमचा ऐवज द्यावा, याप्रमाणें त्यास सांगोन पेशवे यांस इतला करून विनायकराव संस्थांनीं येऊन युक्तीनें संस्थानची आटप किल्ले कोटसुद्धां करून पेशवे यांस कळवितांच सन खमस अशरांत श्रावणमासीं मानाजी आंगरे यास वजारतमाहा सरखेल या पदाचीं वस्त्रें व सनदा हुजरे यांज-बराबर संस्थानीं पाठविलीं. संभाजी आंगरे याची भेट दिवाणजीचे विद्यमानें पेशवे यांची एक वेळ होऊन सदाशिव माणकेश्वर कारभारी याचे मुखें संभाजीस सांगितलें कीं, या दौलतीचा वारसा मानाजी आंगरे याचा· कांहीं कारणामुळें बाबुराव यास वस्त्रें जालीं तीं ते जिवंत तों-पर्यंत केलें तसें निभाविलें. तुमचे विस्ताराचा समंध नाहीं, हें सांगितलें. तेव्हां संभाजी आंगरे याहीं दिवाणजीस सांगून खर्चास मागून दिवाणजीची मेजवानी घेऊन पैका देणें तो लष्करां-तून पाठऊं असा करार करून शिंद्याचे लष्करांत गेले. पस्तीस हजार रुपये दिवाणजीचे मार-फतीचें देणें राहिलें. बाबुराव यांणीं सोळा वर्षें व त्यांचे स्त्रीनें एक वर्ष एकूण सतरा वर्षें संस्थान चालविलें. पुढें मालक संस्थानीं मानाजी आंगरे जाले. बाबुराव यांस पुत्र नाहीं.

१ मानाजी आंगरे संस्थानारूढ जाहल्यावर कारभार विनायकराव दिवाणजी करीत असतां, तीन महिन्यानंतर बाबुराव आंगरे यांची स्त्री काशीबाई त्याचे बंदोबस्ताविशीं मानाजी-बावाशीं रदबदल करून चालत आल्याप्रमाणें जातीचा बंदोबस्त पालखी, घोडी, रथ वगैरा इतमाम कायम करविला. परंतु त्याजविशीं जुने मंडळींनीं मानाजीबावाचे मनांत संशय आणिला कीं, दिवाणजी बाबुराव याजवळ होते, हे आपले लक्षांत चालतील न चालतील. याजवरून दिवाणजीची गैरत दरबारांत केली. त्याजवरून दिवाणजी पुण्यास पेशवे व इंग्रजी सरकारचे कृपेची वृद्धि राहावी याबद्दल पुण्यास होते त्यास कळलें. तेव्हां संस्थानीं एक दोन बखेडे जाहले. ते दिवाणजीचे ध्यानीं येतांच बखेडे मोडून पुण्याहून मानाजीबावाकडे जाऊन ज्या तऱ्हेनें त्याची खात्री होय ते करून, बाबुराव यांचे स्त्रीचें चालत आल्याप्रमाणें चालविलें. आठ महिने मानाजीबावाचे दिलांत मळ दिवाणजीविशीं होता, ते साफ होऊन पेशवे यास इतला दिवाणजींनीं देऊन फिरोन कोणी कुभांडी मालकाचें नांव करून दरम्यान दिवाणजीचा बोभाट सांगितील सबब पेशवे यास विनंती करून त्याचे खासगींतील कारकून मानाजीबावाकडे पाठऊन विचारिलें. तेव्हां दिवाणजीचा आमचा बेमिलाफ असें सांगितलें. संस्थानचीं वस्त्रें द्यावयाचीं ठरलीं तेव्हां खांदेरी किल्ला व दाहा हजार रुपयांचा मुलूक द्यावयाचा पेशवे यांस कबूल केल्याप्रमाणें दिल्हा. मानाजीबावाचे कनिष्ट बंधु कानोजी आंगरे यांस एक वर्ष वाखा होता ते मृत्यु पावले. सन सबा अशरांत मानाजी आंगरे पेशवे याचे भेटीस पुण्यास जाऊन चैत्रमासीं पेशवे कोत्रुडचे बागेजवळ सामोरे

येऊन भेटी होऊन तेच दिवशीं सरखेल यास दिवाणजीसुद्धां नेण्यास कोत्रुडास बोलाऊन सरखेल व दिवाणजीस वस्त्रें दिल्हीं. नंतर पांच चार भेटी सरखेलच्या होऊन बोलणीं साफीचीं जाहलीं. तेव्हां खांदेरी किल्ला संस्थानाकडे परत द्यावा हीं बोलणीं सरखेल बोलले. उत्तम आहे हें पेशवे बोलले. दिवाणजीचा त्याचा एक विचार पाहून पेशवे यांसही संतोष जाला. पुढें कंपनीसरकार व पेशवे यांचे दोस्तींत कमी आल्यामुळें पुण्यासभवतीं पलटणें जाऊन साफीचा तहनामा जाला. त्या घालमेलीमुळें पेशवे यांची मर्जी त्या कामांत गुंतल्यामुळें आंगरे याचे भेटीस अडचण पडूं लागली. व मेजवानी पेशवे यांस होणें ते तूर्त करूं नये हें सांगितलें. तेव्हां मर्जीचा रुख पाहून सरखेलनीं सांगून पाठविलें कीं, दिवाणजीस येथें ठेऊन आह्मी संस्थानीं जातों. त्याजवरून शुक्रवारचे वाड्यांत भोजनास सरखेलीस पेशवे यांहीं बोलाऊन निरोप दिल्हा. तेव्हां गेल्यापासून चौथे महिन्यांत सरखेलची स्वारी संस्थानीं आली. दिवाणजी पुण्यास राहिले. तेथें आबा पुरंदरे यांचे मारफतीनें संस्थानाविशीं कुभांड दरम्यान उभें राहिलें. त्याचा बंदोबस्त दिवाणजीनीं दरबारचे मर्जीनें तेथें राखिला. पुढें अश्विनमासीं निरोपसमयीं सरखेल याजवळ बोलणेंयांत आल्याप्रमाणें खांदेरी किल्ला परत मुलुकसुद्धां देण्याच्या सनदा देऊन परत दिल्हा. व रेवदंडा तालुका येथील मामलत दिवाणजीचे नांवें करून दिल्ही. हा भेद दिवाणजीस कांहीं ठाऊक नाहीं, परंतु दिवाणजीचे मनांत जसी ईश्वराजवळ साफ चालावें, तसेंच कंपनीसरकारामुळें आपण कल्याण पावलों, सबब तेथें साफ चालावें हा भाव खचित चित्ताचा हमेशा, यास्तव इतल्ला मेहेरबान अजम अलफिष्टन साहेबबहादर यांस दिल्हा. पुढें बाजीरावसाहेब यांहीं कंपनीसरकारशीं बिघाड अश्विन वद्य एकादशीस केला. ते रात्रीस पर्वतीवर बाजीराव यांचा मुक्काम, तेथें दिवाणजीनीं जाऊन संस्थानचे बचावास्तव निरोप मागितला असतां, जाऊं नये आमचे लष्करांत राहावें हें सांगणें पडलें. त्याप्रमाणें लष्करांत राहिले. मग पेशवे यांणीं मनांत आणिलें कीं, दिवाणजी कंपनीसरकारचे लक्षांतील. यास आपले कामांत गुतवावें ह्मणजे तिकडील लक्ष कमी पडेल. जाणोन अवचीतगड व उंदेरी वगैरा मामलती सांगितल्या. तेव्हां हा भाव दिवाणजीस सर्व कळला परंतु कबूल केलें. कार्तिक शुद्ध अष्टमी रविवारीं लढाईत शिकस्त पाऊन पेशवे रात्रौ निघोन चालले. दीड कोशावर दिवाणजीनीं पेशवे यांस इतल्ला करून व साहेबबहादर याजकडे पुण्यास कारकून रवाना करून आपण निघोन संस्थानीं येऊन पेशवे याचे किल्ले दरम्यान कोणाचे हातीं जाऊं पावेनात असा बंदोबस्त ठेऊन कच्चा इतल्ला मुंबईस अजम मेहेरबान जनराल साहेबास दिल्हा. तेथोन पत्र दिवाणजीस हुशारी देऊन आलें. इतक्यांत मानाजी आंगरे यांस एकाएकीं एक दिवस वाखा होऊन दिवाणजी रेवदंड्यास बंदोबस्ताकारितां गेले होते त्यास बोलावणें पाठविलें. ते येत तों मानाजीबावा मृत्यु पावले. तेव्हां कुटुंबाचीं माणसें सरखेल साहेबाचीं सर्व बहुत दुःखित जालीं. त्याचे पुत्र राघोजी आंगरे तेव्हां बारावे वर्षाचे सुमारांत व पेशवे राज्यांत बैदा याजमुळें सर्वांस संकट पडलें. संस्थानचीं वस्त्रें नसलीं तर एखादें कुभांड

करील जाणोन महाराज छत्रपती स्वामी व बाजीराव एकत्र फिरत होते. यास्तव तेथून वस्त्रें आणून मुंबईस इतल्ला जनरल साहेबास करून राघोजी आंगरे संस्थानारूढ जाले. साडे तीन वर्षें राज्य मानाजीबावानीं केलें. दिवाणजीनीं मानाजीबावा सरखेल कायम असतां सरखेल याचे विचारें थोरले सरखेल राघोजी आंगरे यांणीं छत्तीस वर्षें राज्य चालविलें. तो पाया चांगले रीतीविषयीं धरून कामाचा क्रम चालविला, व मागील कारकीर्दीचे परागंदा होऊन गेले व संकटांत होते त्यांस आणून सर्व दरक पेशजीचेप्रमाणें ज्याचे त्यास दिल्हे. ज्यांणीं मानाजीबावाविषयीं पूर्वील कारकीर्दींत बखेडे केले त्याणींही कौल मागितले त्यास देऊन पोटास देऊन त्याचे बंदोबस्त करून दिल्हे.

१. राघोजी आंगरे संस्थानारूढ जाहल्यावर संस्थानचें काम चालतें जाहालें. परंतु बाजीराव यांचा कंपनीसरकाराशीं बिघाड राहून बेदा चालला होता तेव्हां दिवाणजीचे हवालीं बाजीराव यांणीं केले ते जनराल साहेबाचे हुकुमाप्रमाणें इंग्रजी सरकारचे ताबे जाहाले व अजम कर्नेल फरोदर फौज घेऊन पाली, तळगड, भोरप वगैरा किल्ले घ्यावयास आले. तेव्हां संस्थानीं लिहून आल्याप्रमाणें लोक शिबंदसुद्धां सामील राहात गेले. कंपिनीसरकाराशीं रुजू राहून चालींत अंतर न केल्यामुळें कंपनीसरकारची मर्जी संस्थानिकावर व दिवाणजीवर चांगली राहात गेली. इतक्यांत महाराज छत्रपती यांस स्थापून बैयाचा बंदोबस्तही कंपनीसरकारांतून जाला. सरखेल वयानें लहान सबब त्याची मातुश्री गजराबाईसाहेब व मानाजीबावाची सावत्र मातुश्री नरमदाबाईसाहेब हीं एक जागां एक चित्तें राहून आपलें घरचालीप्रमाणें चालत आल्याप्रमाणें सर्व कुटुंबाचा आळा करून दौलतीचें काम रोज बेरोज आपण समजोन घेऊन दिवाणजीविषयीं विश्वास व कंपनीसरकारचा सर्व प्रकारें भरंवसा ठेऊन काम चालविलें. व सरखेलसाहेब यास लिहिणें व शस्त्रविद्या वगैरा यांत तयारी करीत चालले. मग दुसरे वर्षी सन तिसा अशरांत सरखेलसाहेबाचें लग्न जाहालें. जनराल साहेबांनीं मुलूक मोबदल्या प्रकर्णीकारितां अजम उइलिमसाहेब यास पाठविलें. ते शादींत सामल होते व शादीचें बोलावणें होतें सबब संस्थानिकावर मेहेरनजर याजमुळें अजम पिलसाहेब व अजम रीटसाहेब यांस शादीचे समारंभाकरितां जनरालसाहेबानीं रवाना केलें. त्याजवरून सरखेल साहेबाचे खानदानाचे माणसास बहुत खर्च जाला. समारंभ चांगला जाला. दिवाणजीविषयीं सरखेलचीं खानदानचीं माणसें व बाईसाहेब कामांत त्याची मर्जी बहाल राहून त्याचे जातीचा सरंजाम वगैरे नेहमींचा बंदोबस्त आंगरे सरकारांतून करून त्याविषयीं मेहेरबान अलफिष्टनसाहेबबहादर यांस लेहून त्याजकडून कंपनीसरकारतर्फेनें खात्री दिवाणजीची करविली. रेवदंडा मुक्कामीं दिवाणजी जाऊन सदरीं लिहिले ते त्रिवर्ग साहेब यांमध्यें दिवाणजीचीं बोलणीं मुलूक मोबदल्याचीं जाहलीं. इंग्रजी सरकारांतून मुंबईहून सरखेलसाहेब यास बिलोरी झाडें वगैरा पाठविलीं. पुढें अजम मेहेरबान बंदेगान अली अलफिष्टनसाहेब जनराल बहादर यांचें येणें मुंबईस जाहलें. तेव्हां सरखेलसाहेबांनीं विनायकराव दिवाणजीस पाठऊन मुलाकत

करून संस्थानाविषयीं मेहेरनजर जाहिरात आल्यानें सर्व बैदे बखेडे दूर होऊन संस्थानचें काम सुरळीत चालू होऊन दौलत खराब घरतंट्यानें जाहाली, तिचा बंदोबस्त होत चालला. कदीम वडिलाचे वेळचीं माणसें सर्व दरकावर कायम जाहालीं. दिवसेंदिवस सरखेलसाहेब घोडेस्वारी व हत्यार व लिहिणें वगैरा चालींत तयार होत जाऊन कामकाजाचा किता मोहर दसकत वगैरा स्वहस्तें करण्याचा राबिता ठेऊन माहितीस मजबुदी होत चालली. कंपनीसरकारचे मेहेरनजरेचे वृद्धीविषयीं दरसाल दिवाणजीस मुंबईस पाठऊन कंपनीसरकारानीं सरखेलसाहेबाची वृद्धि व्हावी हें ध्यानीं आणून संस्थान व कंपनीसरकार या दरम्यान कसी चाल राहावी याविषयीं तहनामा ठरावांत आणिला. हल्लीं सरखेलसाहेब सोळा वर्षांचे वयांत येऊन उभयतां बायांचें लक्ष धरून, रोज बेरोज काम समजोन घेऊन, दिवाणजीचे हातें काम घेऊन सर्व खानदानाचीं माणसें त्यांचा गौरव त्यांचे दरजाप्रमाणें चालऊन कंपनीसरकारचा भरंवसा सर्व प्रकारें ठेऊन उपभोग संस्थानचा करीत आहेत.

आंगरे वजारतमहा सरखेल यांस मानमरातब वगैराचीं चिन्हें पेशवे यांचे घरीं चालत आलीं.

१ भेटीस एक कोस सामोरें येऊन वहानाखालीं उतरून गाशावर भेटून समागमें आपले मकानास उजवे बाजूस घेऊन जाऊन विडे देऊन मकानास जावयास निरोप द्यावा आणि मेजवानी पाठवावी.

१ उभयतांची बैठक जाहल्यास खडी ताजीम घेऊन गालीचावर मध्यें दोन तकीये ठेऊन उभयतां एका गालीचावर बसावें.

१ आंगरे यांचे निशाणावर शंखाचें चिन्ह.
१ झेंडा भगवे कापडाचा व ढाल भगवीच.
१ बहुमान करणें तो सरकारतर्फेचा आंगरे यांस.

१ वस्त्रें पांच.
१ कंठी मोत्याची.
१ घोडा.
१ शिरपेंच जडावी.
१ मोत्याचा तुरा.
१ हत्ती.
१ भोजनास बोलवावें.

---

१ सरखेलनीं मेजवानी केली असतां त्याचे मकानीं जाऊन घ्यावी.
१ राजकीय दिल्हेलीं चिन्हें.

१ पदाचा मरातब सदरीं लिहिला आहे.

१ मोरचेलें दोन पाछाईतून दिल्लीहून महादजी शिंदे यांहीं आणिलीं.

१ सोन्याच्या काठ्या चोपदारास.

१ जरीपटका.

१ साहेबनौबत हत्तीवरील.

१ चौघडा.

१ लगी भरजरी दोन जिभाची.

सदरहू योग्यतेस योग्य तितकीं चिन्हें चालवावीसें चालत आहे.

१ स्वत: राजे छत्रपती महाराज वस्त्रें देत गेले तेव्हां एक चादर जास्त देत गेले.

सदरहूप्रमाणें बखर अजम वार्डनसाहेब तरजुमा मुनसीखाना यास छ २४ रमजान सन खमस अशरीन जेष्ठ वद्य ११ शके १७४४ त दिल्हीं असे.

---

२ कदम बांडे.

कैफियत भास्करराव वगैरे इसम तीन व कृष्णराव वगैरे इसम तीन कदम बांडे यांजकडे मौजे कोपरली व ठाणें व रनाळें, तिन्ही गांव कसे चालतात, याची सनदपत्र काय आहे, वहिवाट कशी, याचा दाखला लिहून पाठवावयासी हुकूम आला. त्यास सनदापत्रें तों बंडांत गेलीं; पुर्जा राहिला नाहीं, परंतु संपादन करणार कोण व हल्लीं खाणार कोण, इनामी किंवा कसें, दिल्हे कोणी, याची माहिती आहे. तो मजकूर:—

१ कसबे रनाळें मूळ संपादन करणार अमृतराव कदम बांडे हे प्रथम विजापुरास होते. पादशाहापाशीं शिलेदारीची चाकरी करीत असतां दरम्यान कांहीं वांकडें जाल्यामुळें जातीनशीं सडे निघोन सातान्यास छत्रपती महाराजांचें कुटुंब ताराबाई राज्याचा कारभार करून होते त्यांची भेट घेतली. त्यांनीं मर्द माणूस पाहून, गंगेचे पलीकडे मोंगलाई अमलांत मोकासा आपला आहे, तो कायम करण्याविशीं सांगून रवाना केलें. त्याप्रमाणें यांणीं अंमल नंदुरबार, सुलतानपूर आदिकरून ज्याहमर्दीनें बसविले, आणि आपण कुकुडमुंढ्यास राहिले. पुढें कांहीं गैरचालीनें चालूं लागले ह्मणून मोंगलानीं बोभाट छत्रपतीकडे सांगितला. तेथून बांड्यास हुकूम आला तो मानिला नाहीं. त्याजवरून सरकार इतराजी होऊन दाहा हजार फौज येऊन कुकुडमुंढ्यास मोर्चे लाविले. दोन महिने लढाई झाली. पुढें खावयास नाहीं सबब कुटुंबें घोड्यावर पाठीशीं बांधून, सरकारचे मोर्चे उठवून निघोन चिखलवाहाल माहालीं उंबराण्याची बांड्याची पाटीलकी होती तेथें येऊन राहिले. मागाहून सरकारी सरंजाम तेथें येऊन मोर्चे

लाविले. तीन दिवस लढाई होऊन गोळी लागून अमृतराम कदम ठार जाले. मागें त्यांचे चिरंजीव सवाई त्रिंबकराव कदम एक वर्षाचे होते. व सखे बंधू संताजी कदम व चुलत चुलत बंधू रघोजी कदम वगैरे त्रिवर्ग बंधू पराक्रमी मर्द मनुष्य जाणोन, सेनापती दाभाडे यांनीं सरकारांत अर्ज करून याजला हुजूर बोलावून, परगणे नंदुरबार येथील निमे मोकासा व परगणे सुलतानपूर येथील मोकासा दरोबस्त चाकरीचे पोटीं लावून देऊन दोनशें स्वारांनिशीं सरकारांत असावें असा करार करून घेतला; आणि गुजराथप्रांतीं अंमल बसाविण्यास पाठविले. त्यावरून पंचवीस तीस हजार फौज ठेऊन गुजराथ सर करून रनाळें मुक्कामीं आले. नंतर शाहू महाराजांची कन्या गजराबाई रघोजीबावाचे कनिष्ठ चिरंजीव मल्हारराव कदम यास दिल्ही. नंतर मागती गुजराथ प्रांतीं गेले. पुढें छत्रपतीचा कारभार थोरले बाजीरावसाहेब पेशवाईचा करूं लागले. त्यांचें व बांडे यांचें कांहीं कारणावरून वाकडें जाल्यामुळें मल्हार खुणी व पिलाजी गायकवाड यांस सुभे करून गुजराथींत पाठविले. त्यांची व बांड्याची लढाई दोन वर्षें होऊन बांडे शिकस्त खाऊन रनाळें मुक्कामीं आले. सरकार इतराजी जाणोन पेशवे यांनीं इतलाखी सरंजाम सर्व दूर करून मोकासे प्रकर्णीं स्वार मात्र कायम ठेविले, आणि जातींचे खर्चास कसबे रनाळें हा गांव इनामी कुलबाब कुलकानू करून दिल्हा. त्याची सनद त्रिंबकराव कदम व संताजी कदम व रघोजी कदम व कंठाजी कदम व गोजाजी कदम पांच इसमांचें नांवें करून दिल्ही. त्यास कमपेश शंभर वर्षें जालीं; व ही वहिवाट सुरळीत चालत आली. दरम्यान सरकारांतून त्रिंबकजी डेंगळे यांजकडे नंदुरबार सुलतानपूर येथील मोकाशाची जप्ती जाली. त्यांनीं मोकाशाची जप्ती करावी; ते न करितां, इनामी गांवसुद्धां सनदेवांचोन चार वर्षें केली. त्याचे मोकळिकेचाही उद्योग चालला होता. परंतु डेंगळे याची चाल दरबारांत भारी, यामुळें दिवसगत लागले. इतक्यांत सरकार कुंपणीचा अंमल सन १२२७ चे अखेरीस आला. मजकूर समजोन घेऊन गांवची मोकळीक करून दिली. त्याप्रमाणें वहिवाट सुदामत वहिवाटप्रमाणें चालत आहे. मेळविणार व वहिवाट करणाराची वंशावळी.

१ त्रिंबकराव कदम इसम एक. त्याचे चिरंजीव सवाई अमृतराव कदम. याचे चिरंजीव बळवंतराव कदम. याचे चिरंजीव भास्करराव व खंडेराव व मार्तंडराव कदम. हल्लीं कायम रनाळेपैकीं बुधवार पेठ व जमीन आपले हिशाप्रमाणें उपभोग करून आहेत.

१ संताजी कदम इसम दुसरे याचे चिरंजीव.

१ खंडेराव कदम
१ अमृतराव कदम
―
२
यांसी वंश

खंडेराव कदम. याचे पुत्र	अमृतराव कदम. याचे चिरंजीव
संताजी कदम. त्याचे पुत्र	आनंदराव कदम. यांचे चिरंजीव
आनंदराव कदम हल्लीं	अमृतराव कदम व गणपतराव कदम
कायम आपला हिस्सा	व तिसरा. एकूण तिघे बंधू हल्लीं कायम
खाऊन आहेत.	आपले हिशाचा उपभोग घेऊन आहेत.

१ रघोजी कदम इसम तिसरे. याचे पुत्र माधवराव कदम. त्याचे चिरंजीव भगवंतराव व कृष्णराव कदम. भगवंतराव याचे चिरंजीव दौलतराव व गोविंदराव व नारायणराव तिघे बंधू. कृष्णराव यासी संतत जाली नाहीं. तिघांचे वंशांचा तपशीलः—

१ दौलतराव यांचे चिरंजीव कृष्णराव कदम. हल्लीं कायम आहेत.
१ गोविंदराव यांचे चिरंजीव पर्वतराव कदम. हल्लीं कायम आहेत.
१ नारायणराव यांचे चिरंजीव गोविंदराव कदम. हल्लीं कायम आहेत.
३

तिघेजण आपले हिशाचा उपभोग करून आहेत. कलम

१ कंठाजी कदम इसम चौथे. त्याचे चिरंजीव चत्रशिंग कदम. त्याचे चिरंजीव यशवंतराव कदम. एकूण तीन जण.

१ यशवंतराव याचे चिरंजीव तुकोजीराव व गणपतराव हल्लीं कायम आहेत.
१ खंडेराव जातीनिशीं कायम आहेत.
१ मल्हारराव जातीनिशीं कायम आहेत.
३

त्रिवर्ग आपले हिशाप्रमाणें उपभोग करून आहेत.

१ गोजाजी याचे चिरंजीव राणोजी कदम व हैबतराव कदम.

१ राणोजीचे चिरंजीव त्रिंबकराव कदम त्यास पुत्र नाहीं. त्याची बायको कायम आहे.	१ हैबतराव यास पुत्र विठलराव कदम व राणोजी कदम दोघे, पैकीं विठलराव कदम पेशजी मृत्यु पावले. राणोजी कदम वहिवाट करून होते. ते सरकार कंपनीचा अंमल जाल्यावर एक वर्षानीं निवर्तले. त्यांची बायको आहे. त्यांनीं पर्वतराव कदम दत्तक घेण्याचा विचार करून वहिवाट करून आहेत.
५	२

सदरहू पांच इसम आपलाले हिशाप्रमाणें रनाळें येथील वहिवाट करून उपभोग घेत आहेत. या गांवांत सरकारी अंमल कांहीं एक नाहीं. पाटीलकी आदिकरून सर्व वतनें बांडेच करून आहेत. दुसरा कोणी नाहीं. कलम

मौजे तोरखेड प्रगणे सुलतानपूर मूळ संपादन करणार राघोजी कदम व कंठाजी कदम व गोजाजी कदम त्रिवर्ग बंधू रनाळ्यास होते. तेव्हां तोरखेडकर राऊळ यांनीं बंड मातवून नंदुरबार, सुलतानपूर महालीं उपसर्ग मनस्वी केला. त्या काळीं जहागिरीचा अंमल मोगलाई होता. त्याचकडे महालचा बोभाट राऊळाचे उपसर्गाचा लिहिला गेला. त्याजवरून कदम बांडे त्रिवर्ग इसम यांसी बोलावून सनद करून दिल्ही. त्यांत मजकूर राऊळाचें पारिपत्य तुम्ही करून गांवचा अनुभव राउळाचा गिरासाचा अनुभव इनामी तुम्हीं घेत जावा. त्याजवरून बांडे यांनीं मसलतखर्च पदरचा करून राऊळाचें पारिपत्य केलें, आणि जागा कायम करून गांवचा व गिरासाचा उपभोग करीत आले. हा भोगवटा पाहून श्रीमंत पेशवे यांनींही सनदा इनाम करून दिल्ह्या. त्यास कमपेश शंभर वर्षें होत आलीं. वहिवाट दरोबस्त अंमलाची बांडे करून आहेत. सरकारी अंमल कांहीं एक नाहीं. दरम्यान डेंगळे यांनीं सनद नसतां जबरदस्तीनें अंमल बसवून चार वर्षें वहिवाट केली. त्याची मोकळीक करून घेण्याचा उद्योग चाललाच होता. परंतु डेंगळे यांची मातबरी मोठी, सबब दोन रोज अधिक उणे लागले. इतक्यांत सरकारी कंपनीचा अंमल जाला. त्यानीं मागील भोगवट्याचा मजकूर मनास आणून गांवची मोकळीक करून दिल्ही. त्याची वहिवाट सुदामतप्रमाणें करून आहेत. पाटील कुलकर्णी आदिकरून सर्व वतनें कदम बांडे करून आहेत. दुसरा कोणी नाहीं. संपादन करणार व हल्लीं उपभोग घेणारांची वंशावळः—

१ इसम पहिले रघोजी कदम. यांचे चिरंजीव माधवराव कदम. त्यांचे चिरंजीव भगवंतराव व कृष्णराव कदम. पैकीं कृष्णराव यास संतती नाहीं, भगवंतराव यास पुत्र तीन.

१ दौलतराव, नारायणराव, गोविंदराव. यास पुत्र

१ दौलतराव याचे चिरंजीव कृष्णराव हल्लीं कायम आहेत.

१ गोविंदराव याचे चिरंजीव पर्वतराव हल्लीं कायम आहेत.

१ नारायणराव याचे चिरंजीव गोविंदराव कायम आहेत.

३

तिघे कायम आहेत. आपले हिशाची वहिवाट करून उपभोग घेतात. गांवची मालकी याच इसमांकडे. आणखी दोन इसम आहेत, त्याजकडे जातीचे बेगमीस दोन शेऱ्या नेमिल्या आहेत, त्या खाऊन आहेत.

१ दुसरे इसम कंठाजी कदम बांडे. त्यांचे चिरंजीव चत्रासिंग कदम बांडे. त्यांचे चिरंजीव यशवंतराव कदम व खंडेराव कदम व मल्हारराव कदम. पैकीं यशवंतराव कदम मृत्यु पावले.

त्यांचे चिरंजीव तुकाजीराव व गणपतराव कदम कायम आहेत. खंडेराव व मल्हारराव उभयतां जातीनेंच कायम आहेत. त्रिवर्ग आपले हिशाप्रमाणें शेऱ्या खाऊन आहेत.

१ तिसरे इसम गोजाजी कदम. त्यांचे पुत्र राणोजी कदम व हैबतराव कदम. त्यांचे पुत्रः—

१ राणोजी कदम याचे पुत्र त्रिंबकराव कदम पेशजी मृत्यु पावले, कुटुंब आहेत.	१ हैबतराव यांचे चिरंजीव १ विठलराव १ राणोजी कदम २

पैकीं विठलराव कदम मृत्यु पावले. राणोजी कदम सरकार कुंपणीचा अंमल जाल्यावर वर्षभरानें निवर्तले. त्यांची स्त्री कायम आहे. ते परवतराव कदम यास दत्तपुत्र घेण्याचा विचार करून उपभोग घेऊन आहेत.

सदरहू उभयतां ज्याचे ते हिशाप्रमाणें वहिवाट करून आहेत. कलम.

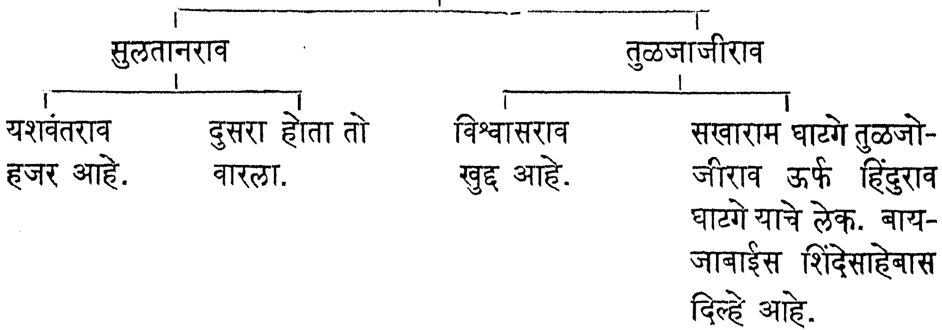
१ मौजे कोपरेल व मौजे ठाणें संपादन करणार अमृतराव कदम बांडे यांचे चिरंजीव सवाई त्रिंबकराव कदम बांडे यांजकडे पन्नास स्वार दोनशें स्वारांपैकीं लावून देऊन नंदुरबार निम्मे मोकाशापैकीं चौथाई व सुलतानपुरास गेल्या मोकाशापैकीं चौथाई लावून दिल्हे. खेरीज वरसे व उमरपाटे जहागीर देऊन तीस स्वार नेमून चाकरी घेतली. सरदारी सामान याजकडे सबब संताजी कदमाचे हिशांपैकीं दोन हजार रुपये याजकडेस देत जावे, अशी वांटणी सेनापती हातून होऊन वहिवाट चालत आली. पुढें सेनापती पेशवे यासी विन्मूख होऊन रनाळें मुक्कामीं येऊन रघोजी कदमाचे चिरंजीव माधवराव कदम बांडे यांस सामील करून घेतलें आणि स्वराज्यांत बंड करूं लागले. तेव्हां सवाई त्रिंबकराव कदम यांनीं माधवराव कदम यांस सांगितलें कीं, सेनापती सरकाराशीं बिघडून आहेत, त्याशीं आपण सामील न व्हावें. तें त्याचे ध्यानांत न येतां नंदुरबारीं जाऊन जहागीरचें ठाणें बसविलें. त्यावरून दमाजी गायकवाड पांच हजार फौजेनिशीं व आणखी इतलाखी फौज पांच हजार घेऊन सेनापतीचे पारपत्यास रनाळें मुक्कामीं आले. त्या कालीं गायकवाड्याचे चिरंजीव सयाजीबोवा यांसी त्रिंबकराव कदम याची कन्या दिल्ही. पुढें सेनापती व माधवराव कदम यांची व गायकवाडाची लढाई होऊन सेनापती व माधवराव यांनीं शिकस्त खाल्ली. त्या लढाईत सवाई त्रिंबकराव कदम सामील न जाले, सबब सेनापती व माधवराव कदम यांनीं दंगा करून त्रिंबकराव कदम यांस ठार मारिलें. त्या कालीं त्रिंबकराव यांचे चिरंजीव सवाई अमृतराव कदम पंधरा सोळा वर्षांचे होते. ते पळून मातुश्रीसह गायकवाड यांचे फौजेंत आले. मागें सेनापती व माधवराव यांनीं वाडा वगैरे लुटून नेला.

अमृतराव कदम मातुश्रीसुद्धां गायकवाडाबराबर पुण्यास येऊन थोरले माधवराव साहेब पेशवे यांची भेट घेऊन आपलें वर्तमान जाहीर केलें. त्यावरून सरकारलक्ष्यामुळें त्रिंबकराव कदम मारले जाऊन नुकसानींत आले, याचा निर्वाह जाला पाहिजे याजकरितां पेशवे यांनीं मेहरबान होऊन मौजे कोपरेल व मौजे ठाणें हरदू गांव इनामी कुलबाब व कुलकानूसुद्धां करून दिल्हे. सनदा अमृतराव कदम यांचे नांवें करून दिल्या. त्यास कमपेश साठ वर्षे झालीं. वहिवाट चालत आली. दरम्यान सरकारांतून मोकाशाची जप्ती त्रिंबकजी डेंगळे याजकडे जाली. त्यांनीं तेंच करावें तें न करितां रनाळें तोरखेड इनामगांवसुद्धां जप्ती केली. कोपरलीस येऊं लागले त्याकाळीं बळवंतराव कदम बांडे यांनीं सांगितलें कीं, जप्तीची सनद दाखवावी ह्मणजे ठाणें देऊं. सनद तों नाहीं मग त्यांनीं नाद सोडिला. पुढें सन १२२६ चे सालीं कादर भालदार भिल्लाचे मोहिमेवर इकडे आले. त्यांनीं कोपरेल व ठाणें यांची सनद नसतां तीन महिनेपरियंत ठाणें खालीं करून देण्याविशीं लढाई घेतली. कदम यांनीं सनद दाखवावी आणि ठाणें घ्यावें म्हणून सांगितलें. तें न जालें. उगीच जबरी करूं लागले. पुढें कदम यास शिबंदीचें देणें मनस्वी झालें. देण्यास ठिकाण नाहीं. लाचार जाणोन कादर भालदार यांनीं बावीस हजार रुपये दिल्हे, ते घेऊन शिबंदीचा फडशा केला आणि ठाणें हवालीं करून देऊन कुटुंबसुद्धां निघोन ग्वोलरीस गेले; आणि भिकाजी बाजीराव यासी श्रीमंताकडेस पाठविलें. ते उद्योग करून होतेच. दरम्यान सरकार कुंपणीचें व पेशव्यांचें वांकडें पडल्यामुळें श्रीमंत निघून गेले. भिकाजी बाजी माहुरापरियंत त्याजबराबर होते. इकडे सरकार कुंपणीचा अंमल होऊन सर्वांनीं हजर व्हावें ह्मणजे बंदोबस्त होईल ह्मणून जाहिरनामे जाले. त्याजवरून भिकाजीपंत मालेगावचे मुक्कामीं येऊन कपतान ज्यान ब्रिग साहेबांची भेट घेऊन मजकूर समजाविला. त्यांनीं मागील भोगवटा पाहून हरदू गांवें सोडून सनद करून दिल्ही; आणि पुढें आणखी बंदोबस्त करून देऊं असें सांगितलें. त्या दिवसापासून सुदामतप्रमाणें वहिवाट करून आहोंत. या गांवांत सरकारी अमल कांहीं एक नाहीं. सनदपत्रें तों गेलीं. परतु गांव इनामी दिल्ह्यावर पाटलांनीं आपली पाटीलकी कदमराव बांडे यांस दिली. त्या समयीं पाटलांनीं बांडे यांस लेख करून दिल्हा त्याची नकल हुजूर पाठविली आहे. संपादन करणार अमृतराव कदम त्याचे चिरंजीव बळवंतराव कदम त्याचे चिरंजीव भास्करराव व खंडेराव व मार्तंडराव त्रिवर्ग हल्लीं कायम आपली वहिवाट करून आहेत.

जाला मजकूर लिहून दिल्हा आहे. कोपरलीस पाटील आहे, ठाण्यास पाटील आहे. त्याचे मुचलके मामलेदारांनीं जमीनदाराचे साक्षीनशीं घेतले आहेत. रनाळें तोरखेड येथें पाटील कुलकर्णी नाहीं. सर्व मालकी कदमाचीच, तेव्हां लेख कोण करून देईल? भोगवट्याची साक्ष रनाळ्याची महालाचे जमीनदारांनीं लिहून दिल्ही आहे. सन १२३२ माहे रजब छ २७ सन १८२३ इसवी.

३ घाटगे कागलकर.

कागलकर आबाजी घाटगे सर्जेराव

कागलपैकीं परगणे चिलरखंड भाऊवाटणीस जाऊन कसबा कागल व खेड मिळून सुमार ४०।५० हजाराचे मशारनिल्हेकडे होते. याशिवाय परगणेमजकूरचे देशमुखी दरोबस्त चालत होते. ते सुमार पन्नास वर्षांखाले शिवाजीमहाराज यांणीं दरोबस्त परगणे व देशमुखीसुद्धां जप्त करून खालसातींत ठेवले होते. करितां विश्वासराव व सखाराम घाटगे दोघेही महादजी शिंदे याजकडे चाकरीस म्हणोन निघोन गेले. बाकी लोक मौजे उतूर व पिंपळवंडी वगैरे दोनी तिनी गांव चालत होते तेथें व आपले सोई असले जागीं जाऊन राहिले होते. कोलापुरांत महाराज कम उमरचे होते. सबब यशवंतराव शिंदे कारभार करीत होते. त्यांनीं आपले इलाखदारावरी व पराई पेशवेसरकारचे इलाखेवरी तंटाबखेडा करूं लागले. सबब याचे बंदोबस्त करणेबद्दल महादजी शिंदे यास ११८७ फसलींत पाठविलें. त्यांनीं येऊन जेर करून फौजेचे वगैरे खर्चाबद्दल २० लाख रुपये द्यावे म्हणोन तहनामेचें याद ठरविले. त्या वक्तीं सदरहू हरदो घाटगे शिंदे याजबराबर होते. सबब शिंदे याणीं कागलचें ठाणें आपले तर्फेनें घाटगेचे सुपूर्द करून तहाचे यादींत घाटगे कागलकर हे पुरातन सेवक राजमंडळचे याजकडे पहिलेपासून कागल आहे. अलीकडे शेषोनारायण याचे कारकीर्दीस महाराजांनीं सरकारांत घेतलें होतें, तें फिरोन आम्हीं घेऊन घाटगे याजकडे दिल्हें आहे, त्याजप्रमाणें चालवावें. येविशींची सनद द्यावी व घाटगे याचें वतन आहे तें त्याजप्रमाणें चालवावें. आम्हाकडे आलें होतें ह्मणोन आकस करूं नये. कलम १. यास महाराजांनीं करार कलम लिहिलें तें:— कागलकर पुरातन सरकारचे सेवक चाकरी पूर्ववत्प्रमाणें करावी. चाकरी पूर्ववत्प्रमाणें केलेस कैलासवासी आईसाहेब यांचे वेळेस चालत आलें त्याप्रमाणें चालविलें जाईल. येणेंप्रमाणें करार ह्मणोन लिहिले आहेत. तेव्हां यशवंतराव घाटगे कम उमरचे होते सबब देशमुखीचें वतन पुरतें चालत होतें. बाकी गांवचे हरदो घाटगे वहिवाट करीत होते. यशवंतराव घाटगे यांस महाराजांनीं पुढें १२।१३ वर्षांनंतर लेकीस देऊन लग्न केलें. तेव्हां यशवंतराव वडील घराणेचे सबब कागल वहिवाट महाराजाचे कुमकेनें करूं लागले. यशवंतराव यांस आसरा पाहून सखाराम घाटगे यांणीं दौलतराव शिंदे यांस आपले

लेकीस दिल्हें. सन १२०९ मयातैनचे सालीं शिंदेचे फौज परशरामपंत भाऊ याचे कुमकेस ह्मणोन जाऊन महाराजास फार जेर केलें. त्या वख्तीं सखाराम घाटगे यांणीं महाराजाचे सरकारास फार कुमक करून वेढा उठऊन त्या मुलाहिजेनें कागल व सुमार १०।११ खेडीं महाराजाकडे होते तेसुद्धां आपले सुपूर्द करून घेऊन, महाराजांस ज्या वेळीं पाहिजे त्या वेळीं कागल सुपूर्द करूं ह्मणोन दस्तैवज लिहून दिल्हे आहेत. यशवंतरायाकडे देशमुखी सोडून, बाचणी, बेलवें, सावरडें, चारी गांव चालत होते, ते निपाणीकरांनीं देशमुखी व चार गांवचे वहिवाट करीत होते. सन सलास अशर सन १२२२ फसलींत पुणें मुक्कामीं निपाणीकरानें जबरदस्तीनें घेतले ते सोडावे ह्मणोन जबाबसाल जाहले. त्यावेळीं निपाणीकरांनीं हिंदुराव घाटगे याजकडे चालत म्हणोन सांगून त्याचे स्वाधीन केले. हिंदुराव याकडून घ्यावे तरी त्यांनीं हिंदुस्थानांत निघून गेले. सरकारचे अंमल जाहलेवर १२३० फसलींत महराजांनीं आपले सरकाराकडे चार गांव घेतले. देशमुखीपुरता हिंदुराव याजकडे चालतो. यशवंतराव याजकडे हल्लीं कांहीं चालत नाहीं. महाराजाकडून दोन गांव बहादुलें, परीत चालत आहे.

आकरा गांवचे तपसील.

१ चंदरें
२ निगवें
३ रुई
४ माणगांव
५ साजणी
६ माहालावें
७ बालिंगें
८ भिवसी
९ सिदनुरली
१० बोरवाड
११ बिदरी

यादी कागलकर घाटगे यांची कैफियत आबाजी घाटगे सरजेराव यांस पुत्र.

१

सुलतानराव यास पुत्र.

१ यशवंतराव हाल हजर. यास पुत्र नाहीं. पुत्री आहे. तिला आणखी लेंकरूं जाहलें नाहीं.

१ दुसरा एक होता तो वारला, त्यास अवलाद नाहीं.

२

तुळाजीराव ऊर्फ बोवासाहेब घाटगे यांस पुत्र

विश्वासराव यास पुत्र नाहीं. पुत्री दोघी त्यांपैकीं एकीस पाटणकराचे घरास दिलें. एकीस हालीं महाराजास दिल्हें आहे.

सखाराम घाटगे यास पुत्र हाल हजर जयसिंगराव ऊर्फ हिंदुराव घाटगे. पुत्री बायजाबाई दौलतराव शिंदे यांस दिल्ही आहे. हालीं कागलपैकीं चिखली सखाराम घाटगे याची बायको सुंदराबाई आहे. जयसिंगराव यास पुत्र नाहीं.

कागलचे मोकदमेस कैफियत.

१ पादशाई कारकीर्दीपासून कागलपैकीं जाहगीर चालत आहे. त्यांपैकीं भाईबंदाकडे गांव आहेत. जाता कसबा कागल व गांव वगैरे मिळून सुमार ४०।५० हजार रुपयेचे व परगणेमजकूरचे देशमुखी अमलसुद्धां आबाजी घाटगे याजकडे चालत होते. ते मृत्यु पावलेवरी शिवाजी महाराज यांचे वख्तीं येसाजी शिंदे याचे कारकीर्दींत मौजे उंतूर व पिंपळवडी वगैरे दोनी तिनी गांवखेरीज बाकी गांव व कसबा व देशमुखी अमलसुधां जप्त केले. तेव्हां विश्वासराव घाटगे व सखाराम घाटगे यांणीं महादजी शिंदे यांजकडे जाऊन चाकरीस राहिले होते; तों इतकीयांत येसाजी शिंदेस पेशवेस बरकशी पडून ११८७ फसलींत महादजी शिंदे यांची फौज कोलापुरावरी पाठविली, त्या वख्तीं महादजी शिंदे याणीं कागल वगैरे ठाणा घालून घाटगे याजकडे देऊन पेशवेसरकारास महाराज यांचे सरकारदरबारखर्चसुधां २० लाख रुपये घेणेचें ठरवून तहनामेची याद केली. त्यांत घाटगेचे मोकदमेस कलम नमूद केलें असणेचें. घाटगे कागलकर हे पुरातन सेवक राजमंडळचे, याजकडे पाहिलेपासून कागल आहे. अलीकडे शेषो नारायण याचे कारकीर्दीस महाराजांनीं सरकारांत घेतलें होतें, तें फिरोन आम्हीं घेऊन घाटगे याजकडे दिल्हें आहे, त्याप्रमाणें चालवावें. येविशींची सनद द्यावी व घाटगे याचें वतन आहे तें त्याजप्रमाणें चालवावें. आम्हाकडे आलें होतें म्हणून आकस करूं नये. कलम १. यास महाराज यांणीं करार कलम लिहिलें तें:—कागलकर पुरातन सरकारचे सेवक, चाकरी पूर्ववतप्रमाणें करावी. चाकरी पूर्ववतप्रमाणें केलेस कैलासवासी आईसाहेब यांचे वेळेस चालत आलें त्याप्रमाणें चालविलें जाईल. येणेंप्रमाणें करार म्हणोन लिहिले आहेत. तेव्हां यशवंतराव घाटगे याचे बापाकडे देशमुखीचें वतन बहाल ठेवून कसबे कागल व गांवगन्ने हरदो घाटगे याणीं वहिवाट करूं लागले. पुढें सुमार १२।१३ वर्षांपासून महाराजांनीं आपले मुलगीस यशवंतराव घाटगे यांस देऊन लग्न करून मशारनिल्हे वडील घराणेचे म्हणोन कागल व गांवगन्ने याकडे वहिवाट होयाजोगा बंदोबस्त करून दिल्हा. सबब हरदो घाटगे याणीं आपणास आसरा पाहिजे लागतो म्हणोन सखाराम घाटगे याची मुलगी बैजाबाईस दौलतराव शिंदे यांस देऊन लग्न केलें. नंतर सन १२०९ फसली मयातेनचे सालीं शिंदे याची फौज परशरामपंत भाऊ याचे फर्जंद रामचंद्रपंत आपा पटवर्धन याचे कुमकेस म्हणोन जाऊन महाराजांस फार जेर केलें. त्या वख्तीं सखाराम घाटगे याणीं दरम्यानदार होऊन जाबसाल करून वेढा उठविला. त्या मुलाहिजेनें कागल व गांवगन्ने व कागल परगणेचे ११ खेडे सरकारांत होते ते सुधां सुमार ६९।। गांव सखाराम घाटगे याजकडे देऊन १२१० फसलींत इनामपत्र तुह्मीं व तुमचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें चिरकाल पुरातन भोगवटेप्रमाणें अनभऊन राज्यासीं एकनिष्ठपणें असोन सुखरूप राहणें ह्मणोन करून देऊन, सखाराम घाटगे याजकडून ज्या वेळेस महाराज कागल मागतील त्या वेळेस देऊ म्हणोन दस्तऐवज लिहून घेतले, ते यशवंत (राव) घाटगे याजकडे दिल्हे होते. म्हण व

यशवंतराव घाटगे याजकडे कागल परगणेचे देशमुखी व मौजे सेंडूर १ बाचणी १ बेलवल १ सावरड १ चार गांव चालत होते, ते निपाणीकर यांणीं जबरदस्तीनें घेऊन आपण वहिवाट करीत होते. सन सलास अशर सन १२२२ फसलींत पुणें मुक्कामीं निपाणीकरानें जबरदस्तीनें महाराजाचे मुलूक घेतले, ते सोडावे म्हणोन जाबसाल होऊन चिकोडी मनोली तालुकेचे दरीयाफ्त जाहले. त्या वेळीं निपाणीकरांनीं हिंदुराव घाटगे याजकडे सदरहू देशमुखी अमल चार गांव चालत ह्मणोन सांगून मशारनिल्हेचे सुपूर्द केले. त्या वख्तीं पेशव्यांनीं कागल आपलें ह्मणोन बोलत होते. त्याचेही दरीयाफ्त होऊन कागल महाराज यांचा इलाखा आहे ऐसें ठराविलें आहे. पुढें हिंदुराव याजकडून देशमुखीचे अंमल व चारी गांव घेऊन यशवंतराव घाटगेस देऊन मशारनिल्हेकडे गुजराणेस गांव आपले सरकारांतून दिल्हे होते ते सोडून द्यावे. तरी इरादा कीं, या हिंदुराव यांणीं शिंदेसाहेब याजकडे निघोन गेले. करितां तैसेच राहिले होते. त्यापैकीं सन १२३० फसलींत आबामहाराज याणीं सदरहू चार गांव ठाणा घालून घेतले. ते यशवंत(राव) घाटगेस घेऊन आपण दिल्हे ते गांव सोडावे ह्मणाले असतां ऐकिलें नाहीं. सबब गुजराणाकरितां दिल्हे होते ते गांव जप्त करून घेतले. त्यांनीं मुबदला सदरहू चारी गांव कांहीं घेतले नाहींत. दोघाकडून घेतले ते गांव महाराज यांचे सरकारांतच आहेत. हल्लीं यशवंतराव घाटगे याजकडे पेशजीं शिवाजी महाराज यांणीं दिल्हे ते १ बहादुल व १ परीत ऐसे दोनी गांव चालत आहेत. हिंदुराव याजकडे कसबा कागल व गांव वगैरे सनदेप्रमाणें देशमुखीचे अंमलसुधां चालत आहेत. यापैकीं हाल्लीं महाराज याणीं माहे आक्टोबर महिनेंत कागल तालुके मानगांवचे रयता फरारी जाहले असतांना राजमंडळ इलाखा कडोली नामें गांववालेस जामीनीवरी आणून जुलूम केले. करितां मानगांवचे जनावर लुटून आणविलें व चाकोता नामें गांवांत मांग १०० घरवाले राहून आसपास चोरी वगैरे करीत होते. त्याकरितां महाराज यांणीं मौजेमजकुरीं ठाणें ठेवणें गरज नाहीं ह्मणोन सांगितलें असतां कागलकर (यांनीं) ऐकिलें नाहीं. करितां ठाणा घालून पाटिलाचे वाडा पाडिले व छ २६ माहे फिब्रवारी सन १८२४ इसवींत कागल तालुका निंगवें नामें गांवठाणा घातलें ह्मण. त्यास हाल्लीं महाराज याकडील वकिलाचें ह्मणणें कागल पाहिजे तेव्हां सोडितों ह्मणोन हिंदुराव घाटगे याचा बाप सखाराम घाटगे याणीं दस्तैवज लिहून दिल्हे आहेत. त्यास हाल्लीं मशारनिल्हे याणीं इकडे जाहागिरीदार होऊन येथें असेना ते शिंदेकडे आहेत. याजकरितां घाटगेमजकूर याणीं येथें असावें हें मंजूर न जाहलेस कागल सोडावें ह्मणोन ह्मणत होते.

---

४ घाटगे मलवडीकर.

आदि सूर्यवंश घाटगे मूळपुरुष देशमुखी पिढी दरपिढी कदीम पुस्त दरपुस्त पूर्वींपासून करीत आल्याप्रमाणें मलवडी कसबे ललगुण बुधपाचेगांव याचा विस्तार:—

मूळपुरुष सर्पधननाक, याचा पुत्र बाळनाक, याचा पुत्र लोहनाक, याचा पुत्र सारंगनाक,

यावर फाटक गुमास्ते होते. यांनीं आप्त फितूर करून मारा घाटगे सारंगनाक वगैरे वंशावरी मारा करून कापून क़ाढून, त्यावरी फाटक देसगत कांहीं दिवस दहा पांच वर्षे केली न केली, तों सारंगनाकाची स्त्री गरोदर राहिली होती ती, परागंदा होऊन आथर्ववेदी ब्राह्मणाचे घरीं निंबांत राहिली. त्या स्त्रीस पुत्र जाहला. त्याचें नांव कामराज घाटगे. कामराजापासून घाटगेपणाची किताबत पातशाहानें दिल्ही आणि समरांत फाटक मारून आपले वतनाचा भोगवटा कुलबाब देसगती करूं लागला. त्या कामराजास पुत्र सहा, १ परसनाक, २ लोहनाक, ३ जयनाक, ४ जैतपालनाक, ५ बागनाक, ६ लोहनाक.

पैकीं परसनाक याचा विस्तार होता त्याणें देसगत केली नाहीं. बागडनाक व जैतपालनाक याचे वंशीं विस्तार जाहले, त्यापुढें वंशीं जावजी घाटगे देसगत करीत होते. सदरहू सहापैकीं एक घर कर्नाटक प्रांतीं पनाळा प्रांतीं गेलें तिकडेच राहिलें. पुढें वंश सदरहूचे तानाजी देसगत करीत होते. तेथें मलवडीस ठाणेदार बहुत होत गेले. त्याचा तपसील कानगोचे बदलचें सदर लिहिणें जे, ज्या त्याचे आवरजे देशकुळकर्णी याजपाशीं आहेत. त्यांत तपसील ठाणेदार याचा आहे, त्यापैकीं तानाजीचे देशमुखी होती ते वेळेस शके १४७६ सन खमस खमसेन तिसा मयामधें ठाणेदार कामीलखान मलवडींत होते, वर्ष २४, त्याचे कारकून.

१ अलीशा ठाणेदार मुदत वर्षे २०	१ तानाजी घाटगे देसाई याचे लेक चार ४.
१ फत्तेखान ठाणेदार	१ मिठोजी
१ जानू केशव मुजुमदार	१ जगोजी
देशपांडे बापाजी गंगाधर	१ महाळोजी
याणें केले, त्याचे पुत्र २	१ नरसोजी.
१ राघव १ कानाव	४

या चवथ्याचें नक्कल जालें. तेव्हां परसनाक याचा पाठचा भाऊ सदरहू सहापैकीं लोहनाक यास पुत्र कडतोजी याचा पुत्र चिह्याजी त्याचा पुत्र बाळोजी बाजी घाटगे देसगत करूं लागले. त्यास पुत्र विस्तारः—

१ कोरपाळजी बाजी घाटगे	४ राहुजी बाजी घाटगे
२ कडतोजी बाजी घाटगे	५ महळोजी बाजी घाटगे
३ बाबाजी बाजी घाटगे	६ मिठोजी बाजी घाटगे
	७ कयाजी बाजी घाटगे.

पुत्र सात. पैकीं कोरपाळजीचें नक्कल. कडतोजीचे पुत्र बाळोजी बाजी देसगत चालूं लागले आणि पुढें पुंडावा करूं लागले आणि मलवडी महाल साठ गांव येथील महालची जमाबंदी विजापुरास न जातां महाल तमाम लुटून खाऊं लागले. मग पांच चार वर्षे महा-

लाची तलप सोडून जमाबंदीचे महालचे ऐवजाचे फडशाकरितां विजापुराची स्वारी होऊन धरून नेऊन ऐवज मागूं लागले. तेव्हां उपाय नाहीं कैदेंत सांपडला सबब महालचा ऐवज इस्तकबिल तागाईत भरून देणें प्राप्त, तेव्हां सुटका ऐसा विचार पडला. सबब बाळोजी बाजी यानें सावकार पठाण पाहून त्याजपाशीं वतन देसगतींचे शिक्यासुद्धां ठेऊन सरकारचा दस्त महालचा भरला. त्यावरी मागती येऊन महालीं पूर्ववतपणें वहिवाटूं लागला. तेव्हां सरकारासीं बंदमस्त सबब सरकारची स्वारी सुभा येऊन बाळोजीस कैद करून विजापुरास धरून नेहलें. मेजवानी सरकारची ह्मणोन विजापुराचे सरकारानीं जिवें मारिला. तेव्हां त्याचा मुडदा जाळावयास कोणी त्याचे भाऊबंद घरभाऊ पाठचे व मिठोजी बाजीचा पुत्र बोवाजी झुंजारावही तेथें होते, त्याणीं अन्नप्रसाद द्यावयास सिद्ध जाहले. तेव्हां सरकारची आज्ञा जाहली. परंतु कर्जदार सावकार पठाण मातबर त्याचे घरीं वतन शिक्का वडीलपण गाहण होतें. त्यांणीं येऊन मुडद्यास ध्वाई दिली. ते वेळेस आमचे ऐवजाचा फडशा करून देणें अगर वतन आमचे घरीं डुले असें ह्मणोन सरकारचे कागदपत्र करून देणें अगर आपला ऐवज देणें असें पठाण बोलोन अडथळा केला. तेव्हां सरकारचे रुजवातीनें भाऊबंदाचे जे ऐवज देऊन वृत्ती सोडवावयास जाहली. मग ज्याणें सोडवावी त्याणें वतन वडीलपण शिक्का खावा. असा करार जाहला. ते समयीं बोवाजी झुंजारराव मिठोजीचा पुत्र याणें फडशा करून सरकारी दाखल वतनशिक्का मानपान देसगतींचे मलवडी महालचें सोडून करूं लागले. त्याचा तपशील जोतीबा घाटगे याचे वादांत करणा सरकारांत आहे. त्यांत तपशील आहे. कलम.

सदरहू कडतोजीचा बाळोजी येणेंप्रमाणें मारला गेला. पुत्र नाहीं. नक्कल. तेव्हां तिसरा त्याचे पाठीचा बाबाजी बाजी घाटगे. परंतु राहुजीनें देसगत करूं लागला. देशपांडे राघोबा १ व कोनेरी १ बापाजीचे पुत्र दोघे यांनीं केले तागाईत कारकीर्द शेख हैदर हिसाफनमुलूख सहा महिने ठाणें होतें. तागाईत शहा अबदुल बाबासाहेबापुढें सदरहू कडतोजीनें कज्या वडील ह्मणून करून, राहुजी पिटवून बुधास राहून आला. कलम १.

बाबाजीचा विस्तार पुत्र साबाजी बाजी एक होते. त्याचा पुत्र मलजी बाजी त्यास पुत्र साबाजी बाजी घाटगे देशमूख, त्यास महादाजी बाजी व तुळाजी बाजी. महादाजी बाजीचा पुत्र साबाजी व सुलतानजी बाजी व संभाजी बाजी व तुळाजी बाजी व रामचंद्र बाजी व नरसिंगराव बाजी घाटगे; पैकीं महादाजी बाजी यास पुत्र वडील साबाजी, यास पुत्र शिवाजी बाजी घाटगे, एकाक्ष यास पुत्र हल्लीं महादाजी घाटगे आहेत. कलम १.

राहुजी बाजीचें नक्कल. विस्तार नाहीं. महाळोजी बाजीचें नक्कल. विस्तार नाहीं. सातवा कयाजी बाजी याचा विस्तार पुत्र सोनजी त्याचा नाइकजी व जनानीस पुत्र नायकजी बाजी त्यास पुत्र आनाजी घाटगे दहिवडीकर हे सागुली याचे झुंझांत विलेसाठीं कज्या होऊन नागोजी झुंझारराव घाटगे याणें जिवें मारिलें. सबब राजश्री दादोबा प्रतिनिधी यांची हल्ला होऊन नागोजी झुंझारराव हेही मृत्यु पावले. त्या अनाजीस पुत्रः—

१ जनाजी बाजी.
जनाजीचा हल्लीं नाना घाटगे दहिवडेकर

२ नाइकजी.
३ हणमंतराव.
नाइकजीचे पुत्र जोत्याजी बाजी.
हणमंतराव याचे पुत्र दोन:—
१ आबाजी बाजी घाटगे.
१ लक्ष्मण बाजी घाटगे.
२

एकूण दोन पुत्र हल्लीं आहेत.

मिठोजी बाजी सहावे भाऊ याचे विस्तार. पुत्र तीन:—

१ वडील बोवाजी झुंझारराव हे शूर बहुतयुद्ध करून कामकाज सरकारचें करून सरकार पादशहानें किताबत दिल्ही. तेथपासून बोवाजी झुंझारराव नांव पडलें. कलम.

२ कबाजी घाटगे.
३ जानोजी घाटगे मोळकर.

वडील बावाजी झुंझारराव यास पुत्र दोन:—

१ दाउसाहेब याचें नक्कल. विस्तार नाहीं.
२ राजजी घाटगे झुंजारराव.

राजजी घाटगे यास पुत्र सात:—

१ वडील पदाजी झुंजारराव.
२ बाबराज याचें नक्कल.
३ बाळाजी हा मोळकर याचे ओट्यांत जानोजी, यास पुत्र मलजी त्याचे त्या मलजीचे ओट्यांत घातला. कलम १
४ जानोजी घाटगे.
५ गैराजीबोवाचें नक्कल.
६ दामराज घाटगे.
७ कामराज.

सदरहू पदाजी झुंझारराव हे विजापुरीं कांहीं सरकारी इतराजीबद्दल भावानें वगैरे मिळोन इतराजी होऊन धरून नेहलें आणि कैदेंत ठेविलें. त्यावर कांहीं दिवसानें मागुती सरकारची मेहेरबानी होऊन देसगती खेरीजकरून ललगुण महालेचे गांव चार इनाम करून देऊन मागुती पांच गांवची वहिवाट करूं लागले. यावरी दरम्यान सरकार बाबती चवथाई नाडगौडी सरदेशमुखी वगैरे अंमल होतेच. ते वेळेस सरकारचे स्वराज्याचे अंमल पुढें जाहले. सबब त्याचे तर्फे मोरो शामराज व महादाजी शिवदेव वगैरे होते ते, मग स्वराज्याचीं पत्रें करून घेतलीं. शिवछत्रपतीचे नांवचीं इनामपत्रें चार व खेरीज इनाम ताराबाईसाहेब याजपासून घेतलें. कारकीर्द अखेर अवल नागोजी झुंजारराव. कलम १.

पदाजी राजे यास पुत्र तिघे. बायका तीन. वडील सगुणाबाई व सकुबाई दुसरी, तिसरी कमळजाबाई.

सकुबाईचे पुत्रः—

१ वडील नागोजी राजे झुंझारराव घाटगे.

१ सगुणाबाईस पुत्र संभाजी राजे घाटगे यास पुत्र.

१ राजजी घाटगे यास पुत्र हल्लीं गोपाळराव नाना घाटगे.

कमळजाबाईस पुत्रः—

१ जिजाजी, १ शिवाजी.

जिजाजीस पुत्र साबाजी व शिवाजीचा पुत्र पदाजीचा शहाजीचा पुत्र सखारामचा कृष्णाजी हल्लीं नाकपुरीं आहेत. पदाजीचे तात्या घाटगे यास पुत्र हल्लीं अक्कलकोटीं आहे.

नागोजी राजे याचे पुत्र बावाजी राजे यास पुत्र दोन, नागोजी व भवानजी राजे. पैकीं नागोजी बिन बाबाजी यास पुत्र नाहीं. नक्कल.

भवानजीचे पुत्र मशारनिल्हे हल्लीं आहेत तेः—

१ नागोजी झुंझारराव याचें नक्कल.

२ बाबाजी राजे याचें नक्कल.

३ शिवाजी राजे हल्लीं आहे ते काइम. त्यास पुत्र भवानजी राजे झुंझारराव.

कबाजी राजे यास पुत्र चार, स्त्री दोघी, रखवा व मालवा.

१ वडील रखवाचा नागोजी.

२ दुसरा मताजी.

३ बाळोजी.

१ मालवा यास पुत्र शिवाजी.

नागोजीचा विस्तार. पुत्र सखोजी व मताजी व कृष्णाजी एकूण पुत्र तीन.

सखोजीचा मिठोजीचा नागोजी व मानाजी व संताजी.

मताजीस पुत्र नाहीं तेव्हां नागोजीचा पुत्र मिठोजी दिल्हे.

कृष्णाजीचा वंश नाहीं. नक्कल. त्यास तिघांनीं त्याचे स्त्रीस तीन पट्या जमीन दिल्ही. जमीन बिघे ते हल्लीं पडली आहे.

नागोजीचा पुत्र मालोजी त्यास पुत्र मिठोजी व सखाजी व मताजी व मानाजी.

१ मानाजीचे पुत्र तीनः—

१ लक्षुमण घाटगे.

१ बाळाजी घाटगे.

१ संताजीस पुत्र हैबतराव ते हल्लीं आहेत.

१ राणबा घाटगे यांचा विस्तार.

लक्षुमण नक्कल.

राणोजीचे पुत्र तिघेः—

१ बोधलेबावा.

१ नागोजी.

बाळोजीस पुत्र एक आहे. धाकटा मूल त्याचें नांव रावजी हल्लीं बुधांत आहे.

१ बाबाजी घाटगे यास पुत्र तीनः—

१ सखाराम घाटगे.

१ आपाजी घाटगे.

मिठोजीची स्त्री येसूबाई तीस नक्कल.

१ सखजीचा पुत्र गजेंद्रगडीं आहे.

१ मताजी मानाजी हल्लीं अकलूजकडे आहेत.

दुसरा मताजी यांनीं इनामगांव बुध राजापूर राजाचे पत्रें करून आणले. त्या मताजीस पुत्र तीनः—

१ कृष्णाजी. १ रामजी. १ कबाजी.

कृष्णाजीचे पुत्र महादाजी त्याचा पुत्र सखजी त्यास पुत्र नऊ. सखजीचे स्त्रीचें नांव आनंदीबाई निंबाळकर भोसल्याची कन्या.

१ परशरामबावा.
२ तुकाराम घाटगे.
३ जोतिबा घाटगे.
४ मालोजी घाटगे.
५ भिवराव घाटगे.
५

६ राजजी घाटगे.
७ शिवराम घाटगे.
८ भुजंगराव घाटगे.
९ जानराव घाटगे.
४

परशरामबावास पुत्र दोनः—

मताजी. सुभानराव.

उभयतांचें नक्कल जाहलें.

तुकाराम यास पुत्र महादाजी, यास पुत्र बाळ्याबा ह्मणतात हल्लीं आहेत.

जोतिबा घाटगे याचें नक्कल.

मालोजीबावास पुत्र दोनः—

१ बचाराम घाटगे. १ जोतिबा घाटगे याचें नक्कल.

भिवराव घाटगे यास पुत्र दोनः—

१ कासीबा घाटगे याचें नक्कल. १ नरसिंगराव घाटगे काइम.

राजजीराव यास पुत्र लक्ष्मणराव आहेत.

शिवरामबावा यास पुत्र गोविंदराव हल्लीं पुसेगांवीं आहेत.

भुजंगराव यास पुत्र रघुनाथ याचें नक्कल.

जानराव घाटगे यास पुत्र १ नानासाहेब व १ रावसाहेब, पैकीं रावसाहेब यमाजी घाटगे याचे ओट्यांत घातला. नानासाहेब यास पुत्र दोनः—

१ नारायणराव हे मताजी याचे ओट्यांत घातले.

रामजीस पुत्रः—

१ आनंदराव यास यमाजी दिल्हे. त्यास पुत्र हल्लीं कायम उलजीराव आहेत.

१ भाऊसाहेब.

१ दारकुजीस पुत्रः—

१ हेमाजी.

१ आनंदराव.

१ बाळोजी.

सदरहू चौघांपैकीं बाळोजीराव त्यास पुत्र नाइकजी त्यास पुत्र शेखजी व निळोजी.

शेखजीस पुत्र शिवाजी त्यास पुत्र हल्लीं गुजराथींत आहेत.

निळोजीस पुत्र तिघेः—

१ संभाजी घाटगे

१ नागोजी घाटगे

१ दाजी घाटगे

३

दाजीचा संभाजीचा सुलतानजीस पुत्रः—

१ मानाजी.

१ साबाजी.

१ काशीबा हल्लीं आहेत.

१ जानबाचा पुत्र हल्लीं लक्ष्मण आहेत.

चवथा शिवाजी त्याचा कबाजी, त्यास पुत्र नाहीं सबब मताजीचा पुत्र कबाजी दिल्हा. त्याचा पुत्र पिराजी त्याचा पुत्र कृष्णाजीचा नक्कल. पिराजीचा पुत्र कबाजी. हल्लीं त्याचे पुत्र दोनः—

व्यंकटराव याचा पुत्र हल्लीं वाटणें यांत आहे.

१ रघुनाथराव त्याचे पुत्र जोत्याजी-राव हल्लीं आहेत.

जानोजी मोळकर याचा विस्तार पुत्र मलजी. त्यास पुत्र नाहीं. सबब राजजी झुंझारराव याचे पुत्र सात पैकीं बाळोजी होता तो दिल्हा त्यास पुत्रः—

१ रवळोजी.

१ रखमाजी.

रवळोजीस पुत्र नाहीं सबब मालोजीचा पुत्र बाळोजीबावा दिल्हे. त्यास पुत्र हल्लीं नागोजी व आंबानाथ यास पुत्र जोतिबा हल्लीं आहेत.

१ मालोजी.

१ कुसाजी.

मालोजीचा पुत्र बाळोजी व नारायण यास पुत्र दिल्हे.

१ व्यंकटराव.

१ मालोजी.

१ शिवराम हल्लीं आहेत.

9255

कुसाजीस पुत्रः—

१ रखमाजीस पुत्र बाबाजी व तुकाराम व हणमंतराव.

१ सयाजीस पुत्र गोविंदराव.

१ माधवराव यास पुत्र.

राजजी राजे झुंजारराव याच्या सातपैकीं विस्तारः—गोदाजीचें नक्कल. कामराज याचें नक्कल. बाबराज यास पुत्र राजजीबावा आंबेकर यास पुत्र जोतिबा. यास पुत्र नाहीं. नक्कल.

कृष्णाजी यास पुत्र सिरसिंगराव त्यास पुत्र १ गोविंदराव १ रामचंद्र १ लक्षुमणराव. हल्लीं आहेत. जानोजीस पुत्र मानसिंगबावा, गैरोजीबावा.

मानसिंगराव यास पुत्रः—

१ फिरगोजीबावा.

२ रघुनाथराव.

३ कृष्णाजी.

४ नारायण हल्लीं आहे.

त्याचे पुत्र हल्लीं आहेत.

गैराजीबावा यास पुत्रः—

१ आपाजी.

१ रामचंद्रराव याचे पुत्र जिजाजीराव घाटगे आहेत.

शके १४७६ कामीलखान जाहल्यावर, शेक हैदर जाहल्यावर, ठाणेदार दिलावरखान मुदत साल ५ जाहल्यावर, मग पुढें महमदखान सालें ४॥। पावणे पांच, बाळोजी व राहवोजी देसगत तहत कारकीर्द सालें २, खुमखान तागाईत राजेखान याचे वेळेस कोन्हेरपंत देशपांडे बुधास आल्यावर गंगाजीराम तमाजी कोन्हेर हे करीत आहेत. कारकीर्द देशपांडे तमाजी कोन्हेर ठाणें हयबतखान मलवडीस शके १५२० तागाईत शके १५३८ बाळोजीनें देसगत केली.

---

५ घोरपडे अमिरुल उमराव.

यादी घोरपडे अमिरुल उमराव व त्याचा इतिहास वडील वृद्ध सांगत आल्या माहितीवरून वर्णन केला आहे. तो येणेंप्रमाणें:—

घोरपडे हें उपनाम पडण्याचे पूर्वींचें उपनाम सिसोदे भोसले होतें. नंतर अवरंगजेब बादशाहाचे समक्ष हापशी लोकांचे राज्यांत स्वारी करून किल्ल्यावर हल्ला चढले. ते हल्ला असे कीं, किल्ल्याच्या नंगींत घोरपड ह्मणून जंगली जनावर राहतें, तें बसलें होतें. त्यास धरून पूर्वजानें हल्ला करून किल्ला हस्तगत झाला. त्या दिवसापासून घोरपडे असें उपनाम व निशाण बंडी ह्मणजे काळी पांढरी मिश्रित वागवणेस पादशाहाचा हुकूम होऊन त्याप्रमाणें आजपावेतों वहिवाट चालली आहे. त्या मूळ पुरुषाचे व कोणत्या पादशाहाचे कारकीर्दींत कोणते सालांत त्याचा दाखला आतां लागत नाहीं. परंतु याप्रमाणें मजकूर जगप्रसिद्ध आहे. पुढें नांवाची वगैरे माहिती लागती ती तपशीलवार लिहिली जातात.

१ मूळ पुरुष माहाळोजीबावा घोरपडे हे हिंदुस्थानांतून या प्रांतीं दक्षण देशांत येऊन पाटिलकी वगैरे वतन संपादन करून होते. त्यास दोघे पुत्र; एकाचें नांव भवानबावा, दुसरे संताजीबावा.

२ भवानबावा सदरी पाटिलकी वगैरे संपादन केले वृत्तीवर हल्लीं पुणें प्रांतीं जांब वगैरे ठिकाणीं आहेत. त्याचें वर्णन केलें नाहीं.

३ संताजीबावा शूर व पराक्रमी. हे दिल्लीचे पातशाईजवळ मानकरी होते. त्याचे पुत्र माहाळोजीबावा.

४ माहाळोजीबावा हेही सदर पादशाहाजवळ मानकरी याचे इरादेनीं पादशाहाचे पदरीं असतां त्यास तिघे पुत्र; संताजीबावा, बहिरजीबावा, माहाळोजीबुवा एकूण ३.

५ सदर संताजीबावा व बहिरजीबावा व माहाळोजीबावा हे तिन्ही पुत्र आमचे अव्वल संपादक महान पराक्रमी व शूर आणि बुद्धिमान् होत्साते करवीर व सातारेकर महाराजांचा उत्कर्ष झाला तों या पुरुषाचे बळानें. हें पातशाहास जाहीर असून करवीर सातारकर महाराज यास पट्टाअभिषेक झाला, त्यावेळीं सदरहू आमचे हे त्रिवर्ग पुरुषाचीही बहडती झाली. येणेंप्रमाणें:—

संताजीबावा यास सेनापती हे किताब आणि पांच गांव इनाम व गजेंद्रगड परगणा पनाळे प्रांतीं देशमुखी दिली. त्याचे वंशाचें वर्णन यांत केलेलें नाहीं.

माहाळोजीबावा हे आमचे मूळ पुरुष, हे आह्मास निपणजेचे आजे होत. यासी अमिरुल उमराव हे किताब आणि पांच गांव इनाम व आजरे परगणा आणि बेळगांव प्रांत-ची देशमुखी दिली. हे आमचे अव्वल संपादक याचे वंशाचें वर्णन.

येणेंप्रमाणें पादशाहाचे हुकुमावरून करवीर व सातारकर महाराज यांनीं आमचे वंशास उत्तेजनें देऊन आपलेजवळ ठेवून घेतलें. नंतर सदरहू पुरूष आपआपले संस्थाना-वर राहून महाराजाबरोबर स्वारी मोहिमा वगैरे करून मुलूख काबीज करून महाराज सर-कारची फारच बढती केली. यांपैकीं आमचे पूर्वज माहाळोजीबावा या प्रांतींच मृत्यु पावले. यास पुत्र शिवजीबावा.

६ शिवजीबावा मोठे राजकारणी पुरुष, आमचे निपणजे. त्यास पुत्र यशवंतराव १ एक, मायाळकर रामचंद्रराव १ एक, मालोजीराव १ एक, असे त्रिवर्ग आमचे पणजे. यांजपैकीं संस्थानावर चुलते पणजे यशवंतराव यास ठेवून मायाळकर याचे वंशाचें वर्णन केलें नाहीं. त्यास महाराज सरकारचे स्वारीबरोबर नेमून शिवजीबावा निपणजे हे आमचे सख्ये पणजे यांनीं मालोजीराव आपला पुत्र बराबर घेऊन कर्नाटकप्रांतीं मोहीम करण्यास गेले. बरोबर दुसरे घराणेचें व त्यांचे वे कलमांत सांगितलेलें संस्थान राजकारणामुळें अफरातफरी झाल्याचें वर्तमान ऐकून या प्रांतीं शिवाजीबावा निपणजे येणार, इतक्यांत त्याच प्रांतीं मृत्यु पावले. त्याचे पुत्र आमचे पणजे मालोजीराव बरोबर होतेच.

७ पणजे मालोजीराव यांनीं दुसरें घराणें व शिदोजी हिंदुराव बरोबर निपणजांनीं नेला होता. त्यास गुत्ती संस्थानांत ठेवून तिकडील कामाची बंदोबस्ती त्याजकडे सांगून पणजे मालोजीराव या प्रांतीं इकडील बंदोबस्ताकरितां आले, आणि येथील संस्थान चुलते पणजे यशवंतराव होते त्याची रवानगी गुत्ती संस्थानाकडे करून दिली. नंतर चुलते पणजे तिकडे जाऊन पोहोंचल्यावर गुत्ती संस्थानावर शिदोजी हिंदुराव दुसरे घराणेचे पुरुष निपणजे यांनीं स्थापना करून आले होते, ते त्यांनीं तिकडील किल्ले वगैरे दुरुस्त करून होते, आबादी केली आणि इरादाही मोठा ठेविला. इतक्यांत ते मृत्यु पावले. त्यास पुत्र मुराराव आणि आमचे चुलते पणजे यशवंतराव, मिळून गुत्ती संस्थानचें काम चालवून त्या प्रांतीं देवालय, तलाव, धर्मशाळा वगैरे कित्येक धर्मकृत्याचें काम केलें; आणि श्रीमंत पंतप्रधान यासीं दोस्ती ठेवून तिकडील पाळेगार वगैरेचा बंदोबस्त राखिला. हैदर याजबरोबर लढाया केल्या. शेवट हैदर यांनीं गुत्ती किल्ला घेऊन धरून कपाळगड्डावर ठेविला. तेथें मृत्यु पावले. मुराराव यास पुत्रसंतान नाहींसा झाला. चुलते पणजे यशवंतराव यास दोघे पुत्र शिवराव १ एक व व्यंकटराव १ एक हे आमचे चुलते आजे. त्यांतून शिवराव यास मुराराव यास दत्तक देऊन व्यंकटराव यांनीं पहिलें संपादन केलें संस्थानावर व गुत्ती संस्थानावर नजर ठेवून जात येत होते. नंतर चुलते पणजे यशवंतराव मृत्यु पावले, आणि चुलत आजे व्यंकटराव या प्रांतीं आले असतां कर्नाटकप्रांतीं टिपूचा दंगा होऊन गुत्ती संस्थान टिपूनें हस्तगत करून घेतलें, आणि तेथील पुरुषास अटकाव केला. ते पुरुष मुराराव हिंदुराव चुलत आजे शिवराव १ आणि पणजे मालोजीराव यांचेंही कुटुंब तिकडे होतें. त्याचे पुत्र यशवंतराव हे आमचे सख्ये आजे, दुसरे खंडेराव हे आमचे चुलत आजे. हेही टिपूच्या हस्तगत होऊन पाडावांत सांपडले. टिपूनें दुसरीकडे जाण्यास अटकाव करून चार खासे टिपूच्या स्वाधीन झाले. त्यांतून आपले शूरत्वानें चुलत आजे याचे पुत्र शिदोजीराव आमचे चुलत चुलते हे टिपूचे हस्तगत न होतां या प्रांतीं येऊन सदर व्यंकटराव दोनी संस्थानांवर नजर ठेवून होते. त्यास व पणजे मालोजीराव यास गुत्तीकडील व्यवस्था सारी निवेदन करून टिपूच्या हस्तगत खास झाल्याचें सांगितलें. नंतर विचार पडून सख्ये आजे यशवंतराव व चुलत आजे खंडेराव हे लहान वयानें, याची पहिल्यानें श्रीमंत पंतप्रधान याचे कानावर [illegible] चुलत चुलत आजे व्यंकटराव यांनीं मोकळीक करून घेऊन या प्रांतीं श्रीमंतांच्या भेटीकरितां घेऊन आले. या दंग्यांत मालोजीराव पणजे याचा काळ झाला.

८ सख्ये आजे यशवंतराव व चुलत आजे व्यंकटराव व चुलत चुलते शिदोजीराव एकूण चार खासे श्रीमंताकडे मुराराव साहेब व चुलत आजे शिवराव याचे मोकळिकीविशीं वगैरे बंदोबस्ताकरितां येऊन मोकळिकी विचार चालविले असतां टिपूचे बंदोबस्ताबद्दल परशरामपंत भाऊ पटवर्धन याची रवानगी कर्नाटकप्रांतीं फौजेसुद्धां होण्याचें मसलत होऊन

पटवर्धन कर्नाटकच्या मोहिमेस निघाले. त्या वेळेस श्रीमंतांनीं आमचे सदरहू खाशेस समजूत करून भाऊबरोबर याची रवानगी करून दिली. त्याप्रमाणें भाऊबरोबर कर्नाटक-प्रांतीं जाऊन मुरारराव व चुलत चुलत आजे शिवराव याची मोकळीक करून घेऊन गुत्ती संस्थानाविशीं खटपट चालविली असतां श्रीमंताचा टिपूचा तह झाला. मुराररावसाहेब टिपूच्या बंदांत वारले. गुत्ती संस्थान तहामध्यें गुंतलें. तूर्त सोंडूर संस्थान सदर खाशेस देऊन खाशे याची समजूत करून घेऊन हरिपंततात्या फडकेबराबर पुण्यास येऊन श्रीमंत प्रधान यांसी भेटून आणखी बेळवती, रोळी, कंकणवाडी वगैरे तालुके देऊन तूर्त समजूत करून जवळ श्रीमंतांनीं ठेऊन घेतलें. इतक्यांत चुलत आजे शिवराव आणि शिदोजीराव चुलत चुलते यासी सोंडूर संस्थानावर पाठवून सख्ये आजे यशवंतराव व चुलत आजे खंडेराव आणि चुलत चुलत आजे व्यंकटराव श्रीमंतासंनिधानीं राहिले. नंतर सदर व्यंकटराव यासी देशीं रवाना करून तेही सावनूर वगैरे लढाईंत खर्च झाले. त्यास दत्तक नाहीं. खर्डेची स्वारीची मोहीम येऊन श्रीमंत पंतप्रधान सवाई माधवरावसाहेब यांनीं फौजबंदी करून निजाममुलुकावर चालले. त्या वेळीं माधवरावसाहेब यांची कृपा असून त्या स्वारींत आमचे सरदार खाशेनीं मर्दुमी व पराक्रम दाखविले. तेणेंकडून श्रीमंत खुशाल होऊन बक्षिसा वगैरे दिल्या. खरड्याची मोहीम फत्ते करून श्रीमंताचे स्वारीसमागमें उभयतां आजे यशवंतराव खंडेराव पुण्यास आले. त्यावेळीं श्रीमंताचे मनांतून तालुके वगैरे संस्थान देऊन गुत्तीबद्दल समजूत काढावी असें बोलणें लागलें. त्यावेळीं उभयतां आजे यांचें ह्मणणें गुत्ती संस्थान प्राचीन वडिलार्जित संपादन केलेलें, टिपूकडे तहनामेंत सरकारानें सामील केलें तें आमचें आह्मांस मिळालें पाहिजे. त्यावांचून दुसरें घेणार नाहींत. ह्मणून निग्रह धरिल्यावरून नाना फडणीस व हरिपंततात्यांनीं वगैरे तेच संस्थानाचें देणें होईल ह्मणून आश्वासन देऊन जवळ ठेवून घेतलें. पुढें कांहीं दिवसांनीं श्रीमंत सवाई माधवरावसाहेब यांचा काल झाला. श्रीमंत बाजीरावसाहेब गादीवर आले. राज्यकारण मोठेंच मांडिलें. यांत कोणी मागील वाकबगार नाना फडणीस वगैरे कारभारी राहिले नाहींत. नाना फडणीस यांस बाजीरावसाहेब यांनीं कोंडलें; माहाडास अटकाव केला, तेथून सख्ये आजे यशवंतराव यांनीं खटपट चालवून मुक्त करून आणून शिंदे अलिजा-बहादर यांची व नानाची दोस्ती करून राज्यकारभार चालविणें व मनसुबींत सख्ये आजे यशवंतराव असून नाना फडणीस याशीं शिंदेची भेट करविली. शिंदे यांनीं बाजीराव साहेब यांचे सुचनेवरून कैद करून यशवंतरावास अलिजाबहादरजवळ ठेवून घेतलें. नंतर श्रीमंत बाजीरावसाहेब पंतप्रधान व शिंदे या दोन्हीकडील धोरण राखून असतां शिंदेसर-काराशीं व इंग्रजी सरकाराशीं बिघाडा येऊन अजंठ्याच्या घाटावर लढाई झाली. त्यावेळेस सख्ये आजे यशवंतराव यांनीं शिंदे अलिज्याबहादर यासी समजून सांगून दोन्ही सर-काराशीं सल्ला करावा हें नीट, ह्मणोन आपण दरम्यान दोन्हीकडील इरादा राखोन इंग्रज-

सरकारच्या चित्तानुरूप तह करविला. तो तहनामा झाला त्यावेळीं आजे यशवंतराव यास वसली साहेबबहादूर इंग्रजसरकाराकडील होते. त्यांनीं सख्ये आजे यशवंतराव यास दरमाहा एक हजार रुपये जरनेली पेनशन करून दिली, आणि यशवंतराव हे मसलतबहादर असें समजून इंग्रजबहादरांनीं पेशवाईवर राजकारण चालविणेकारितां सख्ये आजे यशवंतराव यास आपलेकडे शिंदेकडून बोलावून घेतलें. त्या वैषम्यानें बाजीरावसाहेब यांनीं पेशजी दिले ते, बेळवती, रोळी, कंकणवाडी वगैरे जप्त केलें. त्या दिवसापासून इंग्रजसरकाराशीं दोस्ती ठेवून सख्ये आजे यशवंतराव यांनी पेशवाई सर होणेंविशींच्या चांगल्या मसलती इंग्रजसरकाराशीं देऊन त्याप्रमाणें सिद्धीस नेल्या व पेशवाई इंग्रजसरकाराशीं प्राप्त झाली. त्या योग्यतेवर सख्ये आजे यशवंतराव सरकारची खैरखा समजून पंचवीस हजार रुपयेची इनाम गांव पुत्रपौत्रादि पंशपरंपरा दिली. आणि पन्नास हजार रुपयांचा इनाम देणेचे संकेत होता त्यास हे पंचवीस हजार व पेशजी वसलीसाहेबांनीं जरनेली पेनशीन दिली ती बारा हजार जमेस धरून एकूण सदतीस हजार रुपये जाले. बाकी तेरा हजार मिळतील म्हणून अश्वासन देऊन ठेवून घेतलें; आणि सरकारी कामकाजांत आजे यशवंतराव वागत होते. चुलत आजे खंडेराव पेशव्याचे व इंग्रजसरकारचे लढाईंत बाजीरावसाहेब यांचे कारकीर्दींत स्वामीकार्यावर खर्च झाले. सख्ये आजे यशवंतराव यांनीं पेशवाईंत व शिंदे आलिजाबहादर व इंग्रजसरकार यांचे कामांत अदमासें चाळीस वर्षें कामकाज करून सन १८२१ इसवी शके १७४३ चैत्र शुद्ध १५ पोर्णिमा रोजीं पुणें मुक्कामीं मृत्यु पावले; व चुलत आजे खंडेराव यासी शिवराव व भुजंगराव ऐसे दोन पुत्र. हे आमचे चुलत चुलते सख्ये आजे यशवंतराव यास आमचे तीर्थरूप मालोजीराव व नरसिंगराव हे आमचे सख्ये चुलते असे दोन पुत्र.

९ चुलत आजेचे पुत्र शिवराव व भुजंगराव वर आठ कलमांत सांगितलेले. हे आमचे चुलत चुलते. यांजपैकीं शिवराव यास सोंडूर संस्थानाकडील शिदोजीराव चुलत चुलते याचा काळ होतांच सख्ये आजेनीं पाठविला होता. ते त्या संस्थानाच्या गादीवर असून तीस वर्षें कारभार करून सन १२४९ फसली वैशाख शुद्ध १ प्रतिपदा शनिवार रोजीं मृत्यु पावले. त्याचे बंधू भुजंगराव हेही आमचे चुलत चुलते त्याचे संन्निध होते. ते शिवराव याचे पूर्वींच सन १२४१ फसली माघ वद्य त्रितिया शनिवार रोजीं सोंडुरास मृत्यु पावले. शिवराव यास पुत्रसंतान नाहीं. भुजंगराव यास एक पुत्र—व्यंकटराव. ते आमचे चुलत चुलत बंधू.

१० व्यंकटराव चुलत चुलत बंधू हे सदर शिवराव चुलत चुलते कैलासवास जाल्यावर सोंडूर संस्थानचे गादीवर असून हल्लीं तेथील काम चालवीत आहेत.

११ सख्ये आजे यशवंतराव याचे पुत्र आमचे तीर्थरूप मालोजीराव व चुलते नरसिंगराव वर आठ कलमांत सांगितलें तें वर्णन.

तीर्थरूप मालोजीराव यांनीं पहिले पांचवे कलमांतील अवल करवीर व सातारा महाराजाकडील राहिले. संपादन मौजे दत्तवाड इनामगांव आणि आठवे कलमांत सांगितलेली जरनेली पेनशीन बारा हजार व पंचवीस हजार रुपयांचीं इनामेंची वहिवाट करून तीर्थरूप वारल्यावर तेवीस वर्षे अजमासें कारभार करून शके १७६५ सन १२५४ फसली फाल्गुन शुद्ध पंचमी रोजीं कैलासवासी झाले. हे पुरुष लौकिकवान या प्रांतीं गौरनरसाहेब सरदार लोकांच्या भेटीवख्तीं याजकडूनही सल्ला घेऊन, त्याचे त्याचे मरातबाप्रमाणें सरदार लोकांच्या मुलाकती घेणेचा इंग्रजसरकारांनीं पाठ ठेविला होता. त्यास पुत्र आह्मी वडील नारायणराव, व आमचे सख्ये बंधु यशवंतराव, व सापत्न बंधू खंडेराव असे त्रिवर्ग.

चुलते नरसिंगराव आठ कलमांत सांगितले. त्यास आमचे तीर्थरूपांनीं इंग्रजाकडील संपादन केले इनामपैकीं तीन गांव दिले. उपभोग करून होते. ते तारीख ४ सपटंबर सन १८३७ इसवी रोजीं जेजोरीस श्री देवास गेलेवेळीं पुणें मुक्कामीं मृत्यु पावले. त्यास पुत्र व्यंकटराव हे आमचे चुलत बंधू.

१२ चुलत बंधू व्यंकटराव यास बडोदेकर गायकवाड सेना खासखेल समशेरबहादूर यांनीं आपली कन्या देऊन लग्न फार समारंभानें करून पन्नास हजार रुपयांचा स्वास्था देऊन आपले सन्निध ठेवून घेतलें. ते हल्लीं बडोदें मुक्कामीं मानपानानें आहेत.

१३ आह्मी नारायणराव दहावे कलमांत सांगितलेप्रमाणें त्रिवर्ग बंधू हे करवीरकर महाराजाचे व सातारे महाराजाचे उत्कर्षावेळेस मिळालेले पांच कलमांत लिहिल्याप्रमाणें राहिला इनामगांव मौजे दत्तवाड येथें राहून, इंग्रजसरकारांनीं इनाम दिले ते उपभोग करून सख्ये बंधू व सापत्न बंधू लहान हे सन्निध ठेवून घेऊन इंग्रजबहादर सरदार लोकांची मर्जीनुरूप दोस्ती ठेवून आहोंत.

येणेंप्रमाणें इतिहासांतील अभिप्राय पांचवे कलमांत सांगितला. मूळ पुरुषांनीं करवीर व सातारे महाराजाकडून पातशाहाचे हुकुमावरून अमिरुल उमराव ही किताब मिळविली आहे. त्याचप्रमाणें श्रीमंत पंतप्रधान यांनीं थोरवी देऊन आमचे पुरुषाची बढती करून सरकार कामकाजांत घेऊन लौकिक वाढविला. त्यांनीं कर्नाटकप्रांतीं केलेल्या सुकीर्ती अद्यापि महशूर आहेत. तसेंच आठ कलमांत सांगितले ते आमचे सख्ये आजे महान प्रतापी, त्यांचा लौकिक हिंदुस्थान व दखन भरून सर्वत्रांस प्रसिद्ध आहे; आणि पुणें मुक्कामीं करनेल कुलूस साहेब यांनीं पेशवाई सर झाले वेळीं होते, आणि अलफिस्टन साहेब होते त्यांस सर्व आमची पदवीची पक्की वाकबगारी झाली असून त्या वाकबगारीवर अलीकडील सरदार गौरनेर एजंट आदिकरून आमचे खानदानीची थोरवी जाणून त्याप्रमाणें मेहेरबानी करून दोस्तीची बढती ठेविली आहे. शिवाय आमचे इरादेचें सरदार शिंदें अलिजाबहादर व होळकर, भोसले, गायकवाड, सरलष्कर, निपाणीकर, पटवर्धन, रास्ते आदिकरून या

लोकांशीं आमची थोरवी व किताब प्रसिद्ध असून वडिलार्जित तसेंच लिहिण्याचा पाठ आजपर्यंत चालला आहे.

येणेंप्रमाणें घोरपडे अमिरुल उमराव याचे इतिहासाचें वर्णन असे. तारीख २० माहे नवंबर सन १८५१ इसवी छ मोहरम शके १७७३ विरोधीकृतनाम संवत्सरे सन १२६१ फसली कार्तिक वद्य १२ गुरुवार सुरूसन इसन्ने खमसेन मयातैन व अलफ.

माहाळोजी.

- **संताजी.** सेनापती कापशीकर.
  - समजलें नाहीं.
- **बहिरजी.** हिंदुराव ममलकतमदार.
  - **शिदोजी** हिंदुराव ममलकतमदार. सेनापती जफ्तनमुल्क फतेजंग समशेर बहादूर
    - लक्ष्मीबाई. (सोंडुरकर)
      - मुरारराव पेशवाई सेनापती.
        - लक्ष्मणराव फोत झाला. संतत झाली नाहीं.
        - ‡पालक शिवरावबावा.
          - शिदोजीराव. यासी संतत नाहीं. सबब पालक शिवराव.§
      - भुजंगराव, नष्ट संतत.
    - बयासाहेब.
      - सुभानराव.
        - नरशिंगराव. *
        - व्यंकटराव. *
        - शिदोजीराव.
          - खंडेराव. हल्लीं चिटणीस आहेत. सरंजाम कांहीं चालत नाहीं.
          - ० निपाणीकरापाशीं आहे.
    - मानूबाई. ३ गजेंद्रगडकर.
      - दौलतराव.
        - आनंदराव नदींत बुडाले.
        - बहिरजीराव.
          - भुजंगराव.
            - दौलतराव.
          - सुबराव.
          - आनंदराव.
      - सबानराव.
- **मालोजी.** अमिरुल् उमराव.
  - शिवराव.
    - यशवंतराव.
      - ‡शिवरावबावा.
      - व्यंकटराव. संतत नाहीं.
    - मालोजीराव.
      - यशवंतराव.
        - मालोजीराव.
        - नरसिंगराव.
          - रावसाहेब, सयाजीराव गायकवाड बडोदेकर यांचे जांवई.
      - खंडेराव.
        - शिवराव.§
        - भुजंगराव. — दौलतराव.

* हे दोघे हैदराचे बंदींतून पळून येऊन बहुत सख्त लढाई करून वारले. दोघांस संतान नाहीं.

टीप–माहाळोजी याचें आडनांव पहिलें भोसले ह्मणून होतें, व दिल्लीचे बादशहापाशीं बहुत अब्रूनें सरदारी कामावर होते. कोणी एक किल्ल्यास पादशाहा वेढा दिला, परंतु हल्लेस उपाय चालेना; तेव्हां यांनीं घोरपड किल्ल्यास लावून त्याचे जोरानें किल्लेस खुद्द हल्ला चढून ठाणा घेतलें, कारण घोरपडे ह्मणून त्या दिवसापासून आडनांव प्राप्त झालें.

एजंट दफ्तरपैकीं रुमाल नंबर २५ यांत घोरपडे यांची वंशावळ असून त्याखालीं कैफियतीदाखल टिपा आहेत त्यापैकीं उतारा:—

१ संभाजी राजे यास दिल्ली पादशाहा रामराजे यास विजापूर पादशाहा यांनीं कैद केलें, तेव्हां संताजी घोरपडे यांनीं मुलखांत बंडाई केले; बहिरजी घोरपडे विजापुरांत हिकमत

करून मालोजी घोरपडे यास रामराजे याचे बिछानेवर निजवून राजे यास घेऊन कर्नाटकांत चंदीचंदावरास दाखल झाले. पुढें शाहूराजे यास दिल्ली पादशाहानीं चौथाई व सरदेशमुखी वतन देऊन पाठविलेवरून स्थळास येऊन पावले. ते खबर ऐकून चंदींहून रामराजे व बहिरजी घोरपडे येऊन पावले व मालोजीही येऊन पावले.

२ उभयतां महाराज स्थलास येऊन पावलेवरी बहुत खुषी होऊन महलाजीचे मुलगे संताजी, बहिरजी व मालोजी यांची मेहनत खातीरेंत आणून:—

संताजी—यास पांच गांव इनाम व करवीर हवेलीचे, सरदेशमुखी वतन व इसाफत गांव व मलप्रभापासून तुंगभद्रेपावेतों मुलूख देऊन सैनापती किताब दिले.

बहिरजी—यांस पांच गांव इनाम करवीर हवेलींचें सरदेशमुखी व इसाफत गांव व तुंगभद्रेपासून रामेश्वरपावेतों मुलूख देऊन हिंदुराव ममलकतमदार किताब दिले.

मालोजी—यांस पांच गांव इनाम व अजरें व बेळगांवप्रांतचे व सरदेशमुखी व इसाफत गांव देऊन कृष्णापासून मलप्रभापावेतों मुलूख देऊन अमिरुल उमराव किताब दिले.

सदरीं तिघास मुलूख दिले म्हणोन लिहिलें आहे; परंतु दाखले पाहतां सदरीं मुलखाचे चौथाई दिले असतील असें दिसत आहे.

---

६ घोरपडे गजेंद्रगडकर.

यादी घोरपडे हिंदुराव गजेंद्रगडकर यांची कैफियत. घोरपडे हे पादशाई पैवस्तींत वजीर मूळ पुरुष मालोजीराव घोरपडे पादशाहाकडे होते. त्याचे पुत्र माहाळोजीराव घोरपडे हेही पादशाईंत वागले. नंतर त्याचे पुत्र बहिरजीराव घोरपडे हिंदुराव ममलकतमदार सेनापती हे श्रीमंत शिवाजीमहाराज छत्रपती शककर्ते याजकडे बहुत मेहनत करून, गजेंद्रगड व गुत्ती दौलत मिळविली. त्यांस वर्षें सुमार २५०. श्रीसुब्रह्मण्य प्रसन्न झाला. त्याचे पुत्र मुरारराव हिंदुराव ममलकतमदार सेनापती हे विजापुरचे फौजेबरोबर लढाई करून उमर २२ वर्षांमध्यें लढाईंत मेले. याचा वंश नाहीं. त्याचे धाकटे बंधू शिदोजीराव हिंदुराव घोरपडे ममलकतमदार सेनापती राजऋषी याप्रमाणें किताब मिळविला. त्याचे पुत्र मुरारराव हिंदुराव सेनापती गुत्तीकर. याचे धाकटे बंधू दौलतराव हिंदुराव याचे धाकटे बंधू भुजंगराव घोरपडे लढाईंत पडले. उमर वर्षें २०. त्याचा वंश नाहीं. दौलतराव घोरपडे हिंदुराव याचे पुत्र थोरले बहिरजीराव, धाकटे पुत्र संभाजीराव, नानासाहेब ज्येष्ठ बहिरजीराव साहेबाचे पुत्र. हल्लीं राजश्री भुजंगराव आप्पासाहेब घोरपडे हिंदुराव गजेंद्रगडांत आहेत. मूळ पुरुष मालोजीराव व माहळोजीराव हे दोघे पादशाई सेवेंत या वेळेस दौलत बहुतच होती. त्या काळचीं कागदपत्रें हरएक गर्दींत तसनस झालीं. दाखला राहिला नाहीं. बहिरजीराव हे मूळ पुरुषाचे नातू. यांनीं छत्रपती सरकारांत सेवा करून, गजेंद्रगड व गुत्ती वगैरे तालुका चाळीस लक्षांचा अनभवीत आले. त्यास अडीचशें वर्षें झालीं. पुढें मुरारराव

गुत्तीकडे याचें व हैदराचें वैमनस्य पडून तमाम मुरारराया कडील तालुका टिपूनें घेतला. याजवर मुरारराया चे बंधु दौलतराव यांजकडीलही गजेंद्रगडसुद्धां कितेक तालुका दहा वर्षे टिपूनें अंमल केला. तो परतून पेशवे यांचे कुमकेनें दौलतरावसाहेब यानें घेऊन आपला तालुका आपण अनुभवीत होते. त्याचा तपशील वगैरे:—० × × × एकंदर आहवाल असा आहे कीं, सदरी गजेंद्रगड किल्ल्याखालीं सरंजाम बेरीजने लिहिले-प्रमाणें बहुत वर्षे चालून दरम्यान हरिपंत फडके यांनीं आदावतीनें नबाब निजाम अल्लीखा-बहादूर याचे व टिपूचे व पेशवे पंतप्रधान या तिघांचे तहाचे संधींत, आमचे खुद्द जातीचाच खर्चापुरता तालुका मामूल जहागिर समजून, सदरहु जातीपुरतें ठेवून, हें ठेवल्याचे मोबदला पेशव्यानें नबाबास आणखी सरकारी तालुका वेगळा देऊन आमचा तालुका आह्मां-कडे ठेविला. त्यांची बेरीज हल्लीं चालती ती अजमासें:— भुजंगराव आपासाहेब व भाऊबंद वगैरे मिळून चालत आहे रुपये १३०००. गजेंद्रगडांत हल्लीं वहिवाट चालतच आहे. आणि मामूल दौलतीचा दाखला तमाम पेशवेकडील नाना फडणीस यांच्या दप्तरास बार आहे; हल्लीं गजेंद्र-गड तालुकेंत धर्मादाय ब्राह्मणांस दिल्याची सनद व शेटे महाजन यांस पेठ वसाहत करणेस सनद दौलतराव घोरपडे यांनीं दिली ती अजमासें शंभर वर्षांच्या सनदा हजर आहेत. पूर्वील कागदपत्र टिपू याचे गर्दींत तसनस झाली. परंपरा चालत आलेला मजकूर असा आहे. घोरपडे हे पादशाई सरदार त्या दिवसापासून दौलतदार, पुढें छत्रपती सरकारा-कडे राज्यभार आला, त्याजकडे वागले. नंतर पेशवे हे कृपा करीत होते. त्याजवर कुंपणी सरकार सरफराज होऊन परामृष करीत आहेत. तारीख छ २१ माहे जमादिलावल ऊर्फ भाद्रपद वद्य ८ मन्मथ संवत्सरे शके १७५१ सन १८३५ इसवी.

(ब)

यादी घोरपडे हिंदुराव गजेंद्रगडकर यांची कैफियत तपशील सुरुसन सलासीन मयातैन व अलफ.

पूर्वीं दक्षणचे पादशाहा तीन, निजामशाहा व आदिलशाहा व कुतुबशाहा, त्यांमध्यें निजा-मशाही पादशाही बुडाली. घोरपडे हे वजीर दोन पिढीचे. विजापूर पादशाही आदलशाहाचे कारकीर्दींत पादशाहाची पैवस्ती तीन पिढी. घोरपडे याची पिढी दोन पादशाहींत गुजरल्या-नंतर आदिलशाहा पादशाहा धाकटा त्यास लालखान पठाणानें कैद करून त्या मुलाचे नांवें आपण मुखत्यार फौजबंद होऊन मराठे सरदारास बुडवावें हा इरादा केला. त्यावेळीं शिवाजीमहाराजाचे बाप, इब्राम आदिलशाहा पादशाहाचे कारकीर्दींस महाराजाचे वडील निजामशाहींतून इकडे भागानगरास आले; आणि शिवाजीमहाराज यांनीं घोरपडे वजीर यास भागानगरचे मुक्कामीं कुतुबशाहा पादशाहाचे हुजूर येणें ह्मणून हुजूरचा कौल-फरमाना पाठविला; आणि लिहिलें कीं, तक्त व छत्र विजापुरचा कोट पठाणांनीं कबज केला; पादशाईस पठाण जाला ही गोष्ट बरी नव्हे. कुळी दक्षिणी याचीं घरें बुडवील

सबब कुतुबशाहाचे हुजूर तुह्मी आले असतां तुह्मांस दुगणी दौलत मिळेल. पठाणास सामील न होतां इकडे येणें. असें. मालोजी घोरपडे मुधोळकर हल्लीं होते याचे आजे मालोजी व आमचे मुरारराव साहेबाचे निपणजे बहिरजी घोरपडे गजेंद्रगडकर हे उभयतां बंधूवर्ग आणखी एक बंधू दतवाडकर व कापशीकर हे एकंदर गोत्र पुरुष मूळ घराणें एक पातशाहींत दोन पिढ्या या त्रिवर्गाचे आजे वजीरी अनभवीत आले. पुढें कुतुबशाहाचे फर्मानेबमोजीब शिवाजीमहाराज यांचे लिहिल्याअन्वयें लालखान पठाणाची संगत सोडून, सदरहू मालोजी घोरपडे त्रिवर्गबंधूसुद्धां कूच करून भागानगरचे मुक्कामीं जाऊन, राजे याचे विद्यमानें कुतुबशाहा पादशाहाचे भेटी घेऊन, पादशाहास व राजेस विजापुराकडे मजल दरमजल येऊन पठाणाचें पारिपत्य केलें. हिंदु पदवी जुमामर्दीनें घोरपडे वजीर त्रिवर्गांनीं राखली. सबब मालोजी घोरपडे यास राजे हा किताब व बहिरजी घोरपडे यास हिंदुराव ह्मणोन किताब; दतवाडकर यास अमिरुल उमराव ह्मणून मरातब, कुतुबशाही पातशाहा सरकारांतून तिनी किताब घोरपडे यांस मिळाले. त्याकाळीं दवलतही पादशाहाचे वेळीं बहुत चालत आली. पुढें पादशाहाचें व महाराजाचें कारणपरत्वें वैर पडून विजापुरांत महाराजास पादशाहानें कैद केलें. करवीरप्रांत पनाळगड वगैरे राजधानी किल्ले पादशाहाकडून ठाणीं बसत चाललीं ! त्यासमयीं घोरपडे दोघे चौघे बंधू एकदिल होऊन जातीचा अभिमान धरून, फौज जमावानिशीं हरएक प्रांतांत फिरत होते. तेथून संताजी घोरपडे दोघे तिघे बंधूंनिशीं दरकूच फौजबंद आणि तोफेचें कूच व्हावयाजोगी फौज बहुत होती. ते थोरले संताजी कापशीकर विजापूरनजीक येऊन दाखल झाले. दोघे बंधूवर्ग घोरपडे बायकांचें सोंग घेऊन पाण्याच्या घागरी डोक्यावर घेऊन कैदखान्यांत बायकाचे मिषें जाऊन राजे पलंगावर निजले होते. तेथून बायकाचें सोंग राजास घालून एक घोरपडे, राजाचे पलंगावर राजेच निजले असे बहाणा करून गुप्त निजले. एकजण घोरपडे स्त्रियाचे वेषानें राजेसुद्धां कैदखानेंतून संताजी घोरपडे याचे फौजेंत राजेस घेऊन दाखल जाहले. पलंगावर निजले घोरपडे त्यांनीं बेआराम तबेत ह्मणून अंगावरील पांघुरणाची मुसकट न काढितां जेवायास उठेनात. राजे भोजनास न आले ह्मणून वरदी हुजूर पोंहचली, नंतर चौकशी झाली. मुसकट पाहतांच शत्रु गेला असें समजून यास मारून तरी उपयोग नाहीं ह्मणून पोशाख देऊन सोडून दिलें. नंतर एकंदर घोरपडे दरकूच करून करवीर प्रांतीं येऊन राजधानी हस्तगत करून करवीरकर संभाजीराजे छत्रपती यास तख्तावर आभिषेक करून तमाम ठाणीं घेतलीं. तेव्हां हिंदु पदवी राखली, सबब संताजी घोरपडे हे वडील घराणें यास सेनापती पदवी देऊन छत्रपतीनें वस्त्रें दिलीं. उपरांतिक श्रीमहालक्ष्मीची मूर्ति यवनाचे योगें बहुत काल गुप्त होती. ती थोरले बहिरजीचे पणतू शिदोजी घोरपडे हिंदुराव याचे स्वप्नीं येऊन देवळांत स्थापना करावी ह्मणून आज्ञा झाली. गुप्त स्थळही स्वप्नीं सांगितलें. त्या

ठिकाणास जाऊन ती मूर्ति पालखींत दाखल करितांच पालखी भोयास उचलेना. तव घोरपडे हिंदुराव यांनीं श्रीमहालक्ष्मी देवीस अर्ज केला कीं, आमचे स्वप्नांत सांगितलेलें खरें असें आहे, तर आम्ही खांदा पालखीस लावितांक्षणीं स्वारी उठावी. ह्मणून खांदा देतांच पालखी उठली. तव देवळांत स्थापना होऊन देवीचीं प्रधानकीचीं वस्त्रें घोरपडे हिंदुराव यांस होऊन पांच गांव व सरदेशमुखी वतन इनाम छत्रपतीनें करून दिल्हे; ते हिंदुराव यांनीं सरदेशमुखी व सांगवड गांव आपलेकडे ठेवून बाकीचा चार गांव गुमास्ते ब्राह्मण यांस इनाम देऊन श्रीची अर्चा चालविली. पुढें महाराजाचे कृपें पेशवे प्रबल झाले. तेव्हां त्यासही घोरपडे अनसरून होते. शिदोजीराव याचे पुत्र मुरारराव थोरले, धाकटे दौलतराव गजेंद्रगडकर हे दोघे बंधू; त्यांत मुरारराव महापराक्रमी दैवशाली होऊन मोंगलाईंत चौथाई घेऊन छत्रपतीचे बंधू चंदीचंदावराकडे गेले. त्याचे आज्ञेरूप पेशवेचेही दोस्ती राखून गुत्ती वगैरे चाळीस लक्षांची दवलत अनभवीत होते. पादशाही व शिवशाही व पेशवाई वगैरे राजकारणें अनेक तऱ्हेचीं त्या धांदलींत कितेक दवलती गेल्या आल्या. कागदपत्रें दप्तर तसनस झालें. असो. दरम्यान टिपूस देखील मुरारराव शत्रू प्रबल होते. उपर हैदरअल्लीखान हे त्रिचनापल्लीवर दावा पेशजी करीत असतांना इंग्रजबहादूर यांनीं आपले कुमकेस मुराररावसाहेब यांस त्रिचनापल्ली मुक्कामीं कांहीं दिवस घेऊन गेले होते. श्रीमंतांचे वकील मुरारराव याजकडे हमेशां राहत होते. तदनंतर थोरले श्रीमंताची स्वारी कर्नाटकांत आली, त्यावेळें सातारे इलाख्यांतील दाभाडे सेनापती याची पदवी तगैरी करून कर्नाटकचे स्वारींत मुरारराव यास सातारे राजधानींतील सेनापती पदवीचीं वस्त्रें देऊन जहागीरही बहुत बेलवती, सिधनाथ, रोली, निडगुंद वगैरे देऊन, मुरारराव याचे बंधू दवलतराव घोरपडे गजेंद्रगडकर याजवरही श्रीमंतांनीं बहाल मर्जी करून गजेंद्रगड तालुका तीन लक्षांचा किल्लेखर्चाकडे करून दिले. त्याजवर टिपूचे हैदरअल्लीखान वगैरे लढाई होऊन फितुरानें पुढें मुरारराव हैदराचे हस्तगत झाले. तदनंतर गजेंद्रगडही टिपूनें घेतला. दौलतरावसाहेब यांनीं श्रीमंताची मर्जी रक्षून इकडे कर्नाटकांत श्रीमंताचे स्वारीसह हरिपंत फडके वगैरे येतांच गजेंद्रगडास मोर्चा देऊन, हर युक्तीनें श्रीमंताचे आज्ञेप्रमाणें किल्ले गजेंद्रगड दवलतरावसाहेब यांनीं घेऊन, अंमल सुरू करून तीन लक्षांचा मुलूख किल्लेखर्चाकडे अनभवीत आले. त्याजवर परशरामपंत भाऊ पटवर्धन यांची फार दोस्ती दवलतराव घोरपडे करीत होते. भाऊचे व हरिपंत फडक्यांचें वैमनस्य, घोरपडे भाऊचे दोस्त, आपले मर्जीनें वागत नाहींत; या आकसकोशीनें मोंगलाई तह करते वेळीं किल्ले गजेंद्रगड वगैरे पंचवीस हजाराची जहागीर जातीचे खर्चास ठेवून, पावणेतीन लक्षांचा तालुका मोंगलाईकडे तहाचे संधींत त्यास दिला. त्याजवर अलीकडे इस्तकबिलपासून श्रीमंताचें देणें कैलासवासी थोरले माधवराव यानें गलगल, निडगुंदे, इंगल वगैरे गांव पन्नास साठ हजाराचे चाळीस पन्नास वर्षे घोरपडे गजेंद्रगडकर यांजकडे गड किल्ले खेरीजकरून गांव

चालत आले. ते हल्लीं श्रीमंत बाजीराव रघुनाथ पंतप्रधान यांनीं जप्त करून जुने सरदार मोडून नवीन केले. टिपूचे लढाईमुळें कागदपत्र गजेंद्रगड वगैरेचे तसनस झाले. राजक्रांत बहुतेक गर्दी. हर पैवस्तीस पर सैनाचे होऊन घोरपडेचे वंश व वहिवाट दाखला एवढेंच राहिलें. बाकीचे कागदपत्रें शत्रूचे प्रबलांत गेलीं. सारांश घोरपडे हे पादशाहीपासून वजिरी घराणें व सुब्रह्मण्य नागसर्प प्रत्यक्ष मूळ पुरुषापासून प्रसन्नवरदी त्या कृपेनें पादशाईचे हुकुमानें पराक्रमशाली होऊन दौलत करीत आले. पादशाही पुण्य सरल्यावर शिवशाही छत्रपती सरकारकृपें त्याचे आज्ञेप्रमाणें बहुत दवलत जाऊन थोडक्या दौलतींत गुजारा करीत आले. राजधानी पुणें पेशवे राजेचे योगें प्रबल जाहले. याचे मर्जीनुरूप मुरारराव व दवलतराव जुरतीनें श्रीमंताचे निरोपें कोते दौलत अनभवून चालले. श्रीमंताचें पुण्य सरून कुंपणीसरकार सार्वभौम पृथ्वीपती शककर्ते सरकार इंग्रजबहादूर दयाळू, मामुल सरदारास वाढविणार, दीन दुनयाचे पादशाहा, त्याचे हुकमानुसार मुरारराव व दौलतराव यांचे नातू राजश्री भुजंगराव घोरपडे हिंदुराव हे किल्ले गजेंद्रगड मुक्कामीं गरीफदारी दवलतींत श्रमून कर्जाचे पेचीं येऊन सदरहू तालुकेंत भोगवटा करीत आहेत. श्रम परिहार करणार खावंद समर्थ आहां. तारीख छ २४ माहे मोहरम मुकाबला २४ जून सुरुसन फसली १२४२ सन १८३२ इसवी. जेष्ठ वद्य ११ नंदन संवत्सरे शके १७५४.

---

७ जाधवराव.

(अ)

साहेब मुषफक मेहरबां करम फर्माय दोस्तान राबर्ट किसर साहेब बहादूर आक्टिंग एजंट जिल्हा दक्षिण सलामहू.

आजी साहेब राजे रतनसिंग जाधवराव सलाम बादआज सलाम अंकी येथील खैरियत जाणून आपली शादमानी हमेशा कलमी होऊन दिल अराम करीत असावें. दिगर मजमुन आ साहेबाचें खत तारीख २९ माहे मे सन १८५२ इसवी नंबर ३८२ चें कलमी जाहालें. त्यांत आपल्यास किताब राजे हें पद आहे तें कधीं, कोणत्या बाबेनें, कोणाकडून प्राप्त झालें, त्याचा एकंदर खानदानी व पदवी थोरपणाचा इति[illegible] दाखल्यानिशीं लिहिण्यांत येऊन दाखला असेल तो ऐकिण्यांत पुरावा दाखल्यानिशीं पाठविला पाहिजे. पुरावा नसल्यास तैसेंच लिहून पाठवावें ह्मणून लिहिण्यांत आलें. त्यास खानदानी व थोरपणा व राजे हा किताब पूर्वीं आमचे पणजे मूळपुरुष धनाजी जाधवराव हे फौजबंद पराक्रमी. यांनीं श्रीमंत महाराज शिवाजी राजे छत्रपती यांनीं राज्य सर केले-नंतर श्रीमंत महाराज शाहूराजे यांनीं बहुत पराक्रमी फौजबंद आणि राज्य मिळविते जाणून सेनापतित्व दिलें. ते समयीं बाळाजी विश्वनाथ हे धनाजी जाधवराव याचे पदरचे, यांनीं कामें मोठीं मोठीं केलीं. राज्यकर्तेपणा समजून त्यास पेशवेपद प्राप्त झालें. पेशवे

यांनीं मूळ जाणून लढाईअखेर अगोदर भेटीस पुण्यास जाणें झालें असतां येत होते. धनाजी जाधवराव यास पुत्र वडील चंद्रसेन जाधवराव व धाकटे शंभूसिंग जाधवराव हे आमचे आजे. यांनीं दिल्लीस जाऊन पादशाहा याची भेट घेतली. पादशाहांनीं पराक्रमी पाहून हैदराबाद इलाख्यांत बावन्न लक्षाचे जहागिरीचे सनदापत्रें देऊन राजे ही किताब दिली. सनदापत्रें वगैरे दाखल्याचे कागद दरोबस्त होळकर दंग्यांत गेले. खानदानी व थोरपणा व राजे ही पदवी छत्रपती महाराज यांचे राज्यापासून मोंगलाईंत महशूर आहे. हा सर्व अभिप्राय कुंपणीसरकारांत जाहीरच आहे. मालूम व्हावें. हमेशां खत कलमी होऊन दोस्तीची मेहेर असावी. रवाना तारीख छ ७ माहे सवाल सन १२६२. जादा काय लिहिणें. प्यार मोहोबत कीजे हे किताबत.

(ब)

यादी राजे रतनसिंग जाधवराव सुरुसन सलास सलासीन मयातैन व आलफ. सरकारांतून मेहेरबान डिपुटी एजंटसाहेब यांचे कचेरींतून तारीख ८ सपटंबर सन १८३२ इसवीचें इज्यानिबास खत आलें. त्यांत मजकूर कीं, हजरत बंदेगान अली रैट हनराबल गौरनर कौंसल चाहत आहेत जे, दक्षिणेंतील जहागीरदार लोक यांची कैफियत कशी आहे, त्याची वाकबगारी व्हावी ह्मणून सरकारांत रवाना करण्याकरितां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे. त्यांतील तपशील आपली खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाला ते, व फौज व जात सरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता व सदहू सरंजाम कोणते तारखेस दिला ती तारीख, व आपले जहागिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती व हल्लीं कंपनीसरकारांतून चालत आहे, त्यांत कंपेश तफावत काय आहे ते, वगैरे यादींत दाखल करून रवाना केलें पाहिजे ह्मणून पत्र आलें. त्याचें उत्तर लिहिण्यांत येतें, बितपशील.

१ आपली खानदानी व बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर झाला. याचें उत्तरः—श्रीमंत महाराज शिवाजी राजे छत्रपती यांनीं राज्य सर केलें, पादशाई किल्लेकोट लढाया वगैरे केल्या, ते समयीं आमचे पणजे धनाजी जाधवराव हे सरदार फौजबंद, पराक्रमलौकिक मोठा महशूर, त्यासी सेनापती पदवी दिली. पुढें श्रीमंत महाराज शाहू राजे छत्रपती शके १६३१ सालीं दिल्लीहून दक्षिणेस आले. त्यांनीं धनाजी जाधवराव सेनापती हे फौजबंद त्यास अनुकूल करून घेऊन राज्यकारभार करूं लागले, आणि राज्याचा बंदोबस्त केला. धनाजी जाधवराव यांचे पदरीं बाळाजी विश्वनाथ होते. हे बहुत उपयोगी पडले, सबब त्यास सेनाकर्ते असा किताब झाला. पुढें मोठे मोठे कामें करितां पेशवे पद प्राप्त झालें. परंतु आपण जाधवराव याचे पदरचे हें जाणोन होते. खानदानीची बढती धनाजी जाधवराव याजपासून व खानदानीचा लौकिक महशूर शिवाजीमहाराज यांची राज्यावर स्थापना केली त्या दिवसापासून जाहला.

२ फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता; व सदरहू सरंजाम कोणते तारखेस दिला त्याचें उत्तर:—आमचे पणजे धनाजी जाधवराव सेनापती याजकडे फौजबंद उत्पन्न वगैरे मोठें; त्यासी पुत्र दोघे, चंद्रसेन जाधवराव व शंभुशिंग जाधवराव. हे आमचे आजे. हे उभयतां दिल्लीस जाऊन पादशाहा याची भेट घेऊन पादशाहा यांनीं त्यांचा पराक्रम शूर असें मनांत वागवून (पुढें फाटलें आहे) वर्षे सुमारें झालें. तारीख लावाव-याची त्यास आमचे सनदापत्रें दंग्यामुळें अस्ताव्यस्त झालीं आहेत. कलम.

३ आपले जाहगिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांतून कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली याचें उत्तर:—आमचे सरंजाम मोकासे अमलाचा बहुतकरून मोंगलाईंत होता. त्याचा अम्मल जसा जोर पोंहोचेल तसा आम्ही घेत होतों. राहण्याचा गांव माळेगांव, त्याची वहिवाट मुखत्यारीनें आमचे आह्मी करीत आहों. यांत सरकारची दखलागिरी कांहीं एक नाहीं.

४ आपलेकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे याचें उत्तर:—

१००००	राहण्याचा गांव माळेगांव व कुगांव मोकासबाब आंबडबरसी फुटगांव मिळून आकार अजमास.
१००००	मोंगलाईंत सरंजाम गेला त्याबद्दल बेवीस हजार रुपये याखे-रीज जात सरंजामास द्यावयाचा नेम बोलण्यांत आला. परंतु मोगलाईबद्दल सरंजाम ह्मणून दिला नाहीं. पेनशिन दहा हजार करून दिली ते वेळेस पत्रांत मजकूर कीं, खावं-दांनीं मोठेपणावर नजर देऊन पेनशिन दिली ह्मणून.
२००००	

याप्रमाणें चालत आहे. कलम.

५ पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती, व हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चालत आहे. त्यांत कंपेश तफावत काय? याचें उत्तर:—आमचे तीर्थरूप आमरसिंग जाधवराव शंभर वर्षें वयाचे वृद्ध होते. त्यांनीं बाळाजी विश्वनाथ याजपासून श्रीमंत राजेश्री बाजीराव साहेबापावेतों जितक्या कारकिर्दी पेशव्यांचे घरीं झाल्या, तितक्याही कामकाजांत उपयोग करून पाहिल्या; व आपले पूर्वींचे यजमान जाधवराव आपण यांचे योगानें दौलतीस आलों, ऐसें पेशवे आठवीत होते. अष्टागिरीवर आमची निशाणीची खूण वागवीत होते. आमचे जाधवराव पुण्यास आले असतां पेशवे यांनीं भेटीस शहराबाहेर सामोरे यावें, असा रुदबा चालत होता व मातबर कामकाजाचे प्रसंगानें व फौजेचे जमितीनें राहती त्यास कंपनी सरकारांतून फौजेचा सरंजाम महकूब झाला. (पुढें फाटलें आहे.)

८ जाधवराव वाघोलीकर.

यादी लक्ष्मण जाधवराव वाघोलकर सुरुसन आर्बा सलासीन मयातैन व आलफ मेहरबान वार्डिनसाहेब बहादूर डेपुटी एजंट जिल्हा दक्षिण यांचें पत्र तारीख ८ माहे सपटंबर सन १८३२ इसवीचें ईजानेबास खत आलें. त्यांत मजकूर जे, हजरत बंदेगानअल्ली रैट हनराबल गौरनर कौंसल चाहत आहेत कीं, दक्षिणेंतील जहागिरदार लोक यांची कैफियत कैसी आहे, याची वाकबगारी व्हावी. याजकरितां आपण सरकारांत रवाना करणेकरतां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे ह्मणून. त्याजवरून इकडील मजकूर लिहिण्यांत येतो जेः—

१ आपली खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाहला ह्मणून पत्रांत कलमी केलें त्याचें उत्तरः—आमचे निपणजे पिलाजी जाधवराव मूळपुरुष दौलत संपादनकर्ते. हे श्रीमंत महाराज शाहू छत्रपती दिल्लीहून आले, ते वेळेस कितीएक सरदार त्यांस राज्यावर आणावें ह्मणून गेले होते. त्यांनीं पादशाहाची मर्जी संपादन करून महाराजास दक्षिणेस घेऊन आले. त्यांत पिलाजी जाधवराव यांनीं महाराजांचा बहुत उपयोग केला. त्याजवरून शाहू छत्रपती यांनीं कृपा करून इनाम पुणें प्रांतीं मौजे दिवें येथील मोकासा बाबती व मौजे नांदेड येथील स्वराज्य अंमल इनाम दिला. सन ११२३ साचे सालीं तारीख १३ माहे जिलकाद दिल्यानंतर पुढें औरंगाबाद प्रांतीं कनड फुलबरी वगैरे माहालाचे मोकासे दीड लक्ष रुपयांचे सरंजामास दिले. त्या योगेंकरून पागा पथक जाबीद राहून, सरकारांनीं कामगिरी फर्माविली तें काम महाराजांचे प्रतापेंकरून बजावीत होते. दमाजी थोरात हिंगणगांवकर यांनीं बाळाजी विश्वनाथ पेशवे व आबाजीपंत पुरंधरे यांस कैद केलें. त्यास कारस्थानानें व जहामर्दीनें काढून साताऱ्यास नेलें व पुढें दमाजीस धरून कैद करून साताऱ्यास नेलें. तेव्हांपासून खानदानीची बढती व लौकिक महशूर झाला. या अलीकडे बाळाजी विश्वनाथ व बाजीरावसाहेब पेशवे यांजबराबर दिल्लीच्या स्वाऱ्या केल्या. नबाबावर स्वारी करून कामकाज बजावून सरकारांत मुलूख घेतला, आणि नबाब निजामनमुलूक यांनीं आह्मांस इनामगांव मौजे गोळेगांव व मौजे मरकल येथील जाहागिरीचा अंमल इनाम दिला. त्याजवर हिंदुस्थानांत राजे छत्रसाल याजवर वक्त पडला, तेसमयीं बाजीरावसाहेब यांजबरोबर जाऊन छत्रसाल राजे यांजवर शत्रु आला होता त्याचें परिमार्जन करून संस्थान रक्षिलें. याजमुळें राजे छत्रसाल यांनीं पेशवे सरकारांत लाख रुपयांचा मुलूख बुंदेलखंडाचा दिला. आह्मांसही इनाम मौजे बासा वगैरे देहें ५ सागर प्रांतीं इनाम दिलीं. त्याजवर त्रिंबकराव दाभाडे बाजीरावसाहेब याजवर चढोन आले व त्याची जमीयत भारी होती, असें असतां त्याशीं लढाई देऊन दाभाडे यास शिकस्त करून गारद केलें व चिमाजी आप्पाबराबर वसईचे मसलतीस पिलाजी जाधवराव बराबर होते. तेथें कामकाज भारी करून इनाम बाग वसईस सरकारांतून करून दिला, व बंगाल्याची मोहीम नानासाहेब पेशवे याजबरोबर सेनापती

होऊन केली. याप्रमाणें कोणतेही स्वारींत हरवक्त पिलाजी जाधवराव याचा लौकिक व पराक्रम सरकारचे पुण्यानें होत गेला. याजमुळें श्रीमंत नानासाहेब पेशवे हे पिलाजी जाधवराव यास काका म्हणत होते, व जाधवराव सरकारवाड्यांत आले असतां, सरकारचे बंदेखान्यांतील बंदे याचा खुलासा याचेबद्दल खातर करून देत होते. एवढा मोठेपणाचे रुदबा सरकारांत महाराजांचे प्रतापेंकरून ठेवीत होते. कलम.

२ फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता, व सदरहू सरंजाम कोणते तारखेस दिला, ती तारीख व आपले जाहगिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांनीं कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली व आपल्याकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे, म्हणून पत्रांत कलमी केलें त्याचें उत्तरः—फौज व जातीस सरंजाम शके १६४० साचे सालीं पुणें प्रांतीं वाघोली वगैरे गांव येथील जाहागीर मोकासे वगैरे अम्मल औरंगाबाद प्रांतीं कंनड व फुलबरी वगैरे माहाल ९ याचे मोकासे दीड लक्षाचे शाहू महाराज छत्रपती यांनीं दिल्हे. त्या सालची मूळची सनदेची तारीख लावावी तर कागदपत्र अस्ताव्यस्त, याजमुळें सनदेची तारीख लाविली नाहीं. अलीकडे महाराजांचीं ताकीदपत्रें कंनड फुलबरी वगैरे महालाचीं आहेत. सन ११३१ साचे सालचीं त्याजवर तारीख मार्गशीर्ष बहुल ८ अष्टमीच्या लागल्या आहेत. पुढें बाजीरावसाहेब पेशवे यांनीं हिंदुस्थानांत नरवर प्रांतीं शिप्री, कुलारस वगैरे महाल मिळोन लाख रुपयांचा मुलूख दिल्हा. एकूण फौज व जातीस मिळोन अडीच लक्ष रुपयांचा सरंजाम चालत होता. मूळ पुरुष संपादक पिलाजी जाधवराव याचे पुत्र सटवाजी जाधवराव यास पुत्र २:—सुभानजी जाधवराव व जोत्याजी जाधवराव. यास पुत्र लाडोजी जाधवराव वाडीस राहतात. निम्मे हिस्सेदार सुभानजी जाधवराव यास पुत्र दोन, संभाजी जाधवराव व मळोजी जाधवराव हिस्सा निम्मे. संभाजी जाधवराव यास पुत्र पिलाजी जाधवराव वाघोलीस राहतात. हिस्सा चौथा व मळोजी जाधवराव याचे पुत्र आह्मी, हिस्सा चौथा वाघोलीस राहत आहों. येणेंप्रमाणें आज पांच पिढ्या सरकारची सेवाचाकरी पागापथक सरंजामसुद्धां इस्तकबिल तागाईत सन १२२८ लढाईअखेरपर्यंत करीत आलों, व महालमुलूखही तोंपर्यंत आमचे आम्हांकडे चालत होते.त्याची मुखत्यारी आमची आम्हांकडेस होती. सरकारांतून दखलगिरी करीत नव्हते. कलम.

३ पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती, व हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चालत आहे. त्यांत कमपेश तफावत काय आहे तें वगैरे यादींत दाखल करून रवाना करावें म्हणून कलमी केलें त्याचें उत्तरः—पेशवेसरकार जोंपर्यंत होते, तोंपर्यंत जो आमचा रुदबा होता त्याप्रमाणें चालवीत होते. पुढें कुंपणीसरकारांतून मेहरबानी करून आमचे जातीस सरंजाम लावून दिला. तो परगणे कंनड सुभा खानदेश येथील देहे १३ तेरा चोवीस हजार पांचशें पांच रुपये सवा दाहा आणे याचे तनख्याचे गांव, पैकीं निम्मे पिलाजी जाधवराव याच्या स्त्रिया याजकडे देहे ६॥ साडे सहा तनखा रुपये १२२५२॥‒। बारा

हजार दोनशें बावन्न रुपये सवा तेरा आणे. बाकी देहे ६॥ तनखा रुपये १२२५२॥।~ बारा हजार दोनशें बावन्न रुपये तेरा आण्यांचे देहे साडेसहा आम्हांकडेस सरंजामास चालत आहेत. खेरीज पुणेंप्रांतीं वाघोली वगैरे देहे सहा येथील जाहागीर मोकाशाचे अमलाचे हिसे आहेत त्याचे तनख्याचे रुपये १२९७॥ ॥ पैकीं निम्मे पिलाजी जाधवराव याच्या स्त्रिया यांजकडेस ६४८॥।~॥। साहाशें अठेचाळीस पावणे चौदा आणे व निम्मे आम्हांकडेस ६४८॥।~॥। साहाशें अठेचाळीस पावणे चवदा आणे तनख्याचा अंमल चालत आहे. याखेरीज इनाम सदरीं लिहिले आहेत. खेरीज जकातीचे माफींचें दस्तक व दसऱ्याबद्दल पोशाख सरकारचा, बहुमानाची सनगें साडेतीन, सरकारांतून पावत आहेत, व सरकार आम्हावर बहुत मेहरबानी करून मानमरातब पुर्ववत्प्रमाणें रक्षीत आहेत. आम्हास पुत्र दोन व बंधू तीन याप्रमाणें आहेत. त्यास साहेबानीं मेहरबानगी करून दिलें, त्यांत गुजारा करून सरकारचे कदमापाशीं खुषी आहेत. कलम.

येणेंप्रमाणें तीन कलमें लिहिलीं आहेत त्यांजवरून सरकारचे दिलांत येईल. मित्ती ज्येष्ठ वद्य ५ शके १७५५ विजयनाम संवत्सरे.

---

९ जाधवराव वाडीकर.

यादी लाडोजी जाधवराव वाडीकर सुरुसन सलास सलासीन मयातैन व अलफ मेहरबान वार्डिनसाहेब बहादूर डेपुटी एजंट जिल्हा दक्षण यांचें पत्र तारीख ८ माहे सपटंबर सन १८३२ इसवीचें ईजानिबास खत आलें. त्यांत मजकूर जे, हजरत बंदेगानअली रैट हनराबल गौरनर कौंसल चाहात आहेत कीं, दक्षिणेंतील जाहागीरदार लोक यांची कैफियत कशी आहे त्याची वाकबगारी व्हावी. याजकरितां आपण सरकारांत रवाना करण्याकरितां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे. ह्मणून त्याजवरून इकडील मजकूर लिहिण्यांत येतो. बितपशील.

१ आपली खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाहला ह्मणून पत्रांत कलमी केलें, याचें उत्तरः—आमचे पणजे पिलाजी जाधवराव हे श्रीमंत महाराज शाहू छत्रपती दिल्लीहून आले, त्या वेळेस किती एक सरदार त्यास राज्यावर आणावें ह्मणून गेले होते. त्यांनीं पादशाहाची मर्जी संपादन करून महाराजास दक्षिणेस घेऊन आले. त्यांत पिलाजी जाधवराव यांनीं महाराजाचा उपयोग बहुत केला. त्याजवरून शाहू छत्रपती यांनीं कृपा करून इनाम पुणें प्रांतीं मौजे दिवें येथील .... नांदेड येथील स्वराज्याचा अंमल सन ११२३चे सालीं तारीख १३ माहे जिलकादीं दिले. नंतर पुढें औरंगाबाद प्रांतीं कंनड फुलबरी वगैरे महालांचे मोकासे दीड लक्षांचे सरंजामास दिले. त्या योगेंकरून पथक पागा जयत राहत होती. जे कामगारी सरकारानें फर्मावावी तें काम महाराजांचे प्रतापानें बजावीत होते. दमाजी थोरात हिंगणगांवकर यांनीं बाळाजी

विश्वनाथ व आबाजीपंत पुरंदरे यांस कैद केलें. त्यास कारस्थानानें व जवामर्दीनें काढून घेऊन साताऱ्यास नेलें. तेव्हांपासून खानदानीची बढती व लौकिक महशूर झाला. त्या अलीकडे बाळाजी विश्वनाथ व बाजीरावसाहेब पेशवे यांजबरोबर दिल्लीच्या स्वाऱ्या केल्या व नबाबावर स्वाऱ्या करून कामकाजें करून सरकारांत मुलूख घेतला; आणि नबाब निजाम उलमुलुख यांनीं आह्मांस इनाम गोळेगांव व मरकल येथील जहागिरीचा अंमल इनाम दिले; व हिंदुस्थानांत राजे छत्रसाल बुंधेले याजवर वख्त पडला ते समयीं बाजीरावसाहेबाबरोबर जाऊन बुंधेले यांजवर शत्रु आला होता त्याचें परिमार्जन करून संस्थान रक्षिलें. याजमुळें बुंधेले यांनीं सरकारास लाखों रुपयांचा मुलूख बुंधेलखंडचा दिला, व आह्मांस इनाम करून दिलें. व त्र्यंबकराव दाभाडे बाजीरावसाहेब यांजवर चालून आले होते. त्याची जमीयत भारी असतां त्याशीं लढाई यांनीं देऊन दाभाडे यांस शिकस्त करून गारद केलें, व चिमाजीआप्पाबरोबर वसईच्या मसलतींत कामकाज भारी करून इनाम मिळविलें, व बंगाल्याची मोहीम नानासाहेब पेशवे याजबरोबर सेनापती होऊन केली. .... वख्त पिलाजी जाधवराव याचा लौकिक व पराक्रम होत गेला, यामुळें श्रीमंत नानासाहेब पेशवे हे पिलाजी जाधवराव यांस काका ह्मणत होते व जाधवराव सरकारवाड्यांत आले असतां यांचेबद्दल खातर बंदीवानाचा बंद खुलासा दरोबस्त करावा असा मोठेपणाचा रुदबा पराक्रमावर ठेवीत होते.

२ फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता, व सदरहु सरंजाम कोणते तारखेस दिला ती तारीख व आपले जहागिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांनीं कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली व आपलेकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे म्हणून पत्रांत कलमीं केलें. याचें उत्तरः—फौजेस व जातीस सरंजाम शके १६४० सोळाशें चाळीसचे सालीं पुणेंप्रांतीं वाघोली वगैरें फुटगांव येथील मोकाशाचा वगैरे अंमल व अवरंगाबाद प्रांतीं कंनड फुलबरी वगैरे महालचे मोकासे एकूण दीड लक्षाचे शाहूमहाराज छत्रपती यांनीं दिले. त्यास या सालची मूळची सनदेची तारीख लावावी. तरीं कागदपत्र अस्ताव्यस्त. यामुळें सनदेची तारीख लागली नाहीं. अलीकडील महाराजांचीं ताकीदपत्रें कंनड वगैरे महालांचीं आहेत. सन ११३१चे सालचीं, त्याजवर तारिखा मार्गशीर्ष बहुल ८ अष्टमीच्या लागल्या आहेत. पुढें बाजीरावसाहेब पेशवे यांनीं हिंदुस्थानांत नरवरप्रांतीं शिपरी कुलारस वगैरे महालांचा अंमल लाख रुपयांचा दिला त्याची मूळची सनद नाहीं. एकूण फौज व जात मिळून अडीच लक्षांचा सरंजाम चालत होता. मूळपुरुष ...... जाधवराव त्याचे पुत्र सटवोजी जाधवराव. त्याचे पुत्र सुभानजी जाधवराव वाघोलीकर आमचे निमे हिसेदार व आमचे तीर्थरूप जोत्याजी जाधवराव. त्याचे पुत्र आह्मी, असे चार पुरुष उपभोग शंभर वर्षें करीत होतों. तों श्रीमंत राजश्री बाजीरावसाहेब यांनीं आमचे सरंजामाची जप्ती पुणें प्रांतीचे मोकाशाची वगैरे व कंनड फुलबरी

वगैरे महालांची लढाई अगोदर दोन तीन वर्षें इनामसुद्धां केली. यामुळें हल्लीं सरंजाम आम्हांकडे चालत नाहीं. सरंजाम चालत होता ते समयीं आम्हीच मुखत्यारीनें वहिवाट करीत होतों. पेशवेसरकार दखलगिरी करीत नव्हते.

३ पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती व हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चालत आहे. त्यांत कमपेश तफावत काय आहे तें वगैरे यादींत दाखल करून रवाना करावें म्हणून कलमी केलें. याचें उत्तरः—पेशवेसरकार जोंपर्यंत मातबरी ठेवीत होते तोंपर्यंत मोठीच मातबरी रक्षिली. याचा मजकूर पहिले कलमांत बंद खुलासा वगैरे मजकूर लिहिलेच आहेत. अखेर बाजीरावसाहेब यांनीं इनामसुद्धां जप्त केलें ही गोष्ट समजून झाली नाहीं. असें कुंपणीसरकारांनीं दिलांत आणून मेहरबानगी करून इनामगांव सोडिले व गुजाऱ्यास पेनसील करून दिलें, व जकातीबद्दल माफीचें दस्तक व दसऱ्याचा पोशाख बहुमानाचा देऊन मातबरी सरकार ठेवीत आहेत.

येणेंप्रमाणें तीन कलमें लिहिलीं आहेत. यांजवरून इकडील मजकूर सरकारचे दिलांत येईल. मिती ज्येष्ठ शु० १३ शके १७५५ विजयनाम संवत्सरे.

---

१० जाधवराई.

(अ)

यादी कैफियत गणपतराव माधव जाधवराई सुरुसन सलास सलासीन मयातैन व अलफ. कुंपणीसरकारांतून मेहरबान वार्डिन साहेब बहादूर डेपुटी एजंट जिल्हा दक्षणचें पत्र तारीख ८ माहे सपटंबर सन १८३२ इसवीचें आलें. त्यांतील हासील कीं, हजरत बंदेगानअली रैट हनराबल गौरनर कौनसल चाहात आहे कीं, दक्षिणेंतील जाहागीरदार लोकांची कैफियत कशी आहे, त्याची वाकबगारी व्हावी; म्हणून कलमी केलें जातें जे, आपण मेहरबानगी करून सरकारांत रवाना करण्याकरितां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे. त्यांतील तपशीलः—आपले खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाहला तें, व फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता, व सदरहू सरंजाम कोणते तारखेस दिला ती तारीख व आपले जाहागिरींतील वहिवाटींत पेशवेसरकारांतून कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली तें व आपलेकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे तें व पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होते ती व हल्लीं कुंपणी-सरकारांतून चालत आहे त्यांत कंपेश व तफावत काय आहे तें वगैरे यादींत दाखल करून रवाना केलें पाहिजे. त्याजवरून कैफियत लिहिली आहे कीं, आमचे आजे सदाशिवराव हे चंद्रसेन जाधवराव यांचे पदरीं पालखीपदस्त. त्यास पुत्र आमचे तीर्थरूप माधवराव यांनीं मोंगलाई सरकारांतून कामेंकाजें करून लौकिक संपादन करून मोंगलाई सरकारांतून छ ५ माहे रमजान सन ११७१ हिजरी सन (१७६८) या रोजीं पांच हजारांची नेमणूक जहागीर

संपादन करून घेतली. नंतर नबाबाचे सरकारांतून पेशवेसरकारांत येऊन मुत्सद्दीगिरी वगैरे वाकिलीचे कामांत होते. त्याउपरी सन (१७७१) इहिदे सबैनांत छ १२ जमादिलावलीं सरकारांतून नबाब महंमद अल्लीखान सुभे अरकाट याजकडे सरकारचे खंडणीचा ऐवज येणें. त्याजवर सरकारांतून स्वारीची योजना करून आमचे वडील माधवराव याजबरोबर हत्ती, पागा, सांडणीस्वार वगैरे फौजेची कुलमुखत्यारी देऊन रवानगी केली. त्याजवरून नबाबाकडे जाऊन बशर्थ खंडणीचा वसूल आणून सरकार खजिन्यांत दाखल केला. व चेनापट्टण व चंदावर व गदवाल व सुरापूर वगैरे संस्थानी यांजकडील दरोबस्त बोलणीं माधवराव यांचे मारफतीनें सरकारांत होत होतीं व सन (इ. स. १७७५) सीत सबैनांत कर्नल आपटेन साहेब व मेघफरसन साहेब कलकत्याहून पेशवेसरकारचे हुजुरांत वकिलीस आले. त्यांचें बोलणें माधवराव आपा यांचे मारफतीनें होत होतें व आम्हाकडे फौजेस म्हणून सरंजाम नाहीं. सरकारांतून मोहिमेवर वगैरे कामाकाजास जाणें झाल्यास सरकारांतून फौज वगैरे येत होती. तैनातीस नेहमीं हत्ती व हलकारे व जासूदजोड्या वगैरे सरंजाम राहत होता. त्याची नेमणूक सरकारांतून पोहोंचत होती. जातीस सरंजाम जहागीरबद्दल तैनातजाबता सन (१७६९) सबैन मया व अलफ छ २६ जिलकाद नबाबाचे सरकारांतून गांव मिळविले त्यासुद्धां जहागीर पंधरा हजाराची व खेरीज कुरण व असामी रुपये ३०० व मुत्सद्दीगिरीमुळें वगैरे अंतस्थ मिळेल त्याची याद सरकारांत समजावून पैकीं पांच हजार रुपये दरसाल बक्षीस दाखल येत होते. याप्रमाणें वहिवाट चालत होती. आह्मांकडे गांव जहागिरीचे वहिवाटीस दिले त्याची दखलगिरी पेशवेसरकारांतून करीत नव्हते. आमची आह्मी दखलगिरी मुखत्यारीनें राखीत होतों. आम्हांकडे सरंजाम वहिवाटीस चालत आहे तो बितपसील:—

२१३०	मौजे निंबगांव प्रगणे कडेवळीत हा गांव दरोबस्त.
११००	मौजे टाकळी खंडेश्वरी प्रगणे श्रीगोंदें येथील जाहागीर अंमल व स्वराज्य रुपये २२०० पैकीं निमे शिंदे यांजकडे रुपये ११०० बाकी आम्हांकडे रुपये.
९३६	मौजे वडगांव शिंदे तर्फ हवेली प्रांत पुणें तनखादेखील सरदेशमुखी.
१६२५	मौजे वाघोली प्रगणे कसबे धारूर येथील जहागीर अंमल व बाबती.
७५	मौजे येऱ्हवडें येथील जमीन जिराईत तर्फ हवेली.
५८६६	

वहिवाटीस हल्लीं चालत नाहीं तो बितपशील:—

६५६८॥। मौजे शिंगवें परगणे कुंभारी हा गांव पेशवेसरकारांतून कारकीर्द बाजीरावसाहेब यांनीं जप्तीचा अंमल भगवतसिंगबावा याजकडे सांगितला होता. त्याची मोकळीकेची याद छ १९ सवाल माघ मास सन इसने मयातेनांत जाहली असतां अंमल आम्हांकडे चालता झाला नाहीं.

१००३। मौजे शहा प्रगणे इंदापूर हा गांव कारकीर्द बाजीरावसाहेब यांनीं आह्मांकडून काढून गमाजी निंबाळकर याजकडे दिला होता. तो दूर करून आह्मांकडे देण्याविषयीं सनदा सन इसने मयातेन छ २७ रबिलावलच्या जाहल्या. पुढें सदाशिव माणकेश्वर याजकडे इंदापूर महाल जाहाला त्यावेळेस त्यांनीं हा गांव आमचा घेऊन सरकारजमेस लाविला.

१४१९ मौजे अरणी परगणे ढोकी हा गांव लढाईअखेर आम्हांकडे चालत होता. पुढें सन १२२७ फसलीस मोंगलाई सरकारांतून गांव जप्त केला. नंतर मेहेरबान बडे साहेब यांनीं आमचा सरंजाम सोडते वेळेस सदरहू गांवाबद्दल नबाबाचे सरकारांत लिहून सोडचिट्टी आणवून गांव आम्हांकडे चालता केला. त्याप्रमाणें सन १२३१ फसलीपावेतों वहिवाट आह्मांकडे चालत होती. पुन्हां मोंगलाई सरकारांतून चौथाईचे हिश्यामुळें गांव जप्त केला. त्याजवरून मेहरबान चापलेनसाहेब बहादूर यांनीं मोंगलाईंत लिहून गांव आम्हांकडे चालता केला. त्यापुढें सन १२३२ फसलीपासून गांवचा अंमल पुन्हा मोंगलाईवाले यांनीं जप्त केला. येविषयीं याद आलाहिदा पेशजी कुंपणीसरकारास दिली आहे. असें असतां बंदोबस्त होऊन आमचा गांव आम्हांकडे चालता जाहला नाहीं. त्यास मेहरबानगी करून आमचा गांव आम्हांकडे चालता करून दिला पाहिजे.

१०० मौजे रायखलें प्रगणे नलदुर्ग परभारें मोंगलाई सरकारांतून जप्तीस आहे.

४३ बरहुकूम तैनात जाबता बेरजेचे भरतीस.

९१३४

शिवाय कलमें चालत नाहींत तीं:—

१ कुरण मौजे नाणोली तर्फ चाकण प्रगणे जुन्नर हे पेशवेसरकारांतून लढाईअखेर आम्हांकडे चालत होतें. पुढें कुंपणीसरकाराचे अंमलापासून आम्हांकडे चालत नाहीं तें चालतें करून देविलें पाहिजे.

१ प्रगणे चिटगोपें येथील मुजमीची असामुची वहिवाट आम्हांकडे चालत नाहीं.

१ बक्षीसीदाखल पेशवेसरकारांतून रुपये ५००० येत होते ते येत नाहींत.

सदरहूप्रमाणें जाहागीर चालत आहे व जी चालत नाहीं त्याचा तपशील सदरीं लिहिला आहे. याखेरीज आमचे वडील पेशवेसरकारांत मुत्सद्देगिरींत वागून संस्थानिक लोक यांचीं कामेंकाजें सरकारांतून उलगडून देत होते. याजमुळें पेशवेसरकारांतून मरातब मोठा राखीत होते. पुढें सन सबा समानीन मयांत आमचे वडील माधवराव यास देवाज्ञा झाली. नंतर आम्हांवर सरकारांनीं कृपा करून जाहागीर आम्हांकडे चालविली. हल्लीं लढाईअखेर जी जाहागीर आम्हांकडे चालत आहे, त्याचा तपशील सदरीं लिहिल्याप्रमाणें चालत आहे. त्यावर गुजारा करून आहे. व सरकारांतून बहुमानाचा दसऱ्याचा पोशाख येत असतो. याप्रमाणें इकडील मजकूर आहे. तारीख ५ माहे दिसंबर सन १८३२ इसवी.

(ब)

साहेब मेहरबान दोस्ता राबर्ट किसन साहेब बहादूर अकटिंग एजंट जिल्हा दक्षण दामोहबतहू.

छ अजदिल एखलास गणपतराव माधव जाधवराई जागीरदार निसबत कुंपणीसरकार सलाम बाजत सलाम अंकी खैरयत जाणून आपली शादमानी हमेशा कलमी करीत असलें पाहिजे. दरिविला दिगर मजमुन साहेबांकडून नंबर ३७९ तारीख २९ माहे मे सन १८५२ इसवीचा हुकूम जाला जे, सरकारचा हुकूम तारीख ३० माहे जुलई सन १८५१ इसवीचा आल्यावरून कलमीं केलें जातें जे, आपल्यास किताबत जाधवराईपद आहे तें कधीं, कोणत्या सबबेनें, कोणाकडून प्राप्त झालें त्याची, व एकंदर खानदानीची पदवी थोरपणाचा इतिहास दाखल्यानिशीं लिहून द्यावा व त्याजबरोबर दाखला असेल तोही पाठविला पाहिजे. ऐकीव मजकुराची हकीकत असेल त्याविशीं कांहीं पुरावा नसेल तर तसेंच साफ लिहून द्यावें म्हणून हुकूम. त्यास, पूर्वीं आमचें वय तीन वर्षांचें, ते वेळेस पूर्वीं माहीतगार पन्नास साठ वर्षांचे कारभारी ते बोलत होते जे, मोंगलाईंत नौकर चंद्रसेन जाधवराव सरकारचे पदरीं आमचे आजे सदाशिवराव दोनशें लोकांचे सरदारी करून होते. त्याचे पुत्र माधवराव त्याचे मानसपुत्र आह्मी, आमचें नांव गणपतराव, आम्हांस वय हल्लीं बाहत्तर वर्षांचें. तेव्हां मागील हकीकत जाहीर होण्यास साहेबांस ऐकिलेली लिहितों. मोंगलाईंतून जाधवराव याजवर कसाला होऊन दौलत फौजसुद्धां गारद झाली, ते वेळेस आमचे आजे गारद झाले. तेव्हां आमचे वडिल तेथून निघून भालची चिटगोपें हें आमचे राहण्याचें वडिलाचें गांव, तेथें सरंजामासुद्धां येऊन राहिले. ते समयीं नबाब सरकारांतून तीन गांव पांच हजाराची यांस जहागीर झाली. नंतर तेथून सरंजामसुद्धां जानबासाहेब निंबाळकर नबाबाचे पदरचे सरदार दाहा लाख रुपयांचे जहागिरी ते कर्माळ्यास, त्याचे दिवाण माधवराव आपा याचे सासरे त्याचे भेटीस आले. मोंगलाईंतील तीन गांव त्यांपैकीं एक गांव कर्माळेनजीक त्या गांवचें नांव निंबगांव तेथें येऊन सरंजामसुद्धां राहिले. पुढें सवाई माधवराव यांचें लग्न होणें,

त्यावेळेस निंबाळकर यांनीं पेशव्यास वस्त्रें देऊन यासमागमें देऊन पुण्यास पोंचतें केलें. नंतर श्रीमंताची भेट होऊन यांचा बहुमान जाला. तेव्हां सरकारचे मनांत आलें जे, यांनीं सरकारचे पदरीं असावें. त्याजवरून यास जहागीर दाहा हजार रुपयांची व एक हत्ती बक्षीस देऊन यांस चार कामें सांगितलीं. चिनापटणचे नबाबाची वकिली व चंदावरचे राजाची वकिली व सुरापुरची वकिली व कर्नोळकडप्याचे नबाबाची वकिली सांगितली. याप्रमाणें हकीकत ऐकिल्यांतील व पाहण्यांतील आहे. ती साहेबांस जाहिर होण्याकरितां लिहिली आहे. याविरहित दाखला आह्मापाशीं असावा, तर सरकारी मोहजब्याचें काम यांजकडेस कांहीं एक नव्हतें, तेव्हां दाखला ठेवण्याचें कारण नव्हतें. यामुळें आम्हांपाशीं कागदोपत्रीं दाखला कांहींएक नाहीं. व माधवरावआपा यांस तैनात जाबता पंधरा हजार रुपयाचे जहागिरीचा सरकारांनीं करून दिला, तो आह्मांपाशीं होता. तो साहेबाकडे पाहणेस पाठविला आहे. यावेगळे आह्मांपाशीं दुसरा दाखला कांहीं नाहीं. तैनातजाबता त्यास शहात्तर वर्षें झालीं. तो कागद नाना फडणीस दिवाण यांचे सहीचा असे. तारीख १८ माहे जून सन १८५२ इसवी. जादा काय लिहिणें ही किताबत.

सही गणपतराव माधव जाधवराई दस्तुर खुद्द.

---

११ डफळे.

कैफियत यशवंतराव बिन नारायणराव राजे चव्हाण डफळे देशमुख परगणे चार सरकार विजापूर सुरुसन १२२८ फसली माहे रबिलाखर कारण लिहून दिल्हे कैफियत ऐसा जे, अवरंगजेब पादशाहा याजपाशीं आमचे वडिलांनीं सातारे मोकामीं लढाई केली. त्या समयीं सरकारकामीं आले. ह्मणून शेट्याजीराव राजे चव्हाण डफळे देशमुख परगणे चार सरकार विजापूर यासी महाल तपसील परगणे जत १ व परगणे करजगी १ परगणे बरडोल १ परगणे हानवड १ चार परगणेची देशमुखी व दोन परगणेची जहागीर परगणे जत व परगणे करजगी येथील दिली. त्या तागाइत वहिवाट आजपावेतों अनभवीत आलों. शेट्याजीराव राजे चव्हाण यांचे पुत्र बाबाजी चव्हाण यांनीं अनभव केला. त्याचे दोघे बंधू होते. संतान नाहीं. नाबहुद. बाबाजीराव चव्हाण यांचे पुत्र खानाजीराव राजे चव्हाण देशमुख यांनीं अनभव केला. त्याचे पुत्र यशवंतराव राजे चव्हाण डफळे देशमुख वडील याचे बंधु रामराव राजे चव्हाण व तिसरा भगवंतराव चव्हाण. यशवंतराव चव्हाण याचे पुत्र अमृतराव चव्हाण यांस घेऊन रामराव चव्हाण महालची वहिवाट दोघे मिळून करीत आले. अमृतराव बिन यशवंतराव चव्हाण व नारायणराव बिन रामराव चव्हाण हे दोघे मिळून संस्थानांतील कामकारभार करीत आले. अमृतराव चव्हाण यांचे पोटीं खानाजीराव चव्हाण देशमुख यांनीं अनभव केला. सन १२२४ फसली सालीं महालची हलीमाझी श्रीमंताकडून होऊन डेंगळे याजकडे जाली. खानाजीराव चव्हाण यांनीं यशवंतराव बिन नारायणराव चव्हाण हे उभयतां

महालचे वहिवाट करीत आले. खानाजीरावाची स्त्री मातुश्री रेणुकाबाई व दुसरी स्त्री मातुश्री साळुबाई हे दोघी बायका. थोरली बायकोस व खानाजीराव यांसी बनव पडेना, तेव्हां रेणुकाबाई निघोन निपाणीकडे गेली. धाकटी बायको जतेस होती. पुढें सन १२२५ सालीं खानाजीराव डफळे यांचा काल झाला, ते समईं यशवंतराव चव्हाण जवळ होते. त्याचे मांडी-वर प्राण सोडिला. पोटीं संतान नाहीं. यशवंतराव यांणीं विधीकर्म यथाविधी केलें. पुढें सहा-चार महिन्याउपरांतिक रेणुकाबाईस निपाणीहून आणविलें. परभारें अथणीस आली. गोविंद वासुदेव निसबत त्रिंबकजी डेंगळ्याचे विद्यमानें बोलणीं होऊन वडीलपणा मातुश्री-कडे राखोन कामकारभार करीत जावा. त्यावरून मातुश्री रेणुकाबाई जतेस आली. आठ पंधरा दिवस एक जागीं होतों. मातुश्री रेणुकाबाई यांनीं गोविंद वासुदेव निसबत डेंगळे याशीं संधान करून त्याजला संतोषविलें. आह्मी जतेस राहूं नये, याप्रमाणें धरबंद करून आम्हांसी घसघस लाविली, तेव्हां आह्मी निघोन हुजतीस आलों. आजपावेतों जतेस गेलों नाहीं. संस्थानास आम्ही अधिकारी आणि रेणुकाबाई परागंदा होती. खातरी करून आणून ठेविली. ऐसें असतां एक दोघे कारभारी मिळून हरएकविशीं आह्मांसीं खटखट करितात. बंदोबस्त करून देणार खावंद आहां. सेवाचाकरीविशीं मजकडून अंतर होणार नाहीं. आज्ञेप्रमाणें हजर असो.

---

१२ थोरात.

साहेब मुषफक मेहरबान दोस्ता हेनरी ब्रौन साहेब बहादूर एजंट जिल्हा दक्षण सलामहू.

१ आज दिल एखलास आनंदराव थोरात दिनकरराव जहागीरदार ठाणें मौजे विर-गांव पैकीं आकोलें, जिल्हा अहमदनगर सलाम बाजद सलाम आज्याम अंकीं तागाईत कार्तिक वद्य १३ सन १२६१ पावेतों साहेब आपली षादमानी हामेषा कलमी करून दिल ताजा करीत असलें पाहिजे. दिगर मजमुन साहेबाकडून पत्र तारीख २६ माहे आगष्ट सन १८५१ इसवीचें आलें. त्यांत मतलब कीं, आपल्यास मरातब दिनकरराव पद आहे. हें कधीं, कोणत्या सबबेनें कोणाकडून प्राप्त झालें त्याचा, व एकंदर खानदानी व पदवी थोरपणाचा इतिहास दाखलेनशीं लिहून द्यावे, व त्याजबरोबर दाखला असेल तोही पाठ-विला पाहिजे. ऐकीव मजकुराची हकीकत असेल व त्याजविषयीं कांहीं पुरावा नसेल तर तसेंही साफ लिहून यावें. परंतु जुने कागदपत्रावरून व माहीतगार लोकांकडून जितके प्रयत्नपूर्वक माहिती सांपडेल तितकी सर्व लिहून यावी. त्याजवरून लिहिण्यांत येतें कीं, आमचे निपणजे कैलासवासी शकोजीराव थोरात हे श्रीमंत महाराज राजे शाहू (?) छत्रपती यांचे पदरीं सरदार होते. त्यावेळेस विजापुरचे बादशाहावर छत्रपती महाराज यांची स्वारी जाऊन मोठी लढाई झाली. ते समयीं महाराज छत्रपती यांचा मोड होऊन शिकस्त घेतली. ते समयीं छत्रपती महाराज यांजला आमचे निपणजे आपले बसते घोड्यावर पाठीशीं

घेऊन रातोरात साताऱ्यास येऊन किल्ल्यावर चढले. तों दिनकर उदय झाला, सबब महाराज फार प्रसन्न होऊन दिनकरराव हें पद दिलें, व नव लक्षांच्या सनदा मोकाशे अम्मलाबद्दल दिल्या; आणि सनदेंत वगैरे कागदोपत्रीं आमचे पांचवे पुरुषापासून दिनकरराव अशी पदवी लिहिण्याची वहिवाट आजपर्यंत चालत आली, व त्या वेळेपासून इंग्रजसरकारचा अम्मल होईतोंपर्यंत पेशवे कारकीर्दअखेरपावेतों ज्या ज्या सनदा मिळाल्या, त्या त्याप्रत दिनकरराव असें लिहीत आले. त्याअन्वयें दिनकरराव ही पदवी वडिलोपार्जित वंशपरंपरा लिहिण्याची वहिवाट आजपर्यंत चालू आहे. केवळ दिनकरराव पदवी दिल्याबद्दल कांहीं वेगळा दाखला म्हणून असावा, तर ज्या वेळेस मिळवते पुरुषानें पराक्रम करून छत्रपती महाराज यांच्या सनदा व पदवी मिळविली, ते वेळचे कांहीं कागदपत्र व सनदा होळकराच्या दंग्यांत व दुष्काळांत गेल्या. ते समयीं दिनकरराव पदवीबद्दल कांहीं सरकारांतून दाखला मिळाला असल्यास तोही गेला असेल तर आह्मांस कांहीं समजण्यांत आला नाहीं. परंतु छत्रपतीच्या वेळच्या कांहीं सनदा व पेशवेसरकारच्या सनदा आहेत, त्यांत दिनकरराव हें लिहिलें आहे व आजतागाईत वहिवाटही लिहिण्याची चालत आली आहे. त्यावरून सर्व माहितीचा प्रकार सरकारास कळविला आहे. जादा काय लिहिणें. प्यार मोहबत असावी हे किताबत.

सही आनंदराव थोरात दिनकरराव तर्फेनें करणार विठल रामचंद्र कारकून मुखत्यार निसबत मशारनिल्हे.

---

१३ फलटणचे निंबाळकर.

फलटणचे निंबाळकर यासंबंधीं सारांश सन १८२१ सालीं जाला. त्यांत सदर घराण्याबद्दल हकीकत आहे ती खालीं लिहिल्याप्रमाणें:—

निंबाळकर यांजकडील वंशावळीची यादी.

१ वंशावळ मुधोजी नाईक यास दुसरा पुत्र मालोजी नाईक याचा वगैरे विस्तार.

१ दुसरा पुत्र मालोजी नाईक याचा विस्तार:—

१ कुसाजी नाईक वडील, २ गोरखोजी नाईक.

तपसील.

कुसाजीस पुत्रः—	गोरखोजीस पुत्र दारकोजी नाईक यासी पुत्रः—
१ मालोजी नाईक.	१ गोरखोजी नाईक यास संतान नाहीं. ते मृत्यु पावले.
१ मानसिंग नाईक	१ बजाजी नाईक.
१ शिवाजी नाईक	१ खंडेराव नाईक मृत्यु पावले.
१ साबाजी नाईक	
४	

तपसील

१ मालोजी नाईक संस्थानास.

१ मानसिंग नाईक यास पुत्र नाहीं. सबब शिवाजी नाईक याचा पुत्र माहादाजी नाईक यास ओटींत घातलें. महादजीनाईक यास पुत्र मानसिंग नाईक यास पुत्रः—

१ कृष्णाजी नाईक वडील.

१ परवतराव नाईक.

१ शिवाजी नाईक.

३

१ शिवाजी नाईक यास पुत्र

१ महादाजी नाईक.

१ जानराव नाईक

२

दोन पैकीं महादाजी नाईक मानसिंग नाईक यास दिल्हे. जानराव नाईक संस्थानास मालोजी नाईक यास दत्त दिल्हें. बाकी शिवाजी नाईक याचें कोणी नाहीं.

१ साबाजी नाईक

१ तुळाजी नाईक

१ संभाजी नाईक

२

पैकीं तुळाजी नाईक मृत्यु पावले. संभाजी नाईक यास संक्रोजी नाईक बिन जगदेवराव नाईक यांणीं दत्तक घेतलें.

४

हल्लीं एक पुत्र आहे.

१ यशवंतराव नाईक यास जानराव बिन तुकाराम नाईक गुंजवटीकर याचे ओटींत घातलें.

४

१ तिसरा पुत्र जगदेवराव नाईक यासी पुत्र संक्राजी माईक ते मृत्यु पावले. त्याचा दत्त साबाजी नाईक याचा पुत्र संभाजी नाईक, यास पुत्र संक्राजी नाईक, त्यास पुत्र विठ्ठलराव नाईक आहेत.

१ चवथे पुत्र माहादाजी नाईक यासी पुत्र तुकाराम नाईक यास पुत्र जानराव नाईक व मुधोजी नाईक. एकूण उभयतां मृत्यु पावले. त्यास पुत्र नाहीं.

१ पांचवे पुत्र बजाजी नाईक यास पुत्र रायरोजी नाईक व बाजी धारराव एकूण उभयतां मृत्यु पावले. संतान नाहीं.

१ वणगोजी नाईक सहावे पुत्र यास वंश नाहीं.

५

१ मुधोजी बिन जानोजी नाईक निंबाळकर सन १७७६ फसली कार्तिक शुद्ध ४ चतुर्थीस फलटण मुक्कामीं देवाज्ञा जाहली.

१ मुधोजी नाईक जिवंत असतां मालोजी नाईक कुसाजी नाईक याचे वडील पुत्र आणोन दत्त करून सरकारांत विनंति केली कीं, माझा वृद्धापकाल आहे, या चिरंजीवाचे हातून चाकरी घ्यावी. नंतर कांहीं दिवस चाकरी करीत असतां मुधोजी नाईक यास देवाज्ञा जाहली. पुढें सोयराजी बिन बजाजी नाईक याणीं सरकारांत फिर्याद केली कीं, मालोजी नाईक दत्त जाहला नाहीं. ते समईं सोयराजी बिन बजाजी नाईक यास सबल पक्ष सखारामबापू याचा त्यांणीं सरकारांत समजाऊन फलटणास जप्ती पाठविली. जप्तीवाले कारकून व पायदळ यांशीं सगुणाबाई मुधोजी नाईक याची स्त्री यांणीं गोळी वाजविली. हा रोष सरकारचे चित्तांत येऊन सोयराजी बिन बजाजी नाईक याचे हवालीं फलटण महाल केला. त्या दिवसापासोन सोयराजी नाईक हे मुधोजी बिन बजाजी नाईक सरकारांत आपलें नांव समजाऊं लागले. सरकारचे लोक येऊन सगुणाबाईसाहेब यास फलटणांतून काढिलें. ते वेळेस बाई यांणीं कागदपत्र जाळून फलटणांतून पदरचे मंडळीसुद्धां तेरढोकीस बालेघाटीं जाऊन साहा वर्षें राहिली. बाईकडून नरसिंगराव कान्हेर पुणें मुक्कामीं वकिलीस होते. त्यांणीं रघुनाथ बाजीराव पेशवे यांस विनंती केली कीं, सोयराजी नाईक यास मुधोजी नाईक यांणीं दत्त घेतला आहे. याची चौकशी सरकारांतून बहुत जाहली. नंतर क्रियेवर ठेप ठरली. दत्तक जाहला असी जेजुरीचे कासवावर क्रिया करावी. त्याजवरून नरसिंगराव वकील यांणीं जेजुरीचे कासवावर मालोजी नाईक मुधोजी नाईक यांणीं दत्तक केला असी क्रिया केली. नंतर वकिलास सांगून सगुणाबाईसाहेब यास तेरढोकेहून पुण्यास आणवून मालोजी नाईक बिन मुधोजी नाईक यास बहालीच्या सनदा करून देऊन लाख रुपये नजर घेतली.

१ रघुनाथ बाजीराव प्रधान.

१ नारायणराव बल्लाळ प्रधान.

२

एकूण दोन पत्रें अस्सल आहेत. त्या दिवसापासोन सगुणाबाईसाहेब दरोबस्त अधिकार करीत होते. मालोजी नाईक सरकारचाकरी पथकसुद्धां करीत होते.

१ मालोजी बिन मुधोजी नाईक निंबाळकर कर्नाटकचे स्वारीस हरिपंत तात्यासमागमें सगुणाबाईसाहेब यांणीं चाकरीस पाठविले. तेथें सन ११८६ फसलीमध्यें स्वारींत कार्तिक शुद्ध ९ रोजीं मृत्यु पावले. मालोजी नाईक याचा वाखा फार जाहला. बरोबर सदाशिव शामराव फडणीस होते. त्यांणीं हरिपंत तात्या फडके यास सांगितलें कीं, मालोजी नाईक याचा वाखा फार आहे. तेव्हां तात्या बोलले कीं, याचा विचार काय करावा. ते वेळेस सदाशिवपंत बोलले कीं, मालोजी नाईक यास चाकरीस पाठविलें ते समईं बाई बोलत होती कीं, मालोजी नाईक याची प्रकृति अशक्त आहे; यास्तव शिवाजी नाईक याचे पुत्र जानराव नाईक याजला दत्त घ्यावें. परंतु स्वारीची निकड आहे. स्वारी आल्यावर करूं असें बोलून स्वारीबरोबर रवानगी केली. हल्लीं मालोजी नाईक याचा वाखा फार आहे. प्रसंगीं जानराव नाईकही लष्करांत आहेत. मला आज्ञा जाहल्यास त्यास आणितों. बाईचें अनुमत आहे त्यापेक्षां जानराव नाईक जवळ आणावें. त्याप्रमाणें सदाशिवपंत भाऊ यांणीं परशरामभाऊ याचे गोटांतून जानराव नाईक यास आणोन मालोजी नाईक सावध असतां जानराव नाईक याचे तोंडांत साखर घालून साखरपानें मंडळीस वांटून नंतर प्रहरा दिडा प्रहरानें अगदीं अंतकाल आला तेव्हां जानराव नाईक यांणीं मांडी दिल्हीं. मांडीवर प्राण गेला. नंतर पाणी पाजून उत्तरक्रिया लष्करांतच केली. तेरावे दिवशीं चार-पांच हजार समुदाय भोजनास होऊन सरकाराकडील दुखवटा तात्यांनीं गोटांत येऊन केला. त्यावर मोठे मोठे मंडळीहीं दुखवटे केले. मालोजी नाईक वारल्याचा मजकूर नाना फडणीस यांस हरिपंत तात्यांनीं लिहिला कीं, मालोजी नाईक यांणीं आह्मांस कळवून जानराव नाईक यास दत्त घेऊन मृत्यु पावले. क्रिया दिवससुद्धां जानराव नाईक यांणीं केला. येविशीं पत्रें आहेत—त्याचा तपशील वर लिहिला आहे. सरकारचाकरी पथकसुद्धां जानराव नाईकच करितात. त्याचें उत्तर तात्यास आलें जे, तुह्मीं लिहिला मजकूर सरकारास विनंती केली. उत्तम आहे. पुढें दरोबस्त मालकी सगुणाबाईसाहेबच करीत आली. चाकरी जानराव नाईक करीत होते. नंतर सन १२०१ फसली, अश्विन वद्य १२ स सगुणाबाईसाहेब यास देवाज्ञा जाहली. तेव्हां जानराव नाईक हरिपंत तात्याबरोबर पैठणचे स्वारीस होते. तिकडून आल्यानंतर सरकारचाकरी महालची दरोबस्त वहिवाट मुखत्यारीनें करूं लागले. नंतर सन १२०४ फसलीमध्यें नाना फडणीस यांणीं सांगितलें कीं, तुमचे नांवें सरकार नजर अद्याप जाहली नाहीं, त्यास नजर देऊन सनदा करून घ्याव्या. त्याजवरून लाख रुपये नजर ठरवून सरकारानीं जानराव नाईक याचे नांवें नजरेबद्दल ह्मणोन कृष्णाजी नाईक थत्ते यास लाख रुपये देऊन भरपाई करून घ्यावी असी वरात दिली. नंतर नाईकसाहेब यांणीं बजाबा शिरवळकर याजपाशीं कर्ज लाख रुपये घेऊन थत्ते याजकडे भरणा करून वरातेवर भरपाई करून घेतली आणि सनदा करून दिल्या.

१४ पवार.

यादी राजश्री अवधुतराव पवार सुरुसन अर्बा सलासीन मयातैन व अलफ मेहरबान जॉन वार्डिनसाहेब बहादूर डेपुटी एजंट जिल्हा दक्षिण यांचें पत्र तारीख ७ माहे सपटंबर सन १८३२ इसवीचें आलें कीं, हजरत बंदेगानअली राईट हनरेबल गौरनर कौंसल चाहात आहेत कीं, दक्षिणेंतील जहागीरदार लोक यांची कैफियत कशी आहे याची वाकबगारी व्हावी. ह्मणून कलमी केलें जातें कीं, आपण मेहरबानगी करून सरकारांत रवाना करण्याकरितां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे. त्यांतील तपशील आपली खानदानीची बढती, व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाहला तो, फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता, व सदरहू सरंजाम कोणते तारखेस दिला ती तारीख, व आपले जहागिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांतून कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली तें, व आपलेकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे तें व पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती, व हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चालत आहे त्यांत कमपेश व तफावत काय आहे तें, वगैरे यादींत दाखल करून रवाना केलें पाहिजे ह्मणून कलमी केलें आहे. ऐसियास कलयुग प्रमाण चार लक्ष बत्तीस हजार त्यांपैकीं गतकली चार हजार नऊशें तेहतीस सन १२४३ सालमजंकूरपर्यंत पैकीं शककर्ते व राजकर्ते यांचा तपशीलः—

३०४४ शककर्ते युधिष्ठिर धर्मराज पांडव इंद्रप्रस्थीं दिल्लीस तीन हजार चवेचाळीस वर्षे.

१३५ शककर्ता राजा विक्रम उज्जनीस एकशें पसतीस वर्षें संवत १८९०

१७५५ शालिवाहन शके प्रतिष्ठाणीं पैठणास वर्षें सत्राशें पंचावन पैकीं राजकर्ते राजा भोज इत्यादि राजा सदल व खडगसिंग व चतुरभुज व आग्रसेन व उदियादीप व रणधौल व जगदेव पवार व अलगपाल तुवर व प्रीतिराज चव्हाण वगैरे पातशाई

५१२ १२४३

एकूण वर्षें सत्राशें पंचावन १७५५

जगदेव पवार हे श्रीदेवी उपासक निस्सीम होते. श्रीजगदंबेनें त्यासी प्रत्यक्ष दर्शन देऊन भाषण करावें. त्याचे भक्तीस्तव श्रीदेवीनें कंकाली भाटणीचे स्वरूपें करून धारेस प्रगट होऊन जगदेव पवार याजपाशीं शिरदान मागितलें. त्यांनीं ते क्षणीं तरवारीचे शस्त्रेंकरून आपलें शिर स्वहस्तें छेदून श्रीदेवीस अर्पण केलें. नंतर श्रीकालिका प्रसन्न होऊन शिर धडास मेळवून जगदेव पवार यास सजीव केलें, आणि वरदान देऊन राज्यीं स्थापिलें. तें श्रीकालिकादेवीचें स्थान अद्याप धारेस आहे.

४९३३ गतकली चार हजार नऊशें तेहतीस वर्षें

बाकी शेष कली चार लक्ष सत्तावीस हजार सदुसष्ट वर्षे राहिला आहे. पैकीं सदुसष्ट वर्षांनीं भागीरथीचें महात्म्य जाईल, व आम्रवृक्षांस फळें येणार नाहींत. त्यापुढें पांच हजार वर्षांनीं " श्रीविष्णु भगवान् त्यजिति मेदिनी " ऐशी शास्त्रमर्यादा आहे. पवार कुळींचे वर्णधर्म याचा तपशील:—

१ वौंश सूर्यवौंश.	१ वेद ऋग्वेद.
१ वर्ण जात क्षत्रीय.	१ कुळींचें गोत्र अगस्ती.
१ धर्म क्षत्रीयाचा.	१ कुलस्वामी कालभैरव.
१ आचार विप्रवत्.	१ उपासना शक्तीची.
१ यज्ञोपवित धारण.	१ संस्थान अबूगड.
१ गायत्री अष्टपदा.	१ धारागिरीं नगर.
१ संध्या त्रिकाल.	१ देवप्रतिष्ठेचे समयीं देवक धारतरवारीचे.
१ लगीबाणावर श्रीहनुमंत मूर्ति.	१ निशाण लाल, वरता जरीपटका त्याजवर मारुती.
१ ढाल सवाई मारुतीसहित.	
१ आलकाब पवार तोडरमल.	१ ब्रीद तोडर.
१०	९

१९

सदरहू अन्वयें पवारकुळीचा पूर्वींचा मार्ग आहे आणि पवार यांनीं पूर्वीपार पराक्रम केले आहेत. त्यांच्या कीर्ती रेवा दक्षणतीरपासून इंद्रप्रस्थापलीकडेस हिंदूचे हद्देपर्यंत पवार व तुवर यांचा लौकिक महशूर आहे. त्याअन्वयें पातशाहींत पवार यांचा मानमरातब मुलखांत चौथाई अम्मल चालला. पवार यांनीं कारभार, खंडण्या व चाकरीस फौज दिली नाहीं; आणि इंद्रप्रस्थीं अथवा राजसंस्थानीं फौजसुद्धां आलीयास भेरी, नौबद, नगारे, वादन करीत निशाण जरीपटकासहित चालते स्वारीनें जावें. शस्त्रसहवर्तमान तसलिमांत नजर न करितां सलाम करून तक्ताशेजारीं उजवे बाजूस बैठक तेथें बसावें. वस्त्रें सर्वधी मानपानदान भेटी सन्मानें करून व्हावी ऐसा सांप्रदाय प्राचीन आहे, तो आमचे वडीलवडिलांनीं विदित केला. तो आमचे वडिलांनीं आह्मांस निवेदन केला आहे. त्याअन्वयें चालत आलें तें लेखन केलें आहे. त्या पवार यांचा वंशज कालांतरें करून धारेकडून फौजेसहवर्तमान रेवा उतरून, तप्ती उल्लंघन करून, खानदेश प्रांतींकडून दक्षिणेंत आले. त्यांनीं गलिमाईचा क्रम चालवून मुलुखांत अंमल चालविला. सबब दक्षिणेंत गलिमाई व मोंगलाई दोन अंमल चालले. शिवाजी राजे भोंसले यांनीं गलिमाई केल्यानंतर साह्यतेंकरून राज्य प्राप्त झालें. आमचे वडिलांनीं युद्धप्रसंगीं पराक्रमेंकरून राज्य मिळविलें. राजकारणीं देह समर्पण केले आहेत ह्मणून शाहूराजे यांणीं आमचे वडिलाचा पूर्ववत्प्रमाणें मानसन्मान मरातब व फौज व विश्वासराव आलकाब चौथाई

अंमल चालला. आमचे पूर्वज दक्षिणेंत येऊन राहिल्यामुळें क्षेत्रधर्माचा आचार रहित जाहला. गंधर्वविवाहाखेरीज करून सत् शुद्रवत् आचार चालला आहे. गोत्र वासिष्ठ व प्रवर तीन. वसिष्ठ, आंगिरा व प्रमोद एकूण प्रवर तीन, व यज्ञोपवित धारण करितात, व सत् शूद्राचे कन्येशीं लग्नें होतात असा मार्ग चालला आहे. अज्ञानत्व आहे. त्यास गोत्र व प्रवर ध्यानास नाहींत. ते काश्यप गोत्र ह्मणतात. ऐसा अनुक्रम आहे. दक्षिणेंत आलीयावर पवारकुलीचे गोत्रज झाले त्यांचा तपशीलः— वाघ व वानखडे व निंबाळकर व इंगळे व धारराव व धायबार व घुमरे व कन्हेकर व पाडभर व मगने व वागचवरे व शेटे व परमडे व वाघमारे वगैरे सदरहू गोत्रजांत शरीरसंबंध करूं नये याअन्वयें कुलीची रीत आहे. शाहू महाराज यांनीं गलिमाई अंमल तोच पुढें स्वराज्य व मोंगलाईनीं एकूण दुतर्फा अंमलाचा दाखला चालविला. पेशवे यांचे कारकीर्दींत दाभाडे सेनापती यांचे साह्यतेकरितां फौज व सरंजाम कमी झाला. लढाईचे प्रसंगीं पेशवे यांजकडे पागा व सरंजाम पाठविला होता, त्याजवरून धारेचें संस्थान व खंडण्या व चौथाईची वाटणी व दक्षिणेंतील सरंजाम चालला. कांहीं न चालला. मोहिमीस जाण्याचें मानसिक झालें, सबब फौजसरंजाम कमी होत गेला. मानमरातब पूर्ववत्प्रमाणें चालविला. आमचे वडील फौजेसुद्धां आलीयास प्रथम भेटी शीव उल्लंघन करून घेतल्या आहेत. वाड्यांत अथवा डेऱ्यांत भेटीस आले असतां सन्मानें करून घेऊन जावें; पानदान वगैरे मानें करून पोंहचावून मार्गस्त करावें, व त्या कालीं आमचे वडिलाशिवाय दुसरा फौजबंद सरदार नाहीं. नंतर मल्हारराव होळकर व त्यापुढें शिंदे वगैरे अवतार झाले आहेत. असें असून आमचे वडिलांनीं युद्धप्रसंगीं राजकारणीं देह अर्पण केले आहेत, याचे दाखले सरकार दप्तरीं असतील. ऐसा पूर्व वृत्तांत आमचे वडिलांनीं आह्मांस सांगून वौंशमालिका पूर्वजांची सांगितली आहे. त्यापैकीं नांवनिशीचा तपशीलः—

१ सुभानजी पवार यास पुत्र साबाजी पवार.
१ साबाजी पवार यास पुत्र केरोजी पवार.
१ केरोजी पवार याचे पुत्र साबाजी पवार.
१ साबाजी पवार याचे पुत्र कृष्णाजी पवार.
१ कृष्णाजी पवार यास पुत्र बुवाजी पवार, लढाईंत गत झाले.
१ बुबाजी पवार यास पुत्र संभाजी पवार.
१ संभाजी पवार यास पुत्र तीनः—
७

युद्धप्रसंगीं वारंवार जखमा सर्वांगीं लागल्या होत्या.

१ उदाजी पवार.	१ आनंदराव पवार.
१ जगदेवराव पवार.	० लंग.
२	१

३

आमचे पणजे संभाजी पवार असतां दयाबहादूर याची फौज ऐशी हजार शिवाय पायदळ व तोफा सुमारें ३५० साडेतीनशें अशा सरंजामानिशीं आला होता. ते समयीं आमचे आजे त्रिवर्ग बंधू यांनीं खासपागा पंधरा हजार फौज घेऊन त्याशीं लढाई करून आमचे आजे जगदेवराव पवार यांनीं दयाबहादूर यास जातीनें मारून हत्तीवर चढून आंबारींत जाऊन त्याचें शिर छेदून त्यास खालीं टाकिलें. ऐसे पराक्रम वारंवार युद्धप्रसंगीं केले आहेत. तेणेंकरून दर लढाईंत तरवारीचे व भाले व गोळ्या व तीर वगैरे जखमा जातीस लागून सर्वांगीं होत्या. दयाबहादूर याची फौज लुटून तोफखान्यासुद्धां दरोबस्त सरंजाम आणिला तो आमचे वडिलांनीं ठेविला. राजास द्यावयाचा संप्रदाय नाहीं. आमचे आजे त्रिवर्ग बंधू यांच्या दक्षिणेंतील सरंजामाची व वतनाची व रेवा उत्तरप्रांतीं धारेच्या संस्थानाची व मुलुखाची व खंडण्याची व चौथाई वांटणीचे व मालमालीयित वगैरे जिंदगी वगैरे पागा, फौज, पिलखाने व तोफखाने वगैरे आठरा कारखान्यांची व कागदपत्र व देवधर्मासुद्धां हरबाबेची वांटणी जाली नाहीं. आमचे पणजे संभाजी पवार असतां आनंदराव पवार गत झाले. संभाजीराव पवार निवर्तल्यावर आमचे आजे जगदेवराव पवार मृत्यु पावले. नंतर उदाजी पवार यांनीं सदरहूची वांटणी न करितां विश्वासराईचे चौथाई वांटणीपैकीं मुलाचे जातीखर्चाकडे सरंजाम खाजगत व दारकोजी पवार व चंदरराव व गोविंदराव पवार व यशवंतराव पवार यांजकडे चालविला तो लढाईअखेरपर्यंत चालला. त्याचे दाखले सरकारदप्तरीं आहेत. तारीख नवीन लिहून कळवावी ऐसा अर्थ नाहीं. खेरीज सदरीं लिहिल्याअन्वयें सरंजामाची व संस्थानाची व वतनाची वगैरे हरबाबेची वांटणी झाली नाहीं. आमचे पणजे संभाजी पवार यांचे तीन पुत्राचे वौंशाचा तपशील नांवनिशीवारः—

१ उदाजी पवार यास पुत्र चारः—

१ मैनाजी पवार.	१ दारकोजी पवार लढाईंत गत झाले.
१ गोविंदराव पवार लढाईंत मृत्यु पावले.	१ चंदरराव पवार बारभाईचे गर्दींत शस्त्रेंकरून मरण पावले.
२	२

४

पैकीं तीन पुत्रांस वौंश नाहीं. दारकोजी पवार याचे पुत्र मल्हारराव व आनंदराव पवार मलठणास होते. आनंदराव पवार अल्पवयांत मृत्यु पावले. मल्हारराव पवार यास पुत्रसंतान नाहीं, व त्यांनीं दत्त पुत्र घेतला नाहीं. त्याच्या खाशा लग्नाच्या दोन स्त्रिया होत्यां. त्या मल्हारराव असतां गत झाल्या. नंतर राजसबाई खंजीरी सांप्रदायाची त्याचेजवळ होती. मल्हारराव निवर्तले ते समयीं सन १२१२ सालीं आमचे येथील पुत्र मलठणचे संस्थानीं जाऊन वहिवाट चालविली ह्मणून सरंजामाची जप्ती सरकारांतून झाली नाहीं. लढाईअखेरपर्यंत सरंजाम विश्वासराईचे चौथाई

वाटणीचा व दहकचा मल्हारराव पवार यांचे नांवें चालत होता, त्याचा दाखला सरकारदप्तरांत आहे. हल्लीं ते राजसबाई खंजीरी सांप्रदायाची मलठणास आहे. तिजकडेस अधिकार नाहीं. ऐशा आमचे येथें आजपावेतों होत्या; व गायकवाड सेनाखासखेल समशेरबहादूर यांचे येथें बडोद्यास आहेत. त्यांच्या पोटीं पुत्र जाला असतां त्याजकडेस मालकपणाचा अधिकार नाहीं. ऐसें असतां राजसबाईजवळ यशवंतराव पवार, अमृतराव पवार याचा पुत्र सुपेकर राहून निर्वाह करीत आहे. त्यास सुपेकर याचा, आह्मी असतां आमचे येथें येऊन राहण्याचा संबंध नाहीं; ऐसें असून यशवंतराव पवार सुपेकर सरकारनिसबत जाहागिरीचे अमलाची वहिवाट करीत आहे. ते सरकारांतून मनाई जाली पाहिजे. आमचे वतनाची वहिवाट आह्मी चालवून जिंदगी वगैरे कागदपत्रसुद्धां वगैरे हरबाबेचे राजसबाई असतां घेऊं, अथवा गत जाहल्यावर ध्यावयास येईल. मल्हारराव पवार याचे नांवें सरंजाम चालत होता तो आमचा आह्मांकडे चालविला पाहिजे. याविषयीं सरकारची नजर अगर सरंजामपैकीं सरकार हुकुमान्वयें मान्य आहोंत. साहेबांनीं मेहरबान होऊन लिहिल्याप्रमाणें चालवावें.

१ जगदेवराव पवार यास पुत्र दोनः—

मोंगलाचे व पंढरपूरचे व आनंदमोगरचे वगैरे लढाईत युद्धप्रसंगीं जातीस जखमा लागून लोक कामास आले आहेत.

१ गोविंदराव पवार.
१ दारकोजी पवार.
—
२

वरील दोन पुत्रांपैकीं गोविंदराव पवार याचे पुत्र व पौत्र वौंश राहिला नाहीं. दारकोजी पवार याचे पुत्र हल्लीं आह्मी अवधुतराव पवार आहोंत. आह्मांसही पुत्र आहेत. विश्वासराईचे चौथाई वांटणीपैकीं सरंजाम लढाई अखेरपर्यंत चालत होता. त्याची यादी सन १२३४ श्रावणमासीं दिली आहे; व सरकारदप्तरीं दाखले आहेत. महालानिहायपैकीं देहे ३८ व महाल चार व बारे एक पैकीं हिस्सा जकात व बाबतींसुद्धां खेरीज रोजमुरा रुपये १८३० शिवाय जाजती सन समान तिसा मया व अलफचे सालीं रुपये ४०० एकूण रुपये २२३० दोन हजार दोनशें तीस, शिवाय पोषाक व दिपवाळीचें तेल वगैरे मानमरातब पूर्ववत्प्रमाणें चालत होते. आमचे सरंजामाची वहिवाट दखलगिरी सरकार अमलाप्रमाणें आमचे आम्ही हरबाबेची मामूल वहिवाटीप्रमाणें करीत होतों. त्यास सरकारची मनाई नाहीं. हल्लीं कुंपणीसरकारांतून आमचे सरंजामापैकीं जातीस सरंजाम देहे १७ सत्रा त्यांचा तपशील परगणे संगमनेरपैकीं तर्फ बेलापूर देहे पांच व तर्फ देवपूर देहे तीन एकूण देहे आठ व

परगणे शेवगांवपैकीं देहे आठ व परगणे कोतूळपैकीं मौजे डोळसणें देहे १ एक एकूण देहे १७ सत्रा मामूल वहिवाटीचे शिरस्तेप्रमाणें तारीख १४ माहे सपटंबर सन १८२४ इसवीपासून चालत आहेत. त्याची वहिवाट दखलगिरी दुमाले खेरीज करून सरकारी अम्मलाचे गांवची पूर्ववत्प्रमाणें होत नाहीं. सबब लावणींत तजावत तफावत वगैरे हरबाबेची होऊन आमची नुकसानी होत आहे, आणि सदरहू सत्रा गांवचा कमाल आकार होत नाहीं. हल्लीं लावणीअन्वयें वसूल येतो, तो सालवार एकसारखा आपीमुळें येत नाहीं. कम आकार होतो. तो आमचे खर्चास व उछाहास पुरत नाहीं म्हणून देण्याचा भरणा होऊन बहुत अडचणींत आलों आहोंत. येविषयीं इंग्रजी पत्र तारीख १ नवंबर सन १८२७ इसवीचें सात कलमांचें लिहिलें आहे, त्यांत मजकूर लिहिला आहे. तरी साहेब मेहरबान होऊन आमचे सरंजामपैकीं जाजती सरंजाम अथवा पोतापैकीं व उछाहाचे खर्चाकारितां श्रींदेवाकडेस गांव इनाम अगर नेमणूक मेहरबान होऊन चालविली पाहिजे, म्हणजे उछाहाचा व खर्चाचा निर्वाह होईल. दसऱ्यास पोषाख साडे तीन वस्त्रें व दिपवाळीचें तेल वगैरे चालतें केलें पाहिजे. हल्लीं दोन वस्त्रें दसऱ्याचा पोषाक सरकारांतून येत आहे. कमपेश तफावतीची यादी आलाहिदा पाठविली आहे. खानदानीचें पत्र आल्याचे पूर्वीं सन १२४१ सालीं यादी हुजुरांत मुंबई मुक्कामीं मलठण संस्थानीं कागदपत्र आहेत त्याविषयीं केली आहे, व धारेच्या संस्थानीं कागदपत्र आहेत. आह्मांकडील दप्तरें बंडांत व पेंढारी यांचे लुटींत व लढाईचे गर्दींत गेलीं आहेत. कांहीं कागदपत्र गैरविल्हेस पडले आहेत सबब तारखेचा मजकूर लिहिला नाहीं. सरकारदप्तरीं दाखले आहेत.

(आमचे वडिलांनीं यशवंतराव पवार यांनीं पेशवे यांचे कारकिर्दींत भाऊसाहेब यांनीं सरकार हुकमी जरबेचा जाब ज्यावेळीं बोलले ते फौज तयार करून तोफाचे गोळे व बाण टाकून पेशवे यांचे डेरे जाळिले. परंतु पेशवे यांनीं सहन करून समजूत घालून मानमरातब पूर्ववत्प्रमाणें चालविले ह्मणून युद्धीं प्राण वेंचिले आहेत.)

१ आनंदराव पवार यास दोन पुत्रः—

१ यशवंतराव पवार यास पुत्र खंडेराव पवार. याचे पुत्र आनंदराव पवार धारेच्या संस्थानीं होते. त्यास पुत्रसंतान नाहीं व त्यांनीं दत्तपुत्रही घेतला नाहीं. सरंजाम लढाई अखेरपावेतों आनंदराव पवार यांचे नांवें चालत होता. त्याचा दाखला सरकारी दप्तरांत आहे. हल्लीं त्याची खासी लग्नाची स्त्री मैनाबाई पवार धारेस आहेत. महाल, मुलूख, संस्थान कुंपणी सरकारांतून चालत आहे. आह्मी तेथील मालक अधिकारी आहोंत. सरकारांनीं नजर अगर सरंजामपैकीं हुकूम होईल त्यास मान्य आहोंत. मेहरबान होऊन आमचें संस्थान आह्मांकडे हुकूम होऊन चालविलें पाहिजे.

(यशवंतराव पवार व रायाजी पवार व उभयतांचे वंशांनीं सदरीं लिहिलेप्रमाणें मोंगलाकडील चेढुल लडाई करून बुडविला. नंतर यशवंतराव पवार पानिपताचे लढाईंत फौजेसुद्धां गर्द होऊन गेले. यावर फत्तरगडचे लडाईंत काम काज चौथाईची वांटणी घेतली आहे.)

१ रायाजी पवार यास पुत्र दोन.

१ मल्हारराव पवार यास पुत्र हल्लीं बळवंतराव, व हनुमंतराव पवार आहेत. व बळवंतराव पवार यास पुत्र आहे.

१ विठलराव पवार यास पुत्र आहे. सुंदरसीकडे आहेत.

२

२

वांटणी झाली नाहीं सबब रायाजी पवार यास यशवंतराव पवार यांनीं सरंजाम दिला नाहीं. वांटणी देण्याविषयीं पेशवे यांचें मान्य केलें नाहीं. यास्तव नवीन सरंजाम पेशवे यांनीं दिल्हा होता तो चालला. रायाजी पवार गत झाल्यावर चालला नाहीं. डग व गर्गांड दोन महाल चालले.

विश्वासराईचे चौथाई वांटणीपैकीं देहे व परगणे नेवासेपैकीं देहे ४० चाळीस व जाहागिरीचा देहे १ याप्रमाणें लढाईअखेरपर्यंत चालत होतें, त्याचा दाखला दप्तरांत सरकारच्या आहे. हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चिरंजीव बळवंतराव पवार यांचे नांवें मोकासा खेरीजकरून जाहागिरीचा देहे १ एक व परगणे नेवासेपैकीं मोकाशाचे देहे १३ एकूण देहे सुमारें १४ चवदा चालत आहेत, व तीर्थस्वरूप विठलराव पवार यांचा सुंदरसीकडे अम्मल चालतो, व चिरंजीव राजश्री बळवंतराव पवार यास दसऱ्याचा पोषाक सरकारांतून येत आहे. सरंजामाचें उत्पन्न खर्चास पुरत नाहीं. साहेब मेहरबान होऊन ज्यास्ती सरंजाम देविला पाहिजे ह्मणजे खर्चाची निभावणी होईल.

चिरंजीव राजश्री बळवंतराव पवार यांचे नांवें परगणे नवासेपैकीं मोकाशाचे देहे तेरा जाहगीर मौजे आमदाबाज तर्फ कर्डे व वतनाची व वाड्याची वगैरे हरबाबेची वहिवाट सरकारांतून हुकूम होऊन आह्मांकडे चालत आहे.

३

सदरहूप्रमाणें खानदानीचा मजकूर व वंशावळीचा व बढतीचा व कीर्ति व पराक्रमाचा व सरंजामाचा वगैरे आमचे वडिलांनीं आह्मास विदित केला आहे, तो लेखन करून यादी रवाना केली आहे. हें साहेबांनीं अक्षरशः ध्यानास आणावी म्हणजे साकल्यार्थ निवेदन होईल. सारांश, सरकारांनीं मेहरबान होऊन सदरीं लिहिल्याअन्वयें चालविलें पाहिजे. सन १८३३ इसवी मुक्काम पुणें.

तारीख छ २५ माहे रबिलाखर. अधिक भाद्रपद मास सन १२४३ शके १७५५.

१५ पवार मलठणकर.

साहेब मुषफक मेहरबान दोस्तां हेनरी ब्रौन साहेबबहादूर एजंट जिल्हा दक्षण सलामहूः—

१ अज दिल एखलास यशवंतराव पवार संस्थान मलठण सलाम बाजद सलाम अंकीं येथील खैरयत जाणून आपली शादमानी हमेषा कलमीं करीत असिलें पाहिजे. दिगर मजमून सरकारचा हुकूम तारीख ३० जुलई सन १८५१ इसवीचा आला कीं, आपणास किताब विश्वासराव पद आहे. हें कधीं, कोणत्या सबबेनें, कोणाकडून प्राप्त जालें, त्याची व एकंदर खानदानी व पदवी थोरपणाचा इतिहास दाखलेनिशीं लिहून द्यावा. त्याजबरोबर दाखला असेल तोही पाठविला पाहिजे. ऐकीव मजकुराची हकीकत असेल त्याविषयीं कांहीं पुरावा नसेल तर तसें लिहून यावें. परंतु जुने कागदावरून व माहितगार लोकांकडून माहिती सांपडेल ती लिहून यावी. म्हणून आसाहेबाकडून खलिता तारीख ३ माहे दिसेंबर सन १८५१ इसवी नंबर १३१८ चा आला. ऐसीयासी आमचे वडील बुबाजी पवार यांस श्रीमंत शिवाजी महाराज छत्रपती यांचे पुत्र राजारामसाहेब छत्रपती यांनीं मुलखाचा बंदोबस्त करावयास सांगितल्यावरून त्यांनीं लढाया घेऊन बंडें मोडून अंमल बसवून विश्वासानें बंदोबस्त केला; ह्मणून विश्वासराव असें पद जिंजीचे किल्ल्यावर देऊन विश्वासराईचा सरंजाम प्रांत दक्षण व प्रांत खानदेश वगैरेचा दिल्हा. त्यावर बुबाजी पवार यांचे नातू उदाजी पवार आमचे पणजे यांचा पराक्रम शाहूमहाराज व पेशवे यांनीं पाहून विश्वासराईचे सरंजामाशिवाय, गुजराथ व माळवा व मेवाड, मारवाड, बुंदेलखंड वगैरे प्रांतांतील मोकासे दिले. खेरीज दहकाचा सरंजाम उदाजी पवार तक्षीमा २ व मानाजी पवार तक्षीम १ असा साममती दिला. याप्रमाणें दिवसेंदिवस रुदबे शूरत्वानें वाढत गेले, यांजबद्दल पेशजी यादी एजंट कचेरींत व गौरनर कौंसलांत दिल्या. त्याजबरोबर राजसनदा व पेशवे यांच्या सनदा दाखवून नकला एजंट कचेरींत दाखल्यास दिल्याच आहेत. विश्वासराव पदाबद्दल व सरंजामाचा दाखला सरकारदप्तरीं आहेच. आह्मांपाशीं कागदपत्र असावे तर हमेशा मोहिमीवर वडिलांच्या जाण्यामुळें कागद एके ठिकाणीं राहिले नाहींत. आढळण्यांत येतात तसे दाखल्याकरितां देतच आहोंत. हल्लीं थोरले बाजीरावसाहेब यांच्या सनदा सांपडल्या, त्या चिरंजीव राजमान्य राजश्री रावसाहेब संस्थान धार यांचें लग्न झाल्यावर चैत्रमासीं आपले मुलाखातीस येऊं ते वख्तीं दाखविण्यांत येतील. तारीख १८ माहे जानेवारी सन १८५२ इसवी ऊर्फ पौष वद्य १२ शके १७७३ मुक्काम धार प्रांत माळवा. ज्यादा काय लिहणें. प्यार मोहोबत असों दिजे हे किताबत.

१६ पवार सुपेकर.

यादी चंदरराव पवार सुपेकर सुरुसन अर्बा सलासीन मयातैन व अलफ. मेहेरबान जान वार्डिन साहेब बहादूर डेपुटी एजंट जिल्हा दक्षण यांचें पत्र तारीख ८ माहे सपटंबर सन १८३२ इसवीचें आलें. त्यांत मजकूर कीं, हजरत बंदेगानअली राइट हनराबल गौरनर कौंसल चहात आहे कीं, दक्षणेंतील जहागीरदार लोक यांची कैफियत कसी आहे त्याची वाकबगारी व्हावी, यास्तव आपण मेहेरबानगी करून सरकारांत रवाना करण्याकरितां थोडके मजकुरांत कैफियत लिहून पाठविली पाहिजे. त्यांतील तपसील:—आपली खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाला तें व फौज व जातसरंजाम आपले वडिलाकडे चालत होता व सदरहू सरंजाम कोणते तारखेस दिल्हा ती तारीख, व आपले जहागिरीचे वहिवाटींत पेशवेसरकारांतून कोणते तऱ्हेनें दखलगिरी केली तें व आपलेकडे सरंजाम हल्लीं काय चालत आहे तें व पेशवेसरकारांतून आपली मातबरी चालत होती व हल्लीं कुंपणीसरकारांतून चालत आहे, त्यांत कमपेश व तफावत काय आहे तें वगैरे यादींत दाखल करून रवाना केली पाहिजे. ह्मणोन त्याजवरून इकडील मजकूर लिहिण्यांत येतो तो बितपसील कलमें.

१ आपली खानदानीची बढती व कोणते तारखेस खानदानीचा लौकिक महशूर जाला याचें उत्तर:—— आमचे वडील हिंदुस्थानांतून साबुसिंग पवार तद्देशांतील रजपूत आले. त्याचे पुत्र कृष्णाजी पवार पावेतों स्वतंत्रपणानें वागत होते. पुढें त्याचे पुत्र बुबाजी पवार व रायाजी पवार व केरोजी पवार श्रीमंत महाराज शिवाजी राजे छत्रपती यांजवळ इतलाखी फौजेनिशीं कामेंकाजें करून होते. शिवाजी महाराज यांचे पुत्र राजारामसाहेब छत्रपती यांनीं बुबाजी पवार यास मुलखाचा बंदोबस्त करावयास सांगितला. त्यांनीं मातबर जमेत बाळगून तापीतीरापर्यंत अंमल बसवून विश्वासानें बंदोबस्त केला, ह्मणून विश्वासराव असें पद दिलें. रुतबा वाढला. बुबाजी पवार यांचे कनिष्ठ बंधु रायाजी पवार व केरोजी पवार यांनींही रामराजे यांचे संनिध फौजेनिशीं राहिले. त्यास सेना बारा सहस्री केरोजी पवार यांस पद दिलें. नंतर श्रीमंत शाहू महाराज दिल्लीहून सरफराज होऊन दक्षिणेस आले. ते समयीं बुबाजी पवार याजवळ फौजेची जमेत भारी, कितीक सरदार, याजकडे आले. त्यास बुबाजी पवार यांनीं मोठीं मोठीं कामेंकाजें स्वपराक्रमें केलीं. सबब महाराजांनीं विश्वासराईचा सरंजाम चौथ पादशाहाकडून संपादन केली. त्यांपैकीं फौजेचा व जातीस सरंजाम मोकाशाचा अंमल सरकार संगमनेर व खानदेशांत वगैरे दिल्हा. तेव्हांपासून खानदानीची बढती व लौकिक महशूर झाल्यावर भाउपण्यांत सरदाऱ्या वेगळाल्या झाल्या. पुढें महाराजांनीं पराक्रम पाहून ज्यास्ती सरंजाम दहकचा ह्मणून आमचे घराण्यास एक हिस्सा व उदाजी पवार मलठणकर यास दोन हिस्से दिल्हा. पुढें बाळाजी विश्वनाथ व बाजीराव बल्लाळ पेशवे यांजबरोबर दिल्लीच्या वगैरे स्वाऱ्या व आणखी कामें आमचे वडिलांनीं केलीं.

कलम.